

**АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ**

**КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ
И МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА**

**KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY
OF INTERNATIONAL RELATIONS AND WORLD LANGUAGES**

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

«ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ» СЕРИЯСЫ

№4 (35) 2014

**СЕРИЯ «ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»
ИЗВЕСТИЯ**

КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Алматы, 2014

ISSN 2307-650X

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Кунанбаева С.С.

*доктор филологических наук, профессор,
академик МАН ВШ*

Ответственный редактор

Узакбаева С.А.

доктор педагогических наук, профессор

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

Бердичевский А.Л.

доктор педагогических наук, Эйзенштадт, Австрия

Кульгильдинова Т.А.

доктор педагогических наук, профессор, Алматы, Казахстан

Илларионова Л.П.

*доктор педагогических наук, профессор Российского государственного
социального университета, г. Москва*

Акиева Г.С.

*доктор педагогических наук, профессор, директор
Института повышения квалификации и переподготовки кадров,
при Кыргызском государственном университете им. И. Арабаева*

Дерижан И.М.

*доктор педагогических наук, доцент,
Бургаский свободный университет, г. Бургас, Болгария*

Оспанова Б.А.

доктор педагогических наук, профессор, МКТУ им. Х.А. Яссауи

Ответственный секретарь

Бейсембева А.А.

кандидат педагогических наук, доцент КазУМОиМЯ им. Абылай хана

РЕЦЕНЗЕНТЫ

Кунакова К.У.

доктор педагогических наук, профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Хан Н.Н.

доктор педагогических наук, профессор КазНПУ им. Абая

© *Научный журнал «Хабаршысы-Известия» КазУМОиМЯ имени Абылай хана* Акционерного общества «Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана» зарегистрирован в Международном центре по регистрации сериальных изданий ISSN (ЮНЕСКО, г. Париж, Франция) и ему присвоен международный номер **ISSN 2307-650X** в соответствии с международным стандартом ИСО 3297-98 «Информация и документация, международный стандартный номер серийного издания (ISSN) межгосударственным стандартом ГОСТ 7.56-2002 «Международная стандартная нумерация сериальных изданий».

Регистрационное свидетельство издания №12803-Ж от 08.05.2012 г. Выдано Министерством культуры и информации РК.

+7(727) 292 03 84 (вн. 3326) e-mail: pedagoginyaz@mail.ru

МАЗМУНЫ СОДЕРЖАНИЕ

Жалғасова Ш.А., Кошербаева Г.Н.	Учиться, трудиться во благо страны. (Доклад по Посланию Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана)...	5
--	--	---

1 БӨЛІМ

ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

РАЗДЕЛ 1

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Узақбаева С.А., Токарева С.В., Шаймарданова Р.Р.	Теоретические подходы к формированию культуры межличностных отношений.....	9
Жалғасова Ш.А.	Проблемалық лекциялардың оқыту үдерісіндегі тиімділігі.....	17
Мұратбаева Г.А., Бұлақбаева М.К.	«Педагогикалық өлшемдер» бойынша болашақ мамандар даярлаудың маңыздылығы	22
Тоғайбаева А.К.	Жоғары оқу орындарындағы студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселелері	27
Сайлинова Қ.Қ.	Жоғары оқу орнындағы оқытушының кәсіби психологиялық құндылықтары.....	31
Узақбаева С.А., Масутова Д.С.	Педагогические условия развития творческих способностей младших школьников.....	36

2 БӨЛІМ

ОҚЫТУДАҒЫ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

РАЗДЕЛ 2

СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ

Джусубалиева Д.М.	Современные информационные технологии в управлении качеством подготовки специалистов в языковом вузе.....	43
Узақбаева С.А., Нурдаулетова А.А.	Современные подходы к классификации педагогических технологий.....	50
Қадірбаева Р.І., Құрманбаева Ж.І.	Информатиканы оқытуда проблемалық оқыту технологиясын пайдаланудың тиімділігі	57
Узақбаева С.А.	Классификация информационных	

Жаукебаева А.Б.	технологий, используемых при подготовке специалистов.....	66
Балтымова М.Р.	Есту қабілеті нашар оқушыларды сөйлеу әрекетіне баулу жолдары	74

3 БӨЛІМ

ЭТНОПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ МЕКТЕП ПЕДАГОГИКАСЫ

РАЗДЕЛ 3

ЭТНОПЕДАГОГИКА И ПЕДАГОГИКА ШКОЛЫ

Әлметова Ә.С.	Мәдениетаралық қатысым және өзге мәдениетке бейімделу.....	81
Бейсембаева А.А.	Воспитание толерантности и культуры межнационального общения в студенческой среде.....	87
Бахтиярова Г.Р.	Қазақ философиясы мен дәстүрлі педагогикалық мәдениет сабақтастығы туралы.....	94
Егенбаева Г.С., Сарқанбаева Г.Қ.	Жас ұрпақтың патриоттық тәрбиесіне қоғамның ықпалы.....	102
Требования	.....	112

Жалгасова Ш.А.

к.п.н., профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана,

Кошербаева Г.Н.

к.п.н., доцент КазУМОиМЯ им. Абылай хана,

Алматы, Казахстан

УЧИТЬСЯ, ТРУДИТЬСЯ ВО БЛАГО СТРАНЫ

Послание Президента РК народу Казахстана от 11 ноября 2014 г. посвящено реализации «Стратегии-2050». Как отмечается в документе, ближайшие 15-17 лет станут окном возможности для развития Казахстана. При этом предстоящее десятилетие таит немало вызовов, в частности новые глобальные кризисы в финансовой сфере. Безусловно, Послание Президента РК является крайне важным стратегическим документом. В нем подчеркнуто о направлении страны к Новой Экономической Политике Казахстана «Нұрлы Жол».

Трудно не согласиться с мнением большинства экспертов, что нынешнее Послание Главы государства является конкретизированным руководством дальнейших действий по достижению поставленных целей, качественного нового этапа процветания нашего государства. Стоит особо отметить, что долгосрочное стратегическое планирование «Казахстанский путь-2050» стало основой феномена успешного экономического и политического развития страны, залогом дальнейшего роста и вхождение в когорту 30 самых развитых стран мира.

Новая экономическая политика "Нұрлы жол" – это новый этап в поступательном развитии Казахстана. В наше беспокойное время, когда крупные державы стоят на перепутье мировых магистралей, Президент страны предложил программу действий, в полной мере отражающую возросший экономический потенциал Казахстана. Всего лишь 20 лет назад наша страна не имела ни собственной валюты, ни доллара в собственных запасниках, а сейчас заявила всему миру о решении направить огромные средства на строительство инфраструктуры, решение актуальных социальных задач, позволит оперативно мобилизовать все имеющиеся ресурсы, механизмы и возможности для оздоровления финансового сектора.

Стратегическим вектором новой экономической политики продолжает оставаться форсированное индустриально-инновационное развитие, на котором, словно на крепком фундаменте, зиждется экономика. Не секрет, что инновационное развитие государства – это научно обоснованный комплекс мер, обусловленный политическими, экономическими, информационными, культурными приоритетами и потребностями государства. Эти меры направлены на повышение качества жизни людей, на всемерную поддержку и развитие их инициатив, творческого потенциала. И вступление Казахстана на путь инновационного развития знаменует собой новый этап в социально-историческом процессе. Последовательность представленных направлений продолжают линию задач январского послания, касаемых в частности системы образования и науки: «...создание наукоёмкой экономики – это, прежде всего, повышение потенциала казахстанской науки. По данному направлению следует совершенствовать законодательство по венчурному финансированию, защите интеллектуальной собственности, поддержке исследований и инноваций, а также коммерциализации научных разработок... Необходимо конкретный план поэтапного увеличения финансирования науки за конкретные разработки и открытия, работающие на страну, и доведения его до показателей развитых стран. ... Привлечение зарубежных инвестиций надо всецело использовать для трансферта в нашу страну знаний и новых технологий. Необходимо создавать совместно с иностранными компаниями проектные и инжиниринговые центры».

В Послании главы государства "Нұрлы жол – путь в будущее" четко определены семь глобальных приоритетов, посвященных экономическому составляющему страны: это и строительство современных автомобильных и железнодорожных дорог, открывающих доступ к мировым транспортным коммуникациям, формирование инфраструктуры в существующих специальных экономических зонах, расширение энергетических сетей, модернизацию ЖКХ, формирование агломерации, поддержку малого и среднего бизнеса и деловой активности. И в решении этих задач особая роль отводится подрастающему поколению: «молодежь – опора нашего будущего. Государство открыло перед новым поколением все двери и все пути. "Нұрлы жол" – вот где можно приложить усилия, развернуться нашей креативной, динамичной молодежи». В современном неустойчивом, быстроменяющемся мире где ценятся коммуникабельность, активность, мобильность, молодые люди должны постоянно работать над собой,

учиться терпению и трудолюбию, понимать пагубность гордыни, зависти и лени, межнационального, межрасового деления.

«Наш путь в будущее, - отметил Президент, - связан с созданием новых возможностей для раскрытия потенциала казахстанцев. Развитая страна в XXI веке – это активные, образованные и здоровые граждане. И здесь акцент сделан на развитие интеграции образования, науки и производства. Сегодня очень важно проводить научные исследования, внедряемые в инновационную экономику и социальную сферу для улучшения качества жизни населения.

В презентованную Президентом Новую Экономическую Политику «Нурлы Жол» и, конкретно, План инфраструктурного развития, рассчитанный на 5 лет, – можно расценивать как эффективный механизм реализации стратегических целей Казахстана, то есть программы «Казахстан-2050».

Не вдаваясь в детали новой программы, отметим, что использование резервов Национального фонда с многомиллиардными вложениями (дополнительно будет выделены миллиарды тенге ежегодно на период с 2015 по 2017 годы) в транспортную, энергетическую, индустриальную и социальную инфраструктуру, в образование, малый и средний бизнес, что призвано в целом повысить эффективность национальной системы развития.

И это ответ на ухудшение экономической ситуации в глобальном масштабе.

Президент отметил, что преодолеть новые вызовы и опасности смогут «только сильные государства, сплочённые народы»: «Мы должны крепить доверие между всеми казахстанцами! Быть толерантными друг к другу! Это ключи к будущему Казахстана». А это говорит о том, что Послание нацелено не только на экономический рост, но и на укрепление таких государствообразующих ценностей, как национальное единство, стабильность и согласие.

Таким образом, четко закрепляется логическая связь – инновации не могут быть реализованы только ради самих инноваций. Напротив, они должны быть жестко привязаны к конкретным показателям социально-экономического развития страны и в том случае, если эта связь отсутствует, то целесообразность любых, даже самых амбициозных проектов, окажется под вопросом.

Профессорско-преподавательский состав кафедры педагогики и психологии, студенты КазУМОиМЯ им. Абылай хана с большим интересом ознакомились с новым Посланием Главы государства, Казахские студенты, поделились своими мнениями о важности

поставленных задач и выразили готовность внести свой посильный вклад в их успешную реализацию и готовы приложить все силы и знания для реализации обозначенных стратегических задач. Сегодняшние студенты будут жить и работать в условиях новой экономической инфраструктуры страны. Их необходимо готовить к этому. Важно формировать в стенах вуза креативную молодежь. Более того, необходимо обеспечить мировоззренческий прорыв в сознании молодых казахстанцев. Только тогда мы сможем стать еще более сильными в духовном плане, еще более едиными и толерантными.

1 БӨЛІМ
ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

РАЗДЕЛ 1
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
СПЕЦИАЛИСТОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

УДК 159.99

С.А. Узакбаева

д.п.н., профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
sahipzhamal.a@mail.ru, Алматы, Казахстан

С.В. Токарева

ст.преподаватель КазУМО и МЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Р.Р. Шаймарданова

магистрант, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
rano2580@mail.ru, Алматы, Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ КУЛЬТУРЫ
МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассматриваются теоретические подходы к формированию культуры межличностных отношений. На основе проведенного анализа материалов показывается, что при изучении проблемы формирования культуры межличностных отношений на теоретико-методологическом уровне необходимо придерживаться следующих принципов: ценностно-деятельного подхода, гуманистически - аксиологического подхода, социокультурного подхода, системного подхода, требующего формирования культуры межличностных отношений.

Ключевые слова: культура межличностных отношений, формирование культуры межличностных отношения, учебно - воспитательный процесс, теоретические подходы, взаимодействие преподавателя и студента

Специфической формой существования и самореализации человека является деятельность. Созданная человеком культура выступает результатом его деятельности, это – универсальная «технология» по созданию стандартов,

норм, традиций, а также образцов нового, творчески продуктивного. Вне культуры существование человека невозможно. Она определяет его бытие, специфику сугубо человеческой деятельности, материальный и духовный мир.

В современной науке существует несколько подходов к изучению проблемы культуры. Так, в области философии - Э.А.Баллеру, Л.Н.Когану, В.С.Соловьеву и др., в области культурологии – В.С.Библеру, В.Е.Давидовичу, Э.С.Маркарян и др., в области психологии – Б.Г.Ананьеву, Б.Ф.Ломову, А.В.Петровскому и др.

Анализируя проблему формирования культуры нужно обязательно к истокам теории культуры, к работам, освещающим ее как явление общественной жизни. Общую теорию культуры впервые попытался обосновать известный американский культуроантрополог Лесли Уайт (1900-1975). Свою теорию он назвал культурологией и с тех пор этот термин приобрел широкое рассмотрение. По его словам термин «культурология» должен выразить отношение между человеческим организмом, с одной стороны, и экстрасоматической традицией (культурой), с другой.

Обращая внимание на культурное развитие как на особый процесс, сравнимый с нормальным созреванием индивида, философы (Н.Бердяев, И.Г.Гердер, З.Фрейд и др.) рассматривали различные влияния, с которыми связано происхождения культурного развития и его течение. Продолжая традиций своих предшественников философы – современники (Д.Андреев, К.Э.Разлогов, А.В.Прохоров, Э.В.Соколов и др.) исследуют проблемы духовной и материальной культуры, дополняют и расширяют определение самого термина, обобщая случаи обыденного и научного самоуправления. Например, в исследовании Э.В. Соколова о культуре и обществе утверждается, что духовная культура не является отдельной, самостоятельно существующей частью культуры, ибо она вообще не существует вне духовной жизни, помимо сознательной деятельности людей. Многие философские исследования в области культуры посвящены отдельным аспектам культуры. В ряде работ (В.Д.Рузин, А.В.Прохоров и др.) прослеживается развитие культуры от ее изначального типа – культуры личного контакта – через книжную, культуру телевидения, видео-культуру и их роль в современном обществе до самой молодой – экранной культуры или культуры компьютерной страницы.

Разнообразие позиций по вопросам культуры столь велика, что уже сама классификация трактовок понятие культуры становится самостоятельной и весьма сложной задачей. Необходимость системного исследования культуры подчеркивается как специалистами в области истории культуры (М.П.Ким, Б.И.Краснобаев и др.) так и философами, разрабатывающими ее общую теорию (М.С.Каган, Э.С.Маркарян и др.).

Как отмечает Л.Н.Коган, глубокий философский анализ категории культуры в отечественной литературе начался сравнительно недавно: в

середине 60-х годов, когда был предложен подход, согласно которому культура рассматривалась как совокупность материальных и духовных ценностей, созданных человечеством при этом культура рассматривалась как выражение различных сторон и сфер общественной жизни.

Позднее из лона традиционных позиций путем акцента на те или иные их аспекты стали возникать разнообразные подходы к культуре, которые оформились в две основные концепции. Одна из них состоит в трактовке культуры как творческой деятельности. Вторая интерпретирует культуру как способ деятельности. При этом акцент здесь делался на активную сторону человеческой деятельности. Причем этот акцент смещался, и фактически речь шла преимущественно об одной ее разновидности – творческой деятельности, хотя последняя интерпретировалась далеко не однозначно.

Творчество – существенная, но не единственная характеристика культуры. По мнению Э.В.Соколова, «любая деятельность общества – практическая и теоретическая, материальная и духовная наряду с творческим аспектом включает в себя аспект функционирования и аспект усвоения культуры» [1]. В философской литературе (М.С.Каган, Э.С.Маркарян и др.) предпринята серьезная попытка раскрыть специфику культуры, используя функциональный подход и определяя ее как способ деятельности людей. В рамках этого подхода культура существует и развивается как важнейший способ функционирования общества, как основная форма осуществления специфически человеческой деятельности, включение людей в их взаимодействие с внешним миром и реализация ими своих потребностей, интересов и целей.

В нашем понятии, при деятельном подходе внимание как бы переносится с сущности процесса на его механизм. В этой связи считаем, что более глубоко раскрывает сущность феномена культуры А.Ф.Лосев: «Культура, по его словам, есть предельная общность всех основных слоев исторического процесса (экономических, социально-политических, практически-технических, научных, художественных, моральных, национально-народных, бытовых...). Тип культуры есть система взаимных отношений всех слоев исторического процесса данного времени и места. Эта система образует неделимую целостность в качестве определенной структуры, которая наглядно и чувственно выражает ее материальную и духовную специфику, являясь основным методом объяснения всех слоев исторического развития – как в их теоретическом противопоставления, так и в их последовательно-историческом развитии» [2]. В данной трактовке культура предстает как динамичная система, имеющая специфические законы движения. Кроме того, ценность этого определения в том, что оно воплощает качественную характеристику культуры. На «качественность» культуры указывали и другие исследователи, отмечая, что она является реализацией сущностных сил человека. Так, В.М.Межуев рассматривает культуру как меру, степень развития человека: «Ведь только по культуре мы можем судить о том, кем мы

являемся в этом мире, каковы границы и масштабы нашего существования в нем, что значит вообще быть человеком». Его мнение разделяет Т.И.Ойзерман: «... культура есть то, что делает человека человеком» [3].

В нашем понятии гуманистически – аксиологический подход к культуре является наиболее ценным, поскольку человек, творя культуру, творит самого себя как субъекта социокультурного процесса. Некоторые авторы понимают культуру как: «плодотворное существование». Другие отмечают, что «культура-это среда, растящая и питающая личность», в которых подчеркивается одно и то же: рост, возделывание личности, конструктивное ее существование. То есть культура – это труд, а ее приобретение – труд не меньший. Кроме того, она воплощает и дух человеческий и является хранильницей общечеловеческих ценностей.

Таким образом, феномен культуры столь сложен, что на данном этапе его изучения правомерно множество подходов и интерпретаций, описывающих его в различных аспектах. Для нашего исследования важное значение имеют следующие выводы:

- культура не самостоятельная социальная среда, а сквозная характеристика всей социальной системы, и в любом общественном явлении существует его специфический культурный аспект;
- сущность культуры проявляется прежде всего в деятельности, а не в совокупности достижений и ценностей, накопленных человечеством в процессе исторического развития;
- основная социальная функция культуры – человекотворчество, то есть человеческая личность – абсолютный объективный и субъективный предмет культуры.

В связи с задачами исследуемой нами проблемы анализ феномена культуры связан с понятием «культура межличностных отношений», то есть культура рассматривается как основа формирования межличностных отношений. Проблему формирования культуры межличностных отношений мы рассматриваем в рамках ценностно-деятельного подхода. Он позволяет сделать предметом экспериментального изучения выявление условий формирования у студентов культуры межличностных отношений, сформулировать и проверить гипотезу о составе деятельности, ведущей к образованию культуры межличностных отношений, построить общий и более строгий способ диагностики уровней ее сформированности.

Ценностно-деятельный подход представляет собой развитие основных положений деятельной теории учения применительно к проблеме формирования культуры межличностных отношений учащихся от уровня сформированности у них способа социальной ориентировки и готовности использовать его для регуляции своего отношения и поведения.

С его помощью удастся реализовать связь между психологическим и философским подходами к изучению нашей проблемы. Будучи психологическим по своей направленности, предлагаемый подход использует

также методы ценностно-нормативного анализа, применяемого в философии и социальной психологии.

Повышенный интерес к ценностной проблематике - это результат более глубокого понимания природы человеческого познания, его социокультурной обусловленности, ценности. Проникновение в закономерности познания позволила обнаружить ценностный компонент не только в различных сферах общественной жизни и культуры, но в познавательных структурах и мировоззрении человека. Отсюда и стремление к уяснению социокультурного статуса и специфика ценностного компонента, особенностей его взаимодействия с когнитивным компонентом познания, его роли в формировании объективно-истинного знания о действительности, в том числе адекватного социологического знания.

Ценностный подход, по словам П.В.Комнина, «стремится как в самом объекте, так и в его отражении в сознании акцентировать внимание на человеческом отношении, оценить все с точки зрения заложенных в объекте возможностей удовлетворять потребности людей. Он берет не знание в чистом виде, а его воплощение в материальной и духовной культуре, способной служить человеку и его целям» [4].

В психолого-педагогических исследованиях ценностный подход стал применяться с конца 60-х г. Можно выделить четыре основных его варианта. Они различаются по области применения, по содержанию и методу экспериментального изучения проблем воспитания, который авторы используют для выявления механизмов усвоения социальных ценностей и перевода их в личностных план. В настоящее время ценностный подход применяется для исследования: процесса формирования научного мировоззрения и убеждений учащихся, педагогического аспекта отдельных проблем социальной психологии (А.И.Донцов), социализации (А.В.Кирьякова), в целях системного анализа личности ребенка (Н.И.Непомнящая), для изучения усвоения нравственности (Л.И.Рувинский). Интересно отметить, что разные варианты его применения в психолого-педагогических исследованиях возникли самостоятельно, независимо друг от друга. В настоящему времени в рамках ценностного подхода проведен уже достаточно широкий круг экспериментальных исследований.

Мы рассматриваем пути и результаты применения только одного из отмеченных вариантов ценностного подхода, названного Г.Е.Залесским ценностно-деятельным. Впервые он применил этот подход при изучении условий формирования у учащихся психологического механизма научной оценки социальных явлений. Особенность приемов оценки, как было установлено в серии проделанных им экспериментов, состоит в том, что они не замыкаются сами на себя, а служат появлению у учащихся соответствующего отношения к общественно-политическим явлениям и фактам, к самой оценочной деятельности, к тем знаниям и приемам, с помощью которых она выполняется. Построение метода экспериментального изучения особенностей оценочного

отношения учащихся к объектам познавательной деятельности, а также выявленная возможность путем специального обучения приемам научного анализа событий и фактов воздействовать на формирование у них оценочных отношений послужили основанием для применения ценностного подхода в исследовании данной проблемы.

Ценностно-деятельный подход к проблеме формирования у учащихся культуры межличностных отношений способен доказать, что для формирования культуры межличностных отношений необходима организация специальной деятельности, которая позволила бы рассматривать ее как ценность. Для этого необходимо рассмотреть основные положения теории деятельности.

Деятельность – основа развития. Понятие деятельности в философском плане – это человеческая деятельность, которая является социальной формой движения материи, способом существования и развития общества и отдельного человека. Всякая деятельность включает в себя цель, средство, процесс, результат. Деятельность всегда осознана, подчеркивается в философском словаре.

Последние исследования, в частности, исследования с помощью суггестивной методики свидетельствует о том, что в процессе деятельности могут широко использоваться как осознаваемые, так и неосознаваемые компоненты психики. В некоторых исследованиях понятие «деятельность» было употреблено для выражения разнообразных отношений человека к миру, в ходе которых формируется, проявляется и раскрывается его сущность. Это положение в дальнейшем развитое учеными – философами и психологами, имеет непосредственное значение для нашей работы, так как именно во взаимодействии преподавателей и студентов ярко проявляется сущность и характер тех особых отношений, которые свойственны специфике и функциям общения в педагогике, межличностным отношениям в коммуникативной, познавательной деятельности.

Изучение педагогических исследований показало, что проблема деятельности, деятельного подхода отражена в трудах многих ученых (Б.Г.Ананьев, М.С.Каган, А.Н.Леонтьев, В.Н.Мясищев, Л.С.Рубинштейн, В.Н.Тенищев и др.). Среди них В.Н.Тенищев в своем исследовании включил в разряд деятельности и свойства организма, и окружающий мир, и историю, и образ жизни народа, и отношения между людьми, верования, знания, язык, искусство, семью, сближение полов, воспитание и обучение и ряд других функций. К тому же, В.Н.Тенищев правильно обосновал, что деятельность – это способ существования и развития общества и человека.

Значительный вклад в изучения проблемы человеческой деятельности внес М.С.Каган. Его системный анализ человеческой деятельности позволил выделить такие формы, которые необходимы для всех педагогических исследований, а именно: познавательную, ценностно-ориентационную и коммуникативную. Для межличностных, как их называет Л.П.Буева,

субъектно-объективных отношений, эти формы является исходным моментом и в теоретическом, и в практическом плане.

Исследуемая нами проблема – взаимодействие преподавателя и студента в учебно- воспитательном процессе – в основе своей и опирается на эти формы, и если бы для их осуществления были бы в реальном плане созданы наиболее благоприятные условия, то эти отношения были бы более плодотворными.

Известный психолог А.Н.Леонтьев определяет деятельность как активный процесс взаимодействия субъекта с объектом. По его мнению, специфические процессы, которые осуществляет то или иное жизненное отношение субъекта к действительности, мы будем называть в отличие от других процессов процессами деятельности. Он также выделяет в деятельности два аспекта: внешний и внутренний. При этом отмечает зависимость формирования внутренней деятельности от внешнего плана и наоборот. «Эти взаимопереходы образуют важнейшее движение предметной человеческой деятельности. Переходы эти возможны потому, что внешняя и внутренняя деятельность имеют общее строение» [5]. Это разделение на внутреннюю и внешнюю деятельность характерно и для других психологов (П.Я.Гальперина, Л.И.Божович и др.) в трудах которых понятие деятельности получило дальнейшее развитие.

Таким образом, все вышесказанное показывает, что при изучении проблемы формирования культуры межличностных отношений на теоретико-методологическом уровне необходимо придерживаться следующих принципов:

- ценностно-деятельного подхода, учитывая, что культура представляет собою ценность, формируется только в деятельности;
- гуманистически-аксиологического подхода, отражающего уважительные взаимоотношения, ценностные для развития общающихся;
- социокультурного подхода как принципа, требующего положить в основу изучения и формирования культуры межличностных отношений достижения современной культуры в самом широком смысле;
- системного подхода, требующего культуры межличностных отношений рассматривать как взаимодействие подсистем процесса общения.

Список литературы

- 1 Соколов Э.В. Культура и личность. – Л.: Наука, 1972. – 28 с.
- 2 Зворыкин А.А. Научно –техническая революция и человек. Сб. статей. – М.: Наука, 1977. – 293 с.
- 3 Обозов Н.Н. Психологическая культура взаимоотношений. – М.: Знание, 1986. – 47 с.
- 4 Колпин П.В. Диалектика, логика, наука. – М.: Наука, 1973. – 464 с.
- 5 Леонтьев А.А. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.

С.А. Ұзақбаева

д.п.н., профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Sahipzhamal.a@mail.ru, Алматы, Казахстан

С.В. Токарева

ст.преподаватель КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Р.Р. Шаймарданова

магистрант, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Rano2580@mail.ru, Алматы, Казахстан

Тұлғааралық қатынас мәдениетін қалыптастырудағы теориялық тәсілдер

Тұлғааралық қатынас мәдениетін теориялық-әдіснамалық деңгейде қалыптастыру мынадай принциптердің негізінде жүзеге асады: құндылық-іс-әрекеттік тәсіл; гумандық-аксиологиялық тәсіл; мәдени әлеуметтік тәсіл және жүйелік тәсіл.

С.А. Узакбаева

д.п.н., профессор КазУМО и МЯ им. Абылай хана,
Sahipzhamal.a@mail.ru, Алматы, Казахстан

С.В. Токарева

ст.преподаватель КазУМО и МЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Р.Р. Шаймарданова

магистрант, КазУМО и МЯ им. Абылай хана,
Rano2580@mail.ru, Алматы, Казахстан

Theoretical going near forming of culture of relations

The article is devoted to the theoretical approaches in the formation of the culture of interpersonal relations. The formation of the culture of interpersonal relations are formed on the basis of such principles as: value-active approach, humanistic-axiological approach, sociocultural approach and system approach.

УДК 37.026.3

Ш.А. Жалғасова

п.ғ.к., профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

ПРОБЛЕМАЛЫҚ ЛЕКЦИЯЛАРДЫҢ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ТИІМДІЛІГІ

Мақалада жоғары мектепте психологиялық-педагогикалық пәндерді оқытудағы лекцияның ролі, оны ұйымдастыруға қойылатын жаңаша талаптар мәселелері көтерілген. Лекция оқудағы жетістік лектордың жан-жақты дайындығымен, материалды еркін меңгеруімен, тыңдаушылардың белсенді, ойлы қабылдауымен байланысты екендігіне назар аудартылып, педагогикалық шеберлікті үнемі арттырып отыру қажеттігі сөз болады. Студенттердің шығармашылықпен білім алуға ұмтылып, ғылыми талдау жасау іскерлігін қалыптастыруда проблемалық лекциялардың ролі ашып көрсетіледі.

Тірек сөздер: оқыту, оқыту технологиясы, әдістер, формалар, шеберлік, кәсіби жан-жақтылық, критерия, модульдік оқыту, проблемалық лекция

Қазақстанда қоғамды қайта құру - жоғары оқу орындарында мамандар даярлаудың деңгейі мен сапасын көтеруді талап етуде. Бұл психологиялық-педагогикалық ойдың жаңаша даму кезеңін көрсетеді. Бүгінгі таңда студенттердің шығармашылықпен ойлауын, өз бетінше білім алуға ұмтылысын, өмірде болып жататын құбылыстар мен оқиғаларға ғылыми талдау жасау іскерлігін қалыптастыру жоғары білім алудан да күрделірек.

Олай болса, сөз жоқ мұндай талаптар оқыту үдерісінің әдістері мен ұйымдастыру формаларына жаңаша қарауды міндеттейді. Жоғары мектепте психологиялық-педагогикалық пәндерді оқытуда лекцияға деген талап күшейеді.

Лекцияның негізгі ролі мынадай критерияларымен анықталады:

1. Лекция оқу жұмысын ұйымдастырудың негізгі түрлерінің бірі, ол болашақ мамандарды теориялық жағынан даярлаудың негізі.
2. Лекция мұғалімнің оқу материалын баяндаудың негізгі формасы, ол оқу бағдарламасындағы негізгі сұрақтарды тереңірек ашуға мүмкіндік береді. Білім беруде басқа әдіске қарағанда лекцияның ролінің жоғарылығын және оны басқа әдіспен айырбастауға болмайтындығын атап өтуге болады. Сонымен бірге уақыт ұтымдылығы жағынан да өте тиімді.
3. Кез-келген оқулық уақыт өткен сайын өмірден, әлеуметтік ғылымдар саласының даму жетістіктерінен қалық қалады, ал лекция мұғалімдерге

ғылымдағы жаңалықтарды тәжірибиедегі жетістіктерді ескере отырып білім беруге мүмкіндік береді.

4. Лекция теориялық сұрақтарды әлеуметтік саяси және экономикалық міндеттермен байланыстыра оқуға мүмкіндік береді.

5. Лекция - оқыту үрдісінің негізгі бағыттаушы формасы болып табылады. Курстың әрбір тақырыптарын оқыту лекциядан басталады. Онда әрбір тақырыптың негізгі сұрақтары бірізді, терең ашылып, негізгі бағыты көрсетіліп курсты тереңірек білуге нақты әдістемелік кеңес беріледі.

6. Лекцияның рөлінің маңыздылығы лектордың аудиторияға жеке әсерімен айқындалады. Ол лектордың принципшілдігімен, пәнді білуімен, сендіре алуымен, теориялық және практикалық сұрақтарды терең де тыңғылықты түсіндіре білу іскерлігімен, қоғамның негізгі міндетін шешуде осы пәннің мүмкіншілігін нақты көрсете алуымен айқындалады [1].

Лектордың жеке басының әсері оның пәнді өте жақсы білуімен ғана шектелмейді, сонымен бірге ауыз екі сөзінің әсерлілігіне түсініктілігіне, және материалды баяндаудағы анық та нақты бейнелеп сөйлеу формасына да байланысты.

Жоғары мектеп лекциясына қойылатын басты талаптардың бірі студенттердің жеке, кәсіби жан-жақтылығын, жас, білімдік, ұлттық және де басқадай ерекшеліктерін ескеру. Оқытудың ескірген әдістерінен, жаттандылықтан арылып берілетін білім терең де ойлы болуы шарт. Пәнді оқыту кезінде лекцияда оқу бағдарламасында көрсетілген әрбір нұсқауды ашып, оқулықтағы материалды қайталап жату қажет емес. Мұндай әдіс студенттерде өз бетінше тыңғылықты жұмыс орындауына селқостық туғызады. Қазіргі ақпараттар легінде лекцияда тақырыптың негізгі мәселелерін терең жан-жақты ашуға көңіл аудартып, қиынырақ сұрақтарға өз бетінше жауап іздеуге оны меңгертуге, толық мүмкіндіктер бар.

Негізгі сұрақтарды жақсылап ойластырып оның идеялық, тәрбиелік мәнін анықтаудың қажеттілік мәні осында. Лекцияда оқулықтан тереңірек кету үшін бұлар негізгі оқулықтарда қалай берілгендігін білу керек. Проблемалық лекцияда негізгі сұрақтарды терең ойланып түсіну үшін көрнекілік материалдар мен техникалық құралдарды пайдалануды қажет етеді.

Мұғалімнің аудиторияға әсер ету деңгейін, лекциясының құндылығын ескеру керек, олай болса студенттердің оған қарым-қатынасы лекциясының соншалықты өзіндік ерекшелігіне байланысты. Сондықтан да лекцияның жоспары өзінше, өзіндік формада, сипаты сол мұғалімге ғана тән үстіртін жасалмауы тиіс.

Лектор сабаққа даярланғанда лекцияның тәрбиелік мақсатын анықтауы қажет. Лекцияның тәрбиелік әсері қаралып отырған сұрақтың мазмұнына көңіл бөлумен, теорияның практикамен қаншалықты байланыстылығымен, айқындылығымен, біздің мемлекетіміздің тарихи кезеңімен, әдеби шығармалар мен өнерді байланыстыра білуімен айқындалады.

Лекция оқудағы жетістіктің 90%, біріншіден - мұқият, жан-жақты дайындығымен, материалды еркін меңгерумен, тыңдаушылардың белсенді, ойлы қабылдауымен анықталады.

Екіншіден, лекция оқудағы жетістік мұғалімнің аудиторияға әсер ету күші оның жеке басының сапасына, оның идеяларына, патриотизіміне, эрудициясына, теориялық және мәдени өресіне өзінің идеялық сенімін көрсете білу іскерлігіне байланысты.

Үшіншіден, лекция оқудағы жетістік педагогикалық шеберлікке, материалды баяндау стилі мен формасына, тілінің бейнелілігіне және тартымдылығына лекция барысындағы үнемі аудиториямен байланыс жасай білу іскерлігіне байланысты [2].

Лектордың сөйлеу мәдениеті, оның стилі және тілі, лекторлық шеберлігі болашақ мамандардың кәсіби білігінің қалыптасуына әсер ететінін ешқашан естен шығармау керек. Тәжірибе көрсеткендей лектордың тіліндегі кемшілік материалды баяндау кезінде аудиторияға, сонымен бірге жекелеген студенттердің білімді меңгеруіне кері әсері болады. Сөйлеу мәдениетінің жоғары болуы тыңдаушыларды өзіне еліктеуге, өзінің тілін жетілдіруге талпындырады.

Лекцияның негізгі сұрақтарын баяндау барысында лекцияның мәтінін немесе конспектін пайдалану әдісін қолданудың негіздік мәні бар. Аудиторияның лекцияны қабылдауы, түсінуі, нанымы, айқындығы соған байланысты. Лекцияны оқу үрдісінде мәтінді пайдаланғанда екі түрлі кемшілік жиірек кездеседі. Оның бірі лектордың мәтіннен ажырай алмауы. Бұл кемшілік лектордың асығыс, ойланбай немесе әртүрлі кітапшалар мен мақалалардың әр жерінен үзінді алуынан туындайды.

Сирек кездесетін тағы бір кемшілік, ол жекелеген лектордың мүлдем мәтінге қарамай оқуға тырысуы. Бұл жағдайда материалды баяндау кезінде бірізділіктің бұзылуы, кейде материалға сәйкес келмейтін фактілер, мәселелер айтылуы мүмкін. Лекцияның мәтінін толық есте ұстау тәжірибелі деген лекторларға да қиынырақ, ал жас мамандарға тіпті де болмайды. Сондықтан да мұндай тәсілді ұсыну тиімсіз.

Лекцияны дұрыс оқудың әдістемелік негізі ойды еркін баяндау. Лектор мәтін бойынша өзін жиі-жиі бақылап, бұрын әзірлеген құрылым бойынша фактыларды, цифрларды нақтылап, ой жүйесін бұзбай айқын әңгімелеуі керек.

Мұғалім ана тілінің байлығын пайдалана отырып материалды өз бетінше айқын, анық, бейнелі, әсерлі, мәнерлі баяндауы арқылы тыңдаушылардың зейінін өзіне аударады, тыңдау белсенділігін арттырады, саналы қабылдауына әсер етеді. Мұндай жағдайда студенттер лекцияға белсенді қатысып, мұғалімнің ой-жүйесін бақылап, шығармашылықпен қабылдайды.

Лекцияны өте жылдам оқуға болмайды. Мұғалімнің сөзі түсінікті, дәлелді болуы шарт. Сонымен бірге лекцияны сөзбе-сөз жазып алуға тырысатын студенттердің ығымен кетуге де болмайды, себебі аудиторияның ойлау белсенділігі әлсіреп, қабылдауы төмендейді.

Тәжірибелі мұғалімдер лекцияның соңында 5-7 минутты сұраққа жауап беруге қалдырады. Бұл жүйе сақталмаса студенттер түсінбеген сұрақтарына жауап ала алмағаннан кейін лекциядан қанағаттанбай қайтады, сондықтан да өз пәнін жақсы көретін және өзінің аудиториясын сыйлайтын әрбір мұғалім лекцияның соңында сұраққа жауап беруге уақыт қалдыруы тиіс. Егер сұрақтар көп болса, онда кейбіреуіне жауап беріп, қалғанына келесі жолы жауап беруі керек. Егер мұғалім сұраққа жауап беруге қиналса, онда келесі лекцияда немесе жеке консультация кезінде жауабын беретінін тура айту керек. Ал ойдан жауап іздеп, жобалап жауап беру мұғалімге деген сенімсіздікті тудырады. Ешқашан жауаптан қашпау керек.

Қазіргі кезеңде жоғары мектеп жұмысының мәні сонда, студенттердің ғылыми практикалық ақпараттар ағымын бағдарлап өзінің білімін өз бетінше толықтыру іскерлігін қалыптастыруына көмектесу.

Басты міндет студенттердің бойында өз бетінше білім алуға деген іскерлікпен дағдыны, ғылыми және практикалық ақпараттарды өз бетінше талдауға қалыптастыру. Елімізде қоғамды қайта құру үрдісінде туындаған карама-қайшылық жоғары мектептің алдына дамыта оқыту немесе проблемалық оқыту әдісін жетілдіру міндетін қойды, ол модульдік оқыту курсы құрылымында орын тапты.

Проблемалық лекция оқудың тиімділігінің ең маңызды шарты мұғалімнің кез-келген тақырыптың көкейкестілігін дәлелдей алуында. Лекция оқу тәжірибиесінде оның көкейкестілігі мен маңыздылығы сонда қоғамда іске асатын әлеуметтік-экономикалық жағдайымен тығыз байланысты екенін дұрыс түсіну, сонымен бірге кез-келген студенттік аудиторияда оқылатын лекцияның әрбір тақырыбы, мазмұны бүгінгі күннің талабына жауап бере алатындай, болашақ мамандардың қызығушылығы мен сұраныстарын қанағаттандыратындай болуға тиіс.

Дәстүрлі хабарлама - түсіндірмелі принцип негізінде оқылатын лекцияға карағанда проблемалық лекцияның құрылымы күрделірек және сезімге бай болып келеді. Біздіңше лектор - оқыту проблемасын шындықпен үйлестіру, талдау, талқылау, сипаттауы лектордың аудиториямен ойша әңгімелесуі тәрізді студентті сол пәнді ғылыми ойлау лабораториясына өз бетінше ізденіске жетелейді, ал ол студент үшін жаңалық болып табылады.

Әлеуметтік және арнайы ғылымдардан проблемалық лекция оқу модульдік білім беру технологиясында біріншіден студентті осы ғылым саласынан өз бетінше ойлауға талпындыру, білімді терең және толық саналы меңгеру, іскерлікпен дағдыны қалыптастыруы қажет. Мұндағы лекцияның басты мақсаты мен міндеті - оқылатын проблемаға студенттердің қызығушылығын арттыру, оқулық пен ғылыми әдебиеттер пайдалана отырып, аудиториядан тыс ізденіске бағыттау [3].

Оқыту проблемасын шешудегі лекцияда құрылған проблемалық ситуация (мұғаліммен ойласа отырып) болашақ жас маманның тұлғалық, адамгершілік сол сияқты дүниетанымының қалыптасуына әсер етеді.

Басқасын айтпағанда, осы ойлардың өзі әлеуметтік және арнайы пәндерді оқытуда лекцияда проблемалық ситуацияларды қолданудың қажеттігін көрсетеді.

Сонымен бірге хабарламалық – түсіндірмелі және проблемалық баяндау өлшеміне нұқсан келтірмеуге тырысу қажет. Модульдік оқыту жүйесінде әрбір проблемалық лекцияда бұл өлшемді анықтау мүлде мүмкін емес. Мұнда көп жағдайда лектордың шеберлігіне, тәжірибесіне және түйсінуге тәуелді.

Модульдік оқытуда көрнекілікті қолдану, техникалық құралдарды пайдалану проблемалық лекцияның сапасын арттырып, бүкіл оқу үрдісін жандандырады [4].

Проблемалық лекцияны баяндауды мынадай кезеңдерге бөліп қарастыруға болады:

а) лекцияның негізгі проблемасына «көшу» үшін қысқаша әңгімеге (5-7 минут);

б) тақырыптың негізгі сұрақтарын проблемалық баяндау шынайы дайын күйінде емес, көзқарастар мен пікір қайшылықтарын тудыру арқылы берілуі керек;

в) қаралып отырған мәселенің негізіндегі басты қайшылықты ашу.

Талдау кезінде тек осы қайшылықтардың мәнін ашу ғана емес, сонымен бірге модульдік немесе реферативтік курста соның шешімін табу. Практикамен байланысты іс әрекетте құжаттармен, негізгі әдебиеттермен және басқа да материалдармен жұмыс істеу.

г) қаралып отырған проблеманың сұрақтарын талқылап дұрыс шешімін табу тәсілдеріне кеңес беріп, қорытынды жасау;

д) студенттерде туындаған сұрақтарға жауап беру (5-7 минут).

Алда проблемалық ситуация тудыратын жағдайдың проблемалық сұрақтар көмегі арқылы берілетінін үнемі лекция барысында есте ұстау қажет.

Әдебиеттер

1 Вербицкий А.А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение. – М., 1999. – 147 с.

2 Ляудис В.М. Методика преподавания психологии. - М., 2003. – 420 с.

3 Педагогические технологии В.С.Кукишкина. – РД., 2002. – 80 с.

4 Соколков Е.А. Модульная образовательная технология в преподавании гуманитарных наук. – Новосибирск, 1999. – 120 с.

Ш.А. Жалғасова

к.п.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Эффективность проблемных лекций в учебном процессе

Лекции проблемного характера являются ведущей формой обучения студентов всех курсов. В этих лекциях наряду с изложением теоретического, нормативного и практического материала, методических рекомендаций определяется круг проблем, т.е. дискуссионных вопросов, недостаточно

разработанных в науке, по имеющим актуальное значение для теории и практики.

Sh.A. Zhalgasova
с.р.с., professor, KazUR&WL Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan

Efficiency problem lectures in the learning process

Lectures problematic nature are the leading form of teaching students of all courses. In these lectures, together with a description of the theoretical, normative and practical material, guidelines determined by a range of problems, controversial issues, insufficiently developed in science, in relevance to the theory and practice.

УДК 378.14

Г.А. Мұратбаева
п.ғ.д., професор, ҚазМемҚызПУ,
Алматы, Қазақстан,
М.К. Бұлақбаева
п.ғ.к., доцент, ҚазМемҚызПУ,
Алматы, Қазақстан

«ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӨЛШЕМДЕР» БОЙЫНША БОЛАШАҚ МАМАНДАР ДАЯРЛАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Мақала педагогикалық өлшемдер бойынша болашақ мамандар даярлау мәселесіне арналған. Авторлар білім сапасын бағдарлаудың түрлі аспектілеріне талдау жасай келе, студенттердің кәсіби мәнді сапалары мен шығармашылық әлеуетін қалыптастыру үшін жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие процесіндегі тәжірибеге түбегейлі өзгерістер енгізу қажеттігіне тоқталады. Мұғалімдердің өз мамандықтарының мәнін терең ұғынуда, өзін-өзі жетілдіру қабілеттерін дамытуда, кәсіби шығармашылықтың биігіне көтерілуге, педагогикалық еңбектегі нәтижелілікке қол жеткізуде мұндай өзгерістердің ықпалы зор деген тұжырымға келеді.

Тірек сөздер: өлшемдер, педагогикалық өлшемдер, кәсіби құзырлық, шығармашыл, шығармашылық, педагогикалық шығармашылық

Қазақстан Республикасында болып жатқан саяси-әлеуметтік, экономикалық өзгерістер білім беру жүйесін өзгеше құруды талап етуде. Өйткені, қазіргі өркениетке жеткізетін құрал – тек қана білім. Білімді ұрпақ қана қоғамның болашақ иесі бола алады. Қазақстан Республикасының

егемендік мәртебесін алуы, қоғам өмірінің барлық саласына экономикалық, саяси-әлеуметтік және мәдени өзгерістер білім жүйесін түбегейлі түрде қайта қарау мәселесін қойды. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында **«Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек... Қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз болып қалғалы қашан. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс»** – деген болатын [1].

Жаңа дәуір туғызған осындай міндеттерді толық жүзеге асыру мақсатында заман талабына сай білім беру жүйесін жасап, болашақтың жоғары және ғылыми өндірістері үшін алысты барлап, кең ауқымда ойлай білетін, бәсекелестік қабілеті жоғары, қарымы мол кадрлар қорын жасақтау туралы тұжырым Жолдаудың ғылыми және тәжірибелік құндылығын айқындай түседі.

Қазіргі кезде жасалып жатқан реформалар, қоғамның әлеуметтік-экономикалық, саяси бағыттардағы өрлеулер шығармашыл тұлғаның мәртебесін көтеріп, мерейін үстем етуде.

Білім саласына жүктеліп отырған міндеттерді, барлық реформаларды жүзеге асыратын тұлғалар – жаңа формация мұғалімі болып табылады және рухани-адамгершілігі мол, азаматтық белсенді, рефлексияға қабілетті, шығармашыл, ақпаратты-коммуникативтік, әлеуметтік-тұлғалық құзырлы, әдіснамалық, зерттеушілік, әдістемелік деңгейінің жоғарылығымен сипатталады.

Педагогикалық жоғары оқу орындарының іс-әрекетінің негізгі нәтижесі тек білім, іскерлік және дағды жүйесі ғана емес, сонымен қатар, зиялы, саяси-қоғамдық, ақпаратты-коммуникативтік, мемлекеттік тапсырыс нәтижесінде құзырлылықтардың жиынтығы болуына назар аударылады. Яғни, студенттерді әдістемелік-ұйымдастырушылық іс-әрекетінен зерттеу-әдістемелік іс-әрекетіне, нақты жағдайларға тез бейімделгіш, шығармашылық ұмтылыстарын қанағаттандыру ұстанымдарына көшіру сапалы өзгерістерге әкеледі.

Демек, педагогикалық мамандардың кәсіби құзырлы, шығармашыл болуын қамтамасыз ететін қосымша оқыту бағдарламалары негізінде оның әлеуетіне әсер ететін, кәсібилігін шыңдайтын теориялық, әдіснамалық тұғырларын айқындау міндеттерін алдыңғы қатарға шығарады. Бұл міндеттерді жүзеге асырудың бірден-бір жолы – жоғары педагогикалық оқу орындарында оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері арқылы студенттердің деңгейін көтерудің, олардың өзіндік танымдық іс-әрекеттері мен шығармашылық әлеуетін қалыптастырудың әдіснамасы мен әдістемелік жүйесін жасау болып табылады.

Әлемдік тәжірибелер білім беруді реформалау жағдайында білім беру процесі сапасына және нәтижелерге жетуде басқарушылық әсер ету тиімділігін арттыру қажеттігін көрсетеді. Басқарудың маңыздылығын түсіне отырып, өзінің бейнесін білім беру сапасы мағынасын қайта ой-елегінен өткізу талпынысынан, білім беруді басқару жүйесін ғылыми тұрғыда негіздеуден және олардың әдіснамалық, әдістемелік, ақпараттық қамтамасыз етуді дамытудан табады.

Бүгінгі күні біздің елімізде педагогикалық зерттеу мәселелерімен шұғылданып жүрген ғалымдардың еңбектері (Прәлиев С.Ж., Таубаева Ш.Т., Құсайынов А.Қ., Қожахметова К.Ж., Рысбаева А.Қ., Бұлақбаева М.К., Есеева М.Т.) білім беру сапасын бағалау, мониторингпен байланысты болса, Ресей ғалымдары үш түрлі маңызды бағытта қарастырады. *Біріншісі*, басқару процесін ғылыми ұйымдастыру және білім беру сапасын басқарудағы инновациялық әдістердің теориялық негіздерін қалайтын әдіснамаға бағытталады (Ю.П.Адлер, В.И.Андреев, А.Г.Бермус, М.Б.Гузаиров, Н.Ф.Ефремова, В.А.Качалов, Г.С.Ковалева, А.Н.Майоров, А.А.Макаров, В.М.Монахов, В.П.Панасюк, М.М.Поташник, Н.А.Селезнева, А.И.Су-бетго, т.б.). Сонымен қатар, білім беру сапасын бағалаудың түрлі аспектілерін қарастыратын, көрсеткіштердің қосындысын айқындайтын және оның өлшемдерін анықтауда басымдылықтарын көрсететін тұжырымдамалық-әдіснамалық зерттеулермен аяқталады.

Зерттеудің *екінші бағыты*, мақсатты бағдарлы стандарттау талпыныстары және білім беру сапасын басқару процесін құраушылармен тығыз байланысты. Оған ИСО 9000-2000 стандарттарына негізделген мемлекеттік білім беру стандарттары және білім сапасының менеджменттік жүйесін құруға арналған жұмыстар жатады (О.В.Аристов, В.И.Байденко, В.А.Исаев, В.А.Качалов, С.И.Колесников, Э.М.Коротков, С.К.Круглов, В.А.Нефедов, Н.А.Селезнева, В.М.Соколов, В.П.Соловьев, Ю.Г.Татур, А.Н.Чекмарев, В.М.Фирсов, т.б.).

Үшінші бағыт — жай-күйін бағалау, білім берудегі өзгерістер мен тенденциялар саласындағы теориялық-әдіснамалық зерттеулер бірыңғай мемлекеттік емтиханды енгізуде тәжірибелер басталғаннан кейін жедел түрде дами бастады (БМЕ) – педагогикалық өлшемдер теориясына сүйенеді (В.С.Аванесов, А.Е.Бахмутский, В.Н.Белобородов, В.А.Болотов, М.Б.Гузаиров, Н.Ф.Ефремова, Г.С.Ковалева, Э.М. Коротков, О.З.Кузнецова, Н.А.Кулемин, И.И.Легостаев, А.Н.Майоров, Е.А.Михайлычев, В.М.Мокосеев, В.Ю.Переверзев, С.А.Сафонцев, А.И.Севрук, А.О.Татур, М.Б.Челышкова, А.Г.Шмелев т.б.).

Білім беру жүйесін дамыту тәжірибелерін талдау құрылғыларын қолдану жолдары арқылы педагогтардың бақылау-бағалаушы іс-әрекетін интенсификациялауды куәландырады және педагогикалық өлшемдер тәсілдері білім беру процесін шынайы түрде басқаруға, білім беру сапасын арттыруға септігін тигізетін дұрыс басқарушылық шешім қабылдауға

мүмкіндік береді. Осыған орай, *тәжірибелік тұрғыда* зерттеу жұмысында берілген мәселелердің өзектілігі білім беру сапасы жүйесін арттыру қажеттілігімен, оларды отандық білімді жаңартудың заманауи талаптарының адеватты деңгейіне жетумен сипатталады. Зерттеудің ерекше маңыздылығы 2020 жылға дейінгі отандық білім беруді жаңарту Тұжырымдамасы мен Қазақстан Республикасы Үкіметінің әлеуметтік саясат және экономиканы жаңарту аймағындағы іс-әрекет Жоспарында қойылған міндеттерге негізделеді. Бұл құжаттарда жалпы білім беретін мекемелердің түлектерін тәуелсіз аттестаттау және ұлттық бірыңғай тест арқылы жоғары оқу орындарына талапкерлерді іріктеудің тиімді жүйесін құру, білім беру сапасын басқару жүйесін жүзеге асыру үшін жаңа мүмкіндіктерді туғызатын талдау және интерпретацияны қарастырады.

Теориялық тұрғыда зерттеу жұмысында берілген мәселелердің өзектілігі білім беру сапасын басқарудың өзекті мәселелерін қарастыратын педагогикалық өлшемдердің теориялық-әдіснамалық негіздерін жасаудың маңызды деңгейінің болмауымен анықталады.

Қорыта айтқанда, студенттердің кәсіби мәнді сапалары мен педагогикалық шығармашылық әлеуетін қалыптастыру үшін, алдымен жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие процесіндегі тәжірибелерге түбегейлі өзгерістер енгізу қажеттілігі күн сайын артуда. Сондықтан, жоғары оқу орындарының мазмұны мен құрылымдарына бірқатар өзгерістер енгізіп, жаңа дидактикасын жасау – өзекті мәселелердің бірі. Тек сонда ғана мұғалімдер саналы түрде тандап алған мамандықтарының мәнін терең ұғынуы, өзін-өзі жетілдіру қабілеттерін қалыптастыруды, кәсіби шығармашылықтың биіктеріне жетуді қамсыздандыра отырып, әрбір мұғалімді жаңа белестерге көтеріп, педагогикалық еңбекті шығармашылық деңгейге шығаруды нәтижелі ете алады. Осыған орай, педагогикалық өлшемдерге қатысты зерттеулер төмендегідей нәтижелерге жетуге септігін тигізеді:

1. Заманауи ғылыми зерттеу экспериментальді талдау мен мәнін ашу әдістерімен танысу, білім алушылардың педагог-зерттеушілік дағдысын қабылдау, педагогикалық қызметте пайдалану мақсатында ақпараттық материалды іздеу мен мәнісін түсіну және білім сапасын басқару саласы мен педагогикалық өлшемдерді зерттеудің заманауи бағыттары мақсатында жүргізіледі.

2. «Педагогикалық өлшемдер» мамандығы бойынша болашақ мамандар даярлау барысында мынадай білімдердің қалыптасуына мүмкіндік туғызады:

- өзінің жеке-даралық өзгешеліктері мен басқалардың ерекшеліктері туралы;
- тұлғаның психикалық денінің саулығын сақтаудағы оңтайлық өмірлік ұстанымының рөлі туралы;
- өзін-өзі реттеудің өнімді әдістері туралы;
- өзін-өзі тәрбиелеудің тиімді бағыттары туралы;

- қарым-қатынас жасау мен мінез-құлықтың тиімді тәсілдері және оларды қалыптастыру;
- құрылымдық өмірлік мақсаттар мен оларды іске асыру туралы;
- мүмкін болатын төтенше жағдайлар және сол жағдайлардағы мінез-құлықтың рационалды тәсілдері туралы;
- шығармашылық қабілеттердің мазмұны мен түрлері және оларды қалыптастыру жолдары туралы;
- таным процестері мен ақыл-ой операциялары және оларды тиімді қалыптастыру тәсілдерімен қамтамасыз ету.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2014. – 50 б.
- 2 Таубаева Ш.Т. Магистратураға арналған Білім беру саласы менеджерлері мамандығы білім беру бағдарламасы. – Алматы, 2002. – 28 б.
- 3 «Педагогикалық өлшемдер» мамандығына арналған стандарт. – Алматы, 2012. – 60 б.

Г.А. Мұратбаева

д.п.н., профессор, КазГосЖенПУ,
Алматы, Қазақстан

М.К. Бұлақбаева

к.п.н., доцент, КазГосЖенПУ,
Алматы, Қазақстан

Особенности подготовки будущих специалистов «Педагогического измерения»

В условиях обновления системы образования подготовка будущих специалистов педагогического измерения является актуальной проблемой.

Исследование данной проблемы позволяет качественно по новому подойти к проблеме обучения будущего специалиста с опорой на теорию и методологию педагогического измерения.

G.A. Muratbayeva

d.p.s, associate professor, Kazakh State Women's Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

M.K. Bulakbayeva

c.p.s, associate professor, Kazakh State Women's Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

Features of training of future specialists of pedagogical measurement

Problems of a continuous pedagogical education and topical issues of preparation future specialists of pedagogical measurement are considered. Investigation of this problem allows us to qualitatively new approach to the problem of learning a future specialist, building on the theory and methodology of pedagogical measurement as the highest achievements in pedagogical measurement training of future specialist.

ӘОЖ 37.091.4

А.К. Тоғайбаева

п.ф.к., Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
мемлекеттік университеті
Ақтөбе, Қазақстан

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақаланың жариялануының мақсаты – жоғары оқу орындарындағы студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселелерін анықтап, оны ғылыми-әдістемелік жағынан қамтамасыз ету болып табылады. Бұл мақаланы жариялаудағы міндет: құқықтық мәдениет қалыптастыру мәселесінің зерттелуіне талдау беру, жоғары оқу орындарының студенттерінің құқықтық мәдениетін қалыптастыру шарттарын айқындау және студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастырудың әдістері мен тәсілдеріне сипаттама беру болып табылады. Автор өзара бірін-бірі толықтырып, сабақтастырып және жетілдіріп отыратын әдістер кешенін пайдаланған.

Тірек сөздер: құқық, мәдениет, педагогика, жүйе, адамгершілік, ұстаным

Еліміздің төл Конституциясында Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет болып жарияланғаны белгілі. Құқықтық мемлекет құру үшін

қоғамның құқықтық мәдениеті болуы керек. Құқықтық мемлекет құру жас жеткіншектерден басталады, өйткені болашақ қоғам жастардың қолында.

«Жаңа ғасырға қадам басқан жас жеткіншектердің қазіргі өмірге бейімділігі болуы керек. Әрбір адамның өзі үшін жауапкершілігі жаратушының алдындағы жауапкершілікпен бірдей екендігі сөзсіз. Білімді адам санатына қосылуы үшін қазіргі жастарға негізгі пәндерді игеру және талдау қабылетінің сауаттылығы аздық етеді. Ол өмірдің әр тетігіне үңіліп, тығырықтан шығар жолға даяр болуы қажет», - деп жазды С.Назарбаева «Өмір әдебі» кітабында [1].

Қазіргі кезде ғаламдық өзгерістер мемлекеттің ішкі даму жағдайларына, қайта құрудың көптеген міндеттерін нәтижелі шешуге, қоғамның әлеуметтік – экономикалық, материалдық – техникалық, идеологиялық, психологиялық ахуалына бейім екені мәлім.

Жалпы алғанда «мәдениет» ұғымын адамдар қауымы жасаған, сондықтан оны дамудың белгілі бір деңгейін анықтап, сипаттайтын материалдық және рухани құндылық деп түсіну көзделген. Ал құқықтық мәдениет дегеніміз – өзінің құрамы, ерекшелігі бар қоғамдық мәдениеттің бір бөлігі.

Студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастыруда құқықтық мәдениеттің тар және кең мағыналары есепке алынып отыруы қажет. Тар мағынада: заңдылық, құқықтық шығармашылық және құқықты қолдану органдарының жалпы міндеті, қоғамның құқықтық жүйесінің даму деңгейі.

Кең мағынада құқықтық мәдениет – қоғамның құқыққа деген нақты қажеттіліктері оның ішінде мемлекеттің құқықты бағалауы, құқықтық ғылым дамуының деңгейі мен заң білімінің прогрессивтілігі және ақырында, елдегі заңдылық пен құқық тәртібінің жай-күйін керек ететін қоғам мәдениетінің ажырамас бөлігі.

Құқықтың даму деңгейін бейнелейтін жеке азаматтар мен барлық халықтың құқықтық санасы, оның қоғам өміріндегі орны мен ролі. Кең мағынада құқықтық мәдениет заң мамандарын даярлау немесе құқықтық мәртебелік, заң қызметінің мемлекеттік жүйедегі ролі, құқық мәселелері бойынша ғылыми басқармаларының дамуы «адвокатура» жағдайы т.б. болып табылады.

Құқықтық мәдениеттің басты элементтері құқықтық сауаттылық пен азаматтардың заңды сыйлап, оны орындауы болып табылады. Құқықтық мәдениет адамгершілік санаттарымен байланысты. Ғалымдардың айтуынша «қоғамда адамгершілік мәдениет болмайды. Адамгершілік нышандарынсыз әлеуметтік, экономикалық заңдар жүзеге аспайды, шешімдер орындалмайды, қазіргі ғылым өмір сүрмейді» [2].

Қалыпты жағдайдағы адамның тәртібі, іс-әрекеті саналы түрде қабылданатын шешімдер арқылы жүзеге асырылады. Бұл жерде сананың деңгейі сезімдік дамудағы адамның әрекетінің әсері бар екендігін мойындау шарт. Сананың өзі белсенді әлеуметтік іс-әрекет нәтижесінде қалыптасады. Мұның өзі сана және әрекет мәдениеті адамдар қатынасы мәдениетінің бір мағынасына саятынын көрсетеді.

Үш қабаттан тұратын «үйді» көз алдымызға елестетіп, бірінші қабатта құқықтық білім және оны меңгере алу икемдігін орналастырамыз. Екінші қабатта құқыққа деген қатынас орын алсын. Ал үшінші қабатта құқықтық мазмұндағы әр түрлі жағдайдағы тәртіптер мен әрекеттер болсын. Барлық басқа үйлердегі секілді біздің үйдің де «іргетасы» бар. Адамның құқықтық мәдениетінің «іргетасы» болып оның саяси және адамгершілік көзқарасының ішкі нанымы саналады. Төмендегі аталған жағдайлар іргетастың қалай қаланғандығына байланысты болады.

- Заңға қатыстылық сипатталатын заңды сыйлау сезімі;
- Құқық нормасын орныдауға, заңдылықты сезінуге дайын тұрушылық, заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайту белсенділігі;
- Құқықтық білімнің сапасы және оның қолдану аясы;

Яғни, құқықтық мәдениет – саяси, адамгершілік нанымға негізделген, терең жан-жақты құқықтық білім мен дағдының ажырамас бір бөлігі, заңды сыйлау белсенді құқық қорғау әрекеттері [3].

Құқықтық мәдениетті қалыптастыру жұмыстары құқық бұзушылықтың алдын алып қана қоймай жас жеткіншектердің берік моральдық қағидаларын қалыптастырып, қоғамдық нормаларды ұғынып қабылдауға бейімделеді.

Құқықтық мәдениетті қалыптастыру жұмыстарын жүргізу барысында мыналарға мән берілуі керек. Студенттер тек қана өз құқықтары мен міндеттерін біліп қана қоймай, бостандық, тұлға, құқықтық мемлекет деген ұғымдармен де таныс болуы керек [4].

Қайырымдылық пен зұлымдық, әдемілік пен көркемсіздік және тағы да басқа құқық нормасымен байланысты елестете отырулары қажет. Құқықтық тәрбие адамгершілік және эстетикалық тәрбиемен байланысты болуы міндетті. Заң туралы аса қызыға білгені абзал. Өйткені, құрғақ ақпараттар студенттердің миына жетіп, жүрегін елеңдететін жеткіншектердің жас ерекшелігін ескере отырып, олардың құқықтық жаңаруы мақсатында әр түрлі шығармалар нысандары қолданылуы қажет.

Еліміздің болашағы-ұрпақ тәрбиесінде. Өркениетті қоғам мен құқықтық мемлекеттің қалыптасуы өскелең ұрпақтың рухани байлығы мен мәдениеттілігін, еркін ойлау қабілеті мен шығармашылығын, кәсіби біліктілігі мен білімділігін талап етеді.

Құқықтық мәдениетті мәдениеттің соңғы нәтижесіне жетуге бағытталған қызмет ретінде де қарастырады, оған құқықтық мінез-құлықтың құндылықтарын өндіру, тұтыну, бөлу бойынша қызметтер жатады. Құқықтық мәдениет кейде оның оның компоненттерінің даму деңгейінің түсінігі арқылы айтылады. Онда құқықтық сананың деңгейлері заңдылықтар, заңның кемділігі, заңдық тәжірибенің кемелділігі айрықшаланады. Құқықтық мәдениет деңгейінің көрсеткіштері қатарында – құқықтық көзқарастардың дамығандығы, құқықтық кепілдігі мен кеңділігі, құқықты қолдану қызметінің деңгейі, заң білімін беру мен тәрбиенің деңгейі айтылады. Бұдан басқа да тенденциялар бар, ал құқықтық мәдениеттің қоғамның идеялы құқықтық жағдайы ретімен

сипатталады, оның құқықтық өмір, құқықтық ұйым, құқықтық процесс және тағы да басқа құқықтық құбылыстары арқылы анықталады.

Тұлғаның құқықтық мәдениеті құқықтық санамен өте тығыз байланысты. Тұлғаның құқықтық санасы өз кезегінде заңдылықтың, құқықтық тәртіптіліктің қағидаларын, өмірдің мәні туралы көзқарастарды, нанымдарды көрсетеді. Құқықтық мәдениет орны құқықтық сананың элементтерін қосады [5].

Құқықтық сана неғұрлым кең ұғым. Ол әр түрлі объективтік және субъективтік факторлар әсерімен қалыптасқан, позитивтік және негативтік көзқарастары, сенімдерді бағалауы қажет етіледі.

Әдебиеттер

- 1 Алпысқызы С. Өмір әдебі. Әдеби эссе. – Алматы, 2003. – 104 б.
- 2 Педагогика /Уч. пособие для студентов педагогических вузов. – Москва, 2004. – 608 с.
- 3 Байсерке Л.К. Педагогические основы нравственно – правового воспитания учащихся общеобразовательных школ. – Алматы, 1998. – 140 с.
- 4 Жадабаев С.Х. Правопорядок и поведение несовершеннолетних. – Алматы, 1982. – 87с.
- 5 Баянов Е. Мемлекет және құқық негіздері. – Алматы, 2002. – 90 с.

А.К. Тогайбаева

к.п.н., Актюбинский региональный государственный
университет им. К. Жубанова,
Актобе, Казахстан

Проблема формирования правовой культуры студентов в ВУЗе

Целью статьи является исследование процесса формирования правовой культуры студентов в ВУЗе и его научно-методическое обеспечение. Задачами статьи является характеристика понятия правовой культуры и методов, способов его формирования. В рамках статьи использован комплекс педагогических методов.

А.К. Toqaybaeva

c.p.s., Aktobe Multidisciplinary university named after K.Zhubanov,
Aktobe, Kazakhstan

Issues on development of legal culture among students of higher schools

The intent of the article is research of process of developing legal culture among the students of higher institutions and its scientific methodical provisions. The

objects of the article are characteristics of legal culture definitions, its methods and ways of development. Within the frames of the article, complex of pedagogical methods are applied.

УДК 378.147

Қ.Қ. Сайлинова

психология магистрі, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ОҚЫТУШЫНЫҢ КӘСІБИ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Мақалада ЖОО оқытушының кәсіби психологиялық құндылықтарын, маманның педагогикалық даярлығының құрылымын, тұлғаның психологиялық қасиеттерін зерттейді. Психологиялық тұрғыдан тұлғаның кәсіби ерекшелігінің қалыптасуын, маманның педагогикаға бейімділігі мен оны тәсілдерін игеру үрдісін, еңбек әрекетін ұйымдастыруын, субъектінің психологиялық заңдылықтарын қарастырады.

Тірек сөздер: тұлғаның кәсіби моделі, педагогикалық әрекет, тұлғаның бағыттылығы, тұлғалық факторлар

ЖОО оқытушының кәсіби психологиялық ерекшеліктері бұл осы қоғамдағы оқытушы ролі мен оның тұлғалық құндылығын жоғарлатудағы өзекті мәселенің біріне айналды. Оқытушыға қойылатын кәсіби талаптар оны тек кәсіби маман ретінде танытып қоймайды, сонымен қатар тұлғалық ерекшеліктерін психологиялық-педагогикалық тұрғыдан дамытады.

Педагогикалық кадрларды кәсіби белсенділікке даярлау және алдын-ала даярлау бұл кәсіби әрекеттің жоғары құрылымынан шығады, мұндағы қойылған мақсат (нормативті мақсаттар) ғылыми педагогикалық сапаны көтеру арқылы мамандардың даярлығын белгілі деңгейде бағалау, олардың біліктілін жоғарлату үшін оқыту бағдарламаларын өңдеу және жаңа технологияларды енгізу. Жоғары деңгейдегі педагогтің әрекетінің құрылымы ретінде тұлға және оның кәсіби іс-әрекеті қарастырылады. Тұлғаның кәсіби әрекеті бұл маманның кәсіби талаптарды игеру арқылы педагогикалық кәсіпті меңгеруінен пайда болады.

Тұлғаның кәсіби әрекеті маманның әлеуметтік қасиеттері мен оның сапаларын таңдауға негізделіп, бұдан жалпы психологиялық көрініс тұлғаның теориялық және практикалық тұжырымына ие болады. Екі жағдайдағы сәйкестік тұлғаның белгілі кәсіби сапаларындағы қалыптасқан жүйелер педагогикалық дайындық немесе кәсіби шеберлік ретінде қарастырылады.

Кәсібилік ұстанымда маманның педагогикалық даярлығының құрылымының фенотипті қасиеттері, сыртқы байқау мен қарапайым эксперттік жолдармен анықталады. Олардың талаптарына сәйкес деңгейде педагогикалық әрекеттің жетістігі мен өнімділігін қамтиды. Персенологиялық ұстаным маманның психологиялық даярлығын оқыту процесінде қалыптасқан тұлғаның жұмыс тәжірибесіндегі әртүрлі генотиптік қасиеттерінің тұтас құрылымы бола, педагогика нақты кәсіби әрекет түрінде адамның жетістігін анықтауға қатысады [1].

Ғылыми тұрғыдан педагогикалық әрекетпен бірлесу бұл кәсіби өсу. Т.В.Кучин бойынша оқытушылар ғылыми және педагогикалық жұмысты тұтастай біріктіреді. Көп жағдайда басқалардан қарағанда оқулық ақпараттарын жалпы және жүйеленген түрде шығарып, оның талаптарына сәйкес бейнелі және вербалді түрде біріктіріп, студенттің қиындықтарын көре алады және талдайды. Оқытушылар педагогикалық тапсырмалардың шешілуін жетістікпен игере алғандықтан, оларда ғылыми біліктілік жоғары болады. Керісінше, ғылыми жұмыс өнімді болған сайын оның нәтижесі студенттік және педагогикалық аудиториялардың талаптарын дер кезінде апробациялап, безендіреді. З.Ф.Есарева бойынша ғылыми және педагогикалық шығармашылықтың органикалық өзара әрекеттесуінде өтетін оқытушылар жоғары деңгейде ғылыми-педагогикалық әрекетке жетеді. Ғылымда және оқытуда шығармашылық жетістіктерге қол жеткізу арқылы оқытушы өз жұмысына деген жоғары қанағаттанушылығын қалыптастырады.

С.Л. Рубинштейн «Адамның қабілетінің даму процесі - адам дамуының процесі. Белгілі іс-әрекеттегі білімдер мен тәсілдердің адамның меңгеруі алдыңғы себептерге ие бола, өзінің ішкі жағдайындағы белгілі деңгейде ақыл-ой дамуы бұл ақыл-ой қабілетінің дамуы»-дейді. Бұл С.Л.Рубинштейннің ой желісі әсіресе, оқу әрекеті үшін маңызды екенін ескереміз [2].

Тұлғаның бағыттылық жүйесі келесі негізгі элементтерді кірістіреді: тұлғаның құндылық-мағыналық құрылу жүйесі. Тұлғаның құрылымын мына өзара байланысты жүйеде: мағыналық және құндылық; тұлғаның талаптануы; оның өз мүмкіндіктері мен жағдаяттарды бағалауға негізделген, тұлғаның өзіндік әрекетінде белгілі нәтижелерді күту жағдайы, мінез-құлығы мен айналасындағылармен қарым-қатынасын қарастырамыз. Бұл ұмтылу кәсіби жүйеден немесе басқа әлеуметтік және тұлғаралық қатынастардан, іс-әрекеттегі белгілі бір жетістіктен көрінеді. Талаптану сипаты болып тұлғаның құндылығын құру жүйесі, оның деңгейі мен мінезі, тұлғаның өзін-өзі бағалауы болып табылады. Өзін-өзі бағалау тұлғалық құрылымының негізі бірі болып саналады. Онда екі тұлғалық параметр айқындалады.

Біріншіден, тұлғалық деңгейі мен кәсіби қасиеттерінде индивидтің шамасы анықталынады. Бұл кәсіби қасиеттері мен еңбек іс-әрекетіндегі арасындағы мәселелерді шешудегі жоғары, орташа және төмен деңгейлеріне байланысты.

Екіншіден, адам өзінің тұлғалық қасиеттерін байқап, өзін-өзі қабылдау арқылы ол өзін жоғарлатып немесе төмендетеді, болмаса адекватты бағалайды. Тұлғаның өзін-өзі бағалауына сәйкес жоғары адекваттылық немесе төменгі адекваттылық кездесуі мүмкін. Мұндай жағдайда, тұлғаның өзін-өзі бағалауы тіркес бойынша өзіндік бейнені құрайды. Нақты өмір жағдайы мен әрекетінің ұмтылысын анықтайды. Тұлғаның ұмтылысы тұлғаның өзін-өзі бағалау деңгейі мен мінезі, құндылықтарды айқындауда өзіндік интегралды форма болып табылады. Тұлғаның қажеттіліктер күйі, адамның объективті қажеттіліктері ғана емес, мағыналық және құндылық біліміне, талаптануына және басқа тұлғалық ерекшеліктеріне байланысты. Тұлғадағы қажеттіліктер күйі мақсатқа сәйкес және мотивтердің туындауына байланысты.

Адамның қажеттіліктері екі негізгі қызмет атқарады: мақсатты жоспарлау және түрткі.

Бірінші мағыналық білімдердің жүйесімен сипатталынса, екінші тұлғаның құндылық білім жүйесі түрткі қызметі, бұл тұлғаның мотивтері-қажеттіліктері. Мотивтер бұл тұлғаның белсенді қамтылған қажеттіліктеріндегі, мінез-құлқындағы, әрекеттегі ішкі психикалық түрткі. [3].

Психологиялық кәсіби әрекет-ғылыми пән, тұлғаның кәсіби ерекшелігін қалыптастыру, адамның бейімділігі мен еңбек тәсілдерінің мазмұнын, әрекет жағдайы мен оны ұйымдастыру, субъектінің еңбегіндегі өзараәрекеттегі психологиялық заңдылықтарды зерттеу. Бұл зерттеулердің нәтижелері ғылыми-практикалық ұсыныстар негізінде еңбек әрекетін жетілдіру, адамның кәсіби жарамдылығын қалыптастыру, еңбек белсенділігінің белгілі түрлері мен формаларына оның жұмыс қабілетін, еңбек қауіпсіздігін, кәсіби саулық пен ұзақ ғұмыр кешу мақсатында қамтамасыз ету. Психологиялық кәсіби әрекет психологиялық ғылымның бөлімі, мұнда теориялық, әдіснамалық принциптерге және еңбек психологиясындағы практикалық зерттеу нәтижелеріне сүйенеді. Психология мен еңбек әрекетінің өзара қатынасы мынандай жағдайлармен анықталады:

1. Психология адамның еңбегін жеңілдетіп ғана қоймай, оны эффективті, өнімді, жасаушы, саулық, материалды табыс ретінде жасай алады.

2. Психология еңбек әрекетінің адамға қабілеттенуін қамтамасыз етеді немесе керісінше, адамның «жомарт» идеясы, табиғаттағы, техникадағы, ұжымдағы адамдардың перспективті емес жолын және зияндылығын анықтауға бағытталған.

3. Психология адам еңбегіндегі психикалық белсендік ретіндегі ғылым бола субъектінің әрекетіндегі психиканың функционалды сипатындағы индивидуалды ерекшеліктердің біліміне негізделеді [4].

Кәсіби әрекеттегі психологияның басты зерттеу міндеттері болып, түрлі кәсіптегі мамандардың әрекетіне психологиялық талдау (әдістерді өңдеу және бағдарламаларды талдау, әрекеттің нақты түрлерін зерттеу, қателерді талдау) әрекеттің профессиограммасын құру болып табылады.

Тұлғаның кәсіби қалыптасуында отандық және шет ел психологиясында тұлғаның дамуындағы жалпыға бірдей әрекет ролдері қабылданған.

Тұлғаның кәсіби қалыптасуы көптеген авторлар еңбегінде қарастырылады. Өмір сүру барысында адамның дамуында жиі кездеседі. Кәсіпте тұлғаның тұтастылығын қарастыру нәтижесінен шығады, оның деңгейленіп құрылуы өмір кезеңдерімен сәйкес, тұлғаның кәсіби құрылымын зерттеу уақытша рамкамен шектелген. Әсіресе, әлеуметтік бағдарланған кәсіпте, адамдар арасындағы өзара әрекетте тұтастай орналасқан, адамның жасырын мүмкіндіктері мен кілті болып табылатын субъекті мен қоршаған орта арасындағы әлеуметтік байланыстағы түрлі типтерге көңіл аудару керек. Тұлғаның құрылымында қарастырғанда әлеуметтік кәсіптерде оның жағдайы орын алады-дейді К. Маркс.

Әрекетті реттеу деңгейінде құндылық-мағынаны қалпына келтіру үшін субъект өзіне басқаның қарым-қатынас жасағанда қарсылық көрсетпеуі және басқа адамдармен әрекет пен болмыс біріксе, бірлік пайда болады.

Бұл тұлғаның кәсіби құрылымындағы – қызмет ету модусына өтуде көрінуі мүмкін. Өту кезеңінде терең рефлексия көмегімен, басқа адамға қарым-қатынасты өзгерту, адамдар арқылы мәртебелікке жетуді түсіну, бұл өзін көрсетуде-толық емес, дегенмен мұндай жағдайда өз өміріне, өзінің табысына белгілі қанағаттанбаушылықты сезінеді.

Қызмет ету модусының соңғы кезеңінде кәсіби қалыптасуын адам алғаш рет өзін толық субъект ретінде көрсетеді. Бұл тұтастылық барлық жер бетіне тән, яғни субъектінің даму кезеңі мен өтпелі кезеңін бейнелеу, бұл В.И.Слободчиков пен Е.И.Исаев бойынша, әмбебап кезеңі деп аталады. Осыдан бастап адамның рухани өмірі басталып, басқа адамдармен қарым-қатынас жасауда, дүниенің эквиваленттілігін сезініп, жалпы адам мағынасындағы дербестіктің даму ерекшеліктерінен көріне алады.

Өзін басқадай көру алып қуаттан босатып, жұмыс қабілеттілігін арттырып, берілген әрекетті көбінесе сапалы орындайды. Кез-келген адам өзінің кәсіпке берілгенін сезіну арқылы, рухани даму баспалдақтарымен тез алға басса, бұл кәсіби шеберлік.

Тұлғалық факторлар үшін қарапайым қатынастағы психологиялық формалар субъектіден жана деңгейдегі психологиялық реттеуге сәйкес белсенді қозғалыс пен сапалы тапсырмалар талап етеді.

Тұлғалық факторлар бойынша кәсібилік шеберліктің даму сатыларын төмендегідей көрсетуге болады:

1. Кәсіби адам өзін өмірде белгілі бір орын алатынын сезінеді, өзінің еңбегінің субъектісі болады, әрекетті тұтастай игереді, еңбек нәтижесінде нәтижені көтеріп, мақсатқа байланысты, өзінің жауапкершілігін сезіне әрекет реализация салдарынан еркіндікке ие бола орындау барысында тәсілдер құрайды.

2. Маман-білім, іскерлік, дағды, тұлғалық ерекшеліктерге ие болған, кәсіби әрекетті орындау үшін алға қойылған мақсатқа жету тәсілінде өзінше өңделген, ойларға сәйкес (нормативті бектілген) нәтижені көрсететін адам.

3. Орындаушы-білім, іскерлік, дағдыны меңгерген адам, әрекетті нормативке сәйкес, ал қойылған мақсатқа жиі сәйкес емес, жоғары хаотикалық белсенділікті көрсететін, берілген кәсіби еңбектің эффективтілігіне қабілеттенбеуші адам.

В.А.Петровский бойынша, кәсібилікке тән бұл гиперфункционалды, жекелегенде, шабыттану күйі, сана спектрін кеңейтуде көрінеді, эмоционалды белсенділік, рационалды ойлау сезімнен жоғары (архетипикалық және тұтас тұлғалық) қоршаған орта туралы ұғымды шектелген мәнде белгілі уақытта табысқа жету арқылы құрылады [5].

ЖОО оқытушының кәсіби дамуы-білімнің өркендеуі, яғни еліміздегі білімді де, өнегелі азаматтардың ел тұтқасын еңселі де биік ұстауына үлес қосқан әр ұстаздың жемісі Ел ертеңін өз білімі мен тәрбиесімен сусындатқан оқытушы тұлғасы қоғамда өзіндік сипатымен биік тұрары анық.

Әдебиеттер

1 Якунин В.А. Педагогическая психология. – СПб.: Издательство «Полиус», 1998. – 20с.

2 Слостенин В.А., Каширин В.Г. Психология и педагогика. - М., 2001. -98с.

3 Зимняя И.А. Педагогическая психология. - Ростов на Дону: «Феникс», 1997. -112 с.

4 Дружинин В.Н. Психология XXI века. - М., 2003. – С.39-48.

5 Фонарев А.Р. Вопросы психологии. - №6. - 2004. – С.14-21.

К.К. Сайлинова

магистр психологии, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Профессионально психологические ценности преподавателя высшей школы

Решение проблемы роста успешности профессиональной деятельности возможно в контексте оптимизации психологической культуры преподавателя, которая обеспечивает его саморазвитие и самореализацию в профессии, рост творческого потенциала, личностного и профессионального самосознания, успешную адаптацию в социуме и эффективное социальное взаимодействие, а также становление профессионально-важных качеств и умений, что приводит к росту эффективности его профессиональной деятельности.

К.К. Sailinova

master, KazUIR&WL named after Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan

Professional psychological values of high school teachers

Addressing the growth success of professional work is possible in the context of optimization of psychological culture of the teacher, which ensures its self-development and self-realization in the profession, the growth of creativity, personal and professional identity, successful adaptation in society and effective social interaction, as well as the formation of professionally important qualities and skills which leads to an increase in the efficiency of his professional activity.

УДК 37.036.5

С.А. Узакбаева

д.п.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана
sahipzhamal.a@mail.ru, Алматы, Казахстан

Д.С. Масутова

магистрант, КазУМОиМЯ им. Абылай хана
acd-654@mail.ru, Алматы, Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В данной статье рассматриваются пути выявления комплекса необходимых условий для эффективного развития творческих способностей младших школьников. Под необходимыми и достаточными условиями понимается полный набор условий, из которых нельзя исключить ни одного компонента, не нарушив обновленности данного явления. В связи с этим особое внимание уделяется на комплекс условий, ибо случайные условия не способствуют решению поставленной задачи.

Ключевые слова: творчество, способность, творческие способности, педагогические условия, системно-деятельностный подход, творческая деятельность, организационные условия, диагностико-корректирующее условие, младшие школьники

Изучая социальный опыт, дидакты выделили в нем среди других общих элементов опыт творческих, поисковой деятельности по решению новых проблем. Это значит, что в каждый учебный предмет следует включать задания, при выполнении которых учащиеся усваивают опыт творческой деятельности людей. В системе развивающего обучения этому вопросу уделяется особое

внимание. По мнению В.В. Давыдова: «Опыт творческой деятельности должен быть не одним из рядоположенных элементов совокупного социального опыта, а основополагающим и главным элементом, на который могут опираться другие его элементы (к ним относятся еще знания, умения и отношения человеку к миру)» [1]. Что же касается традиционной системы образования, то большие возможности для организации творческой деятельности дает принцип вариативности, благодаря которому педагогические коллективы учебных заведений выбирают и конструируют педагогический процесс по любой модели, включая авторские. В этом направлении и идет прогресс образования: разработка различных вариантов его содержания, использование возможностей современной дидактики в повышении эффективности образовательных структур. Наука ищет новые методологические подходы организации учебного процесса. Причем под методологическим подходом понимается совокупность принципов, которые определяют общую цель и стратегию соответствующей деятельности, независимо от того, является ли она теоретической или практической.

Проблема развития личности в образовании решается с позиций системно-структурного, программно-целевого, комплексного, оптимизационного, технологического и других подходов. Каждый из этих подходов имеет свои положительные стороны.

Анализ различных подходов приводит к выводу о необходимости выбора такого подхода, который бы в наибольшей степени соответствовал избранной теме исследования.

По мнению многих ученых системный подход является «основанием» и «опорой» методологии педагогики. Системный подход рассматривается как качественно более высокий уровень, включающий в себя: определение целей и задач в соответствии с уровнем развития общества, личности, средств образования, социальных потребностей государства; отбор содержания для достижения поставленных целей; выбор средств образования (форм, методов, пособий и т.д.) в соответствии с целями и задачами; взаимодействие факторов и необходимых условий, обеспечивающий их функционирование; внутренняя организация процесса, взаимодействие составных элементов системы, выполнение составными элементами своих функций.

«Сложность использования системного подхода состоит в том, что приходится иметь дело с человеческим фактором: личностью учителя и учащегося, коллективами учителей и учащихся» [2].

Учеными доказано, что деятельность выполняет важные функции в развитии личности, в том числе развивающую, интегративную, критериальную, коммуникативную. «Деятельность – основное средство формирования личности».

Многие ученые (А.В.Усова, Н.И.Чупракова и др.) считают, что многоплановость и разнообразие видов деятельности, в которые одновременно включается человек, выступает как одно из важнейших условий комплексного и

разностороннего развития его способностей. В связи с этим выдвигаются следующие требования к деятельности: творческий характер деятельности, оптимальный уровень ее трудности для исполнителя, должная мотивация и обеспечение положительного эмоционального настроения в ходе и по окончании выполнения деятельности.

Образовательный процесс обладает широкими возможностями для выполнения данных требований к организации творческой деятельности учащегося: путем уточнения и расчленения цели, усиления мотивации, усложнения деятельности и ее компонентов, развития творческих способностей учащихся. Таким образом, необходим, деятельностный подход к изучению и осуществлению развития творческих способностей учащихся.

Анализируя рассмотренные выше подходы можно сделать вывод о том, что для решения исследуемой проблемы необходим синтез двух подходов – системного и деятельностного. Следовательно, для развития творческих способностей необходима реализация системно-деятельностного подхода. Именно системно-деятельностный подход рассматривает объекты как педагогические системы, обеспечивает включение всех участников педагогического процесса в совместную творческую деятельность и является необходимым условием в развитии творческих способностей младших школьников.

На необходимость осмысления понятия условия особое внимание уделяет Н.М. Яковлева. По ее словам, рассмотрение категории условие по отношению к понятию среда (обстановка) неоправданно расширяет совокупность объектов, необходимых для возникновения, существования или изменения педагогического явления.

В данном исследовании мы не ставили целью анализировать полную совокупность объектов, составляющих среду данного объекта, поскольку в их число попадают и случайные объекты. Известно, что условия могут выполнять как роль препятствия, так и фактора, обеспечивающие функционирование системы.

Задача состоит в выявлении комплекса необходимых и достаточных условий для эффективного развития творческих способностей младших школьников.

Под необходимыми и достаточными мы понимаем полный набор условий, из которых нельзя исключить ни одного компонента, не нарушив обусловленности данного явления. В связи с этим будем говорить только о комплексе условий, ибо случайные условия не способствуют решению поставленной задачи. Исходя из этого, мы считаем, что педагогические условия – это взаимодействующий комплекс мер в данном процессе, который подготавливает младших школьников к творческой деятельности.

Для выявления комплекса педагогических условий, способствующих эффективному осуществлению процесса формирования творческой деятельности младших школьников, были намечены такие пути, как фиксация социального заказа средней школе, нашедшего отражение в Законе РК «Об

образовании»; как использование системно-деятельностного подхода; как выявление сущности творческой деятельности; как учет возрастных особенностей младших школьников.

На основе вышеизложенного, мы утверждаем, что условиями эффективного функционирования процесса формирования творческой деятельности младших школьников являются: информационное условие; организационное условие; диагностико-корректирующее условие.

Данный комплекс условий обеспечивается в рамках системно-деятельностного подхода. Подробно остановимся на каждом из них.

Изучая особенности творчества, многие исследователи отмечают, что творческая деятельность опирается на раннее приобретенный фонд знаний и умений и без него невозможна. Функция знаний и умений, усвоенных в готовом виде, состоит в том, что они входят в творческую деятельность как инструмент и становятся полем поиска для этой деятельности. Знания и умения обеспечивают поле поиска; опыт творческой деятельности формирует способность этот поиск осуществлять, то есть превратить эти знания и умения в инструмент творческого решения.

«При применении знаний по образцу усваивается еще и содержание умений и навыков, при творческом применении знаний – содержание творческой деятельности» [3].

В процессе усвоения опыта творческой деятельности и происходят изменения в умственном развитии учащихся, выражающийся в творческом преобразовании знаний и умений, готовности и способности самостоятельно добывать новые, то есть организовывать свою познавательную деятельность в связи с возникшей проблемой. Наличие проблемных задач является неотъемлемой частью содержания учебного материала.

«Проблемные задачи являются формой и средством воплощения творческого процесса, а их решение – реализацией творческой деятельности» [3].

Некоторые ученые рассматривают творческую деятельность как имеющую ту же природу, что и решение проблем. «Собственно творчество – это самостоятельное решение проблемы, при которой обучающийся не получает помощи от учителя» [4]. То есть, организуя деятельность по решению проблем, учитель поощряет ученика к разностороннему рассмотрению ситуации и к тому, чтобы избегать проторенных путей.

Психологи, изучающие проблему развития творческих способностей детей, говорят о необходимости использования так называемых задач «открытого типа». Задачи открытого типа не имеют единственно правильного решения, кроме того они имеют множество различных решений. Конструирование и использование подобных задач, по мнению группы ученых под руководством А.М. Матюшкина, существенно влияет на развитие дивергентного мышления и воображения.

Таким образом, для развития творческих способностей важно обогатить, насытить учебный материал проблемными (творческими) задачами, а также

заданиями «открытого типа», это является необходимым условием данного процесса у младших школьников.

При организации любой деятельности учащихся, по словам Н.Ф.Талызиной преподаватель должен выполнять систему требований, а именно:

а) указать цели; б) установить исходное состояние процесса; в) определить программу воздействий, предусматривающую основные переходные состояния процесса; г) обеспечить систематический контроль за управляемым процессом, т.е систематическую обратную связь; д) обеспечить переработку информации, получаемой по каналу обратной связи, выбрать корректирующие действия и их реализовать.

Для организации творческой деятельности, А.А. Люблинская предлагает соблюдать следующие параметры: цель деятельности, мотивы, содержание деятельности, действия, результаты, отношение к результатам.

Исследуя виды творческой деятельности в начальной школе имеют место следующие виды: *«научное» творчество* – это теоретическое исследование; *практическое творчество* – поиск способа применения известного знания в новой ситуации, конструирование; *художественное творчество*, включающее литературные сочинения, рисование, написание музыкального произведения и т.д.

Для развития творческих способностей, которые лежат в основе любого вида творческой деятельности важно «сочетать все деятельности в каждый конкретный момент обучения, иначе развитие ребенка может оказаться однобоким» [5]. В связи с этим, необходимо включать учащихся в разнообразные виды творческой деятельности, при этом используя специфические методы, направленные на развитие творческих способностей учащихся. Это:

-синектика: а) субъективная аналогия; б) прямая аналогия; в) символическая аналогия; г) фантастическая аналогия;

-мозговой штурм;

-установление принудительных взаимоотношений;

-постановка вопросов;

-перенос функций – в рамках системно-деятельностного подхода, обеспечивает включение всех участников педагогического процесса в совместную творческую деятельность и является необходимым условием развития творческих способностей младших школьников.

Диагностика – это один из наиболее эффективных способов получения объективных знаний об учащемся. Многие ученые выделяют педагогическую и психологическую диагностику. Среди них Р.С.Немов отмечает, что психодиагностика является областью специальных знаний, связанных с разработкой теории, методологии и методик для точной оценки свойств, состояний или уровня психическую развития, достигнутого индивидом или группой.

Под педагогической диагностикой ряд ученых понимают область научно-педагогических знаний, рассматривающую вопросы установления и изучения признаков, характеризующих состояние различных элементов педагогических систем и условий их реализации (на всех уровнях), для прогнозирования возможных отклонений, нарушений нормальных тенденций их функционирования и развития.

Анализируя вышеназванные определения понятий, можно утверждать, что они достаточно связаны между собой. Основное отличие между ними заключается в выполняемых ими функциях. К педагогической диагностике относится все то, что связано с образованием личности (качества, средства, условия и т.д.), а к психологической – предпосылки целостного формирования личности (восприятие, внимание, память, мышление, воля, способности, темперамент и т.д.). Отсюда следует, что диагностика выявленных нами творческих способностей, находится на стыке двух видов: психологической и педагогической диагностик.

Важным этапом в психодиагностику творческих возможностей человека послужили работы зарубежного ученого психолога Дж. Гилфорда, выделившего два типа мышления: конвергентное и дивергентное. Большинство психодиагностических тестов креативности ориентировано на выявление способностей к дивергентному мышлению. Эти тесты не предполагают определенного числа ответов. В них нет правильных и неправильных решений, оценивается степень их соответствия идее, поощряется и стимулируется поиск нетривиальных, необычных и неожиданных решений.

Помимо тестов для определения творческих способностей используются специальные анкеты и опросники со списками ситуаций, чувств, форм поведения, характерных для творческих людей. Эти анкеты могут быть адресованы как самому испытуемому, так и окружающим его людям. Для анализа творческих достижений обычно используются оценки экспертов: ученых – для научных работ, художников – для картин и рисунков, инженеров – для технических изобретений. Стандарты для таких оценок всегда основаны на общественном обсуждении.

Диагностика и коррекция – процессы взаимосвязанные. На основе данных диагностики строится программа коррекционных занятий. Основной для разработки коррекционных упражнений могут служить задания из тестовых батарей П.Торренса и другие виды методик.

В развитии творческих способностей младших школьников необходима реализация системно – деятельностного подхода, ибо системно-деятельностный подход рассматривает объекты как педагогические системы, обеспечивает включение всех участников педагогического процесса в совместную творческую деятельность. Условиями эффективного развития творческих способностей учащихся начальной школы являются: информационное условие, организационное условие, диагностико-корректирующее условие.

Список литературы

- 1 Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М.:ИНТОР, 1996. – 544 с.
- 2 Дусавицкий А.К. Развитие личности в учебной деятельности. – М.: Дом педагогики, 1996. – 212 с.
- 3 Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.
- 4 Усова А.В. Педагогические условия развития творческих способностей учащихся. – Челябинск, ЧГПИ, 1997. – 16 с.
- 5 Шумакова Н.Б. Методическое пособие по программе «Одаренный ребенок». – М., 1995. – 66 с.

С.А. Узакбаева

д. п.н., профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана
sahipzhamal.a@mail.ru, Алматы, Казахстан

Д.С. Масутова

магистрант, КазУМОиМЯ им. Абылай хана
acd-654@mail.ru, Алматы, Казахстан

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін дамытудың педагогикалық шарттары

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін дамытуда жүйелі іс - әрекеттік тәсілді жүзеге асыру қажет, өйкені жүйелі іс-әрекеттік тәсіл объектіні қарастырады, педагогикалық үдеріске қатысушылардың біріккен шығармашылық іс-әрекетке араласуын қамтамасыздандырады. Бастауыш мектеп оқушыларының шығармашылық қабілетін тиімді дамытудың шарттары болып: ақпараттық шарттар, ұйымдастырушылық шарттар, диагностикалық өндемелік шарттар саналады.

S.A. Uzakbayeva

d.p.s., professor of KazUIR&WL named after Ablai Khan,
sahipzhamal.a@mail.ru, Almaty, Kazakhstan

D.S. Massutova

the 1-st course of the Master`s, KazUIR&WL named after Ablai Khan
acd-654@mail.ru, Almaty, Kazakhstan

Pedagogical conditions of development of creative abilities of younger school students

In the development of creative abilities of younger students is necessary to implement the system - activity approach for system-activity approach considers objects as pedagogical system ensures the inclusion of all participants in the educational process in the joint creative activity. Conditions of effective development of creative abilities of students in primary schools are: information provision, organizational conditions, diagnostic and corrective condition

2 БӨЛІМ ОҚЫТУДАҒЫ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

РАЗДЕЛ 2 СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ

УДК 377.004

Д.М. Джусубалиева

д.п.н., профессор, директор НИИ Информатизации
профессионального образования КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В УПРАВЛЕНИИ КАЧЕСТВОМ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ

Одним из требований мирового сообщества к подготовки специалистов является качественное образование. Республика Казахстан активно внедряет новые информационные технологии в учебный процесс, способствующие качественному усвоению материала. Одной из перспективных образовательных технологий являются технологии дистанционного обучения. Дистанционное обучение дает возможность обучаться студентам на расстоянии от образовательного центра и этим самым расширяет границы образования, выходя даже за рамки одного государства. Вместе с тем, дистанционное обучение в иноязычном образовании имеет свои особенности. В статье показаны основные направления и пути реализации дистанционного обучения в языковых вузах Республики Казахстан, их преимущества и проблемы, необходимые для реализации ДОТ условия.

Ключевые слова: дистанционное обучение, модуль, дистанционные технологии, тьютор, интернет, электронный контент, цифровые образовательные ресурсы

Стратегией развития Казахстана до 2030 года перед системой образования поставлена цель – обеспечить создание национальной модели образования и ее интеграцию в мировое образовательное пространство.

Вследствие стремительного информационно-технологического развития общества системе образования в целом, предъявляются новые требования к содержанию и организации образовательного процесса, внедрению новых подходов, методов и технологий обучения, которые должны способствовать не замене традиционного подхода к обучению, а расширению их возможностей, благодаря активному внедрению современных ИКТ. Появление и широкое распространение таких средств ИКТ как цифровые образовательные ресурсы, сетевые технологии, Интернет, позволяет использовать информационные технологии в качестве средства обучения, воспитания, общения, интеграции в мировое образовательное пространство. Поэтому перед образованием на современном этапе ставятся задачи разработки методологии, методов и способов соединения информационных, демонстрационных и интерактивных возможностей компьютерных технологий, в том числе Интернет, в целях достижения образовательного и развивающего эффекта в становлении личности и качества подготовки специалистов.

Применение дистанционных образовательных технологий (ДОТ) является одним из показателей глубины информатизации учебного процесса в высшем учебном заведении и в некоторых случаях может свидетельствовать о качестве подготовки выпускаемых им специалистов. Поскольку ДОТ становятся частью учебного процесса, то их использование должно регламентироваться определёнными требованиями.

В образовательной практике на законодательном уровне Постановлением Правительства РК от 19 января 2012 года № 112 утверждены «Правила организации учебного процесса по дистанционным образовательным технологиям (ДОТ)», где под ДОТ подразумевается «технологии обучения, осуществляемые с применением информационных и телекоммуникационных средств при опосредствованном (на расстоянии) или не полностью опосредствованном взаимодействии обучающегося и педагогического работника» и что очень важно, ДОТ реализуется организациями образования самостоятельно без приказа МОН РК, как это было ранее [1].

Сегодня во всем мире понятие электронного обучения широко используется в образовательной практике всех ступеней образования, начиная от школ и кончая вузами и центрами переподготовки кадров [2,3].

В Казахстане термин «электронное обучение» появился сравнительно недавно. Он интегрирует ряд инноваций в сфере применения современных информационно-коммуникационных технологий в образовании, таких как компьютерные технологии обучения, интерактивные мультимедиа, обучение на основе веб-технологий, on-line обучение и т.п., который позволяет делать вывод о том, что постепенно стираются грани между обучением на расстоянии и непосредственно внутри вуза [1,4]. Интеграцию дистанционной и традиционной организации учебного процесса на основе ИКТ и отражает термин «электронное обучение», который формирует совершенно новую

философия e-learning, провозглашенную Юнеско как «Образование на протяжении всей жизни».

ДОТ в образовательной деятельности применяется и для организации самостоятельной работы студентов, которая в условиях кредитной технологии обучения составляет почти 70%.

Главными задачами внедрения ДОТ являются обеспечение студентам наиболее комфортных условий для работы с курсами в любой точке, имеющей выход в Интернет (что повышает мотивацию последних), придает необходимую прозрачность процессу интерактивного взаимодействия «обучающий-обучаемый» и реализует механизм саморазвития личности.

Перспективами использования ДОТ является более активное их использование при организации обучения, иностранных студентов, а также студентов находящихся за рубежом в рамках академической мобильности.

Кроме того, ДОТ могут быть эффективным средством для организации дополнительного профессионального образования, когда слушатели совмещают работу с прохождением обучения [5].

Подготовка кадров по лингвистическим специальностям имеет ряд отличительных особенностей от подготовки кадров по другим специальностям. Особенность заключается в том, что для проведения занятий по лингвистическим дисциплинам в языковых вузах очень важно учесть его специфику: процесс говорения, правильность произношения, процесс построения структуры предложения и т.д., т.е. все то, что составляет основу межкультурной коммуникации [5].

Поэтому при рассмотрении вопроса организации и управления самостоятельной работы обучающихся языковых вузов в режиме дистанционного обучения, преподавателям необходимо закладывать в задания по СРО не только теоретическую часть изучаемого предмета, но и видео-аудио - фрагменты, организацию on-line общения, чаты, форумы, тестовые вопросы, эссе, проектные задания и т.д.

Обучающиеся должны регулярно находиться на связи с преподавателем, как в режиме обучения, так и в режиме выполнения самостоятельной работы, консультирования, проверять правильность выполненных ими заданий. Этот процесс нереально проводить без использования дистанционного обучения.

Для реализации дистанционного обучения в КазУМОиМЯ им. Аблай хана с начала 2010 года открыт Портал дистанционного образования «*Modular Object Oriented Digital Learning Environment (MOODLE)*». Дистанционное обучение организуется через систему Moodle. Система Moodle позволяет в процессе обучения осуществлять взаимообмен знаниями, дает возможности для коммуникации, поддерживает обмен файлами любых форматов - как между преподавателем и студентом, так и между студентами, обладает богатым набором инструментов для представления материалов дистанционного курса и организации работы с этим материалом. Это и текст, аудио и виде- материалы, задания для студентов, тестовый опрос и т.д, что

очень важно при обучении лингвистическим дисциплинам. Варьируя сочетания различных элементов курса, преподаватель может организовать изучение материала таким образом, чтобы формы обучения соответствовали целям и задачам конкретного занятия и студент мог его качественно усвоить, используя при этом набор различных элементов курса, в который входят: глоссарий, задание, практикум, рабочая тетрадь, опрос, форум, чат, видеоконференции, wiki, урок, тест. Пользуясь системой Moodle можно проводить коллективное редактирование текстов (элемент курса «Wiki»). На прохождение теста может быть дано несколько попыток. Преподаватель может установить лимит времени на работу с тестом и оценить результаты работы. Оценка может быть проведена самим преподавателем путем показа правильных ответов на вопросы теста, либо правильные ответы выдает сама программа. Преподаватель может создавать и использовать в рамках курса любую систему оценивания, контролировать «посещаемость», активность студентов, время их учебной работы в сети [6, 7].

Опыт нашей работы по использованию системы MOODLE для организации дистанционной самостоятельной работы обучающихся языковых специальностей, показал результативность образовательного процесса. Студенты легко осваивают дистанционные курсы, проявляют творчество и показывают положительные результаты. Такой подход обеспечивает с одной стороны глубину изучаемого материала, прозрачность всего процесса обучения, а с другой, дает возможность администрации осуществлять контроль и управление ходом проведения СРО как со стороны преподавателей, так и со стороны обучающихся. Научить будущих специалистов самостоятельно решать профессиональные задачи имеет огромное социальное и экономическое значение для современного общества и полностью созвучен с одним из важнейших направлений развития казахстанского общества – обучение на протяжении всей жизни с использованием инноваций в образовании и науке.

Сегодня в Казахском университете международных отношений и мировых языков им. Абылай хана поэтапно происходит трансформация в электронный университет [7]. Нами предлагается новый концептуальный подход к созданию единой управляемой базы данных КазУМОиМЯ им. Абылай хана для обеспечения процессов, ориентированных на эффективное использование интеллектуального, научного и профессионального потенциала вуза. В основе этого подхода лежит структурно-функциональный анализ, дающий возможность построения универсальной модели информационных потоков, возникающих в процессе реализации вузом различных видов деятельности (учебной, научной, маркетинговой и пр.).

Традиционные технологии обучения уже не могут полностью удовлетворить потребность современной молодежи в получении качественного высшего образования. Поэтому наш вуз ищет новые пути решения этой задачи, активно привлекая современные информационных

технологий в учебный процесс. Необходимость использования технологий ДО диктуются и повышенными требованиями, предъявляемыми к университету. Ежегодно растет число желающих получить качественное иноязычное образование в КазУМОиМЯ им. Абылай хана, пройти переподготовку и т.д. не отрываясь от основной работы. Сегодня КазУМОиМЯ им. Абылай хана поставил перед собой задачу стать международно – адаптивным университетом инновационного типа. Одним из показателей которого является интеграция в мировое образовательное и научное сообщество, а также активное внедрение ИКТ в учебный процесс и повышение степени информатизации процесса обучения.

Вместе с тем при реализации ДОТ в образовательном процессе вуза, хотелось бы остановиться на некоторых недостатках:

1. Прежде всего, затруднена идентификация студента - проверить, кто сдает экзамен, пока невозможно. Однако, некоторые учебные заведения, практикующие ДОТ, стараясь исправлять недостатки, включают в курс обучения и обязательную очную сессию, в ходе которой студенты сдают экзамены очно или используют skype, с обязательным подтверждением личности студента.

2. Ещё одна особенность, которая может негативно восприниматься отдельными студентами, в системе ДО, это то, что исчезает непосредственный контакт между преподавателем и студентом. Контакт в основном идет через Интернет.

3. Несовершенная нормативная правовая база ДОТ. ДОТ не является формой обучения, а лишь технологией. К организации учебного процесса с применением ДОТ до сих пор со стороны Министерства образования и науки РК предъявляются такие же требования, как и к организации учебного процесса обучающихся по очной форме обучения по таким показателям, как соотношение количества обучающихся на одного преподавателя, нормативы учебной площади, расходы на одного обучающегося в год и др. Нужно отметить, что эти требования в корне искажают ДОТ и создают преграды для ее развития в вузах РК.

4. Требуется разработка и модернизация существующих государственных стандартов по ДОТ.

5. Недоступность для многих загородных и сельских районов высокоскоростного интернета.

6. Дороговизна компьютерной техники. Необходимо развитие отечественной индустрии ИКТ.

7. Недостаток квалифицированных преподавателей и инженерных работников, свободно владеющих ИКТ. В большинстве своем это молодые преподаватели.

8. Необходимо широкомасштабное обучение и подготовка преподавателей – тьюторов проводящих обучение с использованием ИКТ, как на специализированных курсах, так и при подготовке кадров в ВУЗах.

Все указанные недостатки постепенно могут быть устранены через развитие современных информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), новых педагогических технологий и, несомненно, переработку нормативной правовой базы ДОТ, которые открывают возможности и перспективы внедрения данной технологии обучения.

Список литературы

1 Постановление Правительства РК от 19 января 2012г № 112 «Правила организации учебного процесса по дистанционным образовательным технологиям» [электронный ресурс] – Режим доступа – www.zakon.kz/Document/doc_id=31122911.

2 Андреев А.Л. Россия в глобальном образовательном пространстве // Высшее образование в России. – №12. – 2009. – 9-20 с.

3 Тихомирова Н.В. Законодательное и нормативно-правовое обеспечение индустрии электронного обучения для интенсивного развития экономики России // Экономика и образование сегодня. – №19. – 2010.

4 Цветков М.А., Цветкова И.Ю. Дистанционные образовательные технологии: опыт и перспективы применения в вузе. - [электронный ресурс] – Режим доступа – cvetkov@nki.nnov.ru

5 Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010 – 344 с., 187 с.

6 Джусубалиева Д.М. Перспективный путь вхождения в открытое образовательное пространство через дистанционное обучение. // Материалы международной научно-практической конференции «Образование-наука-общество: проблемы и перспективы». Ч. 1. – Талдыкорган, 2013. – С.186-191.

7 Джусубалиева Д.М., Еланцев Д.В. - Качественная подготовка специалистов в вузе с использованием современных информационных технологий. // Материалы международной научно-практической конференции «Инновации современного иноязычного образования: опыт, проблемы, перспективы». – 2013. – С. 141-148.

Д.М. Джусубалиева

п.ғ.д., профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Тілдік жоғары оқу орындарындағы мамандарды даярлаудың сапасын бақылауда қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар

Әлемдік қауымдастықтың мамандарды дайындаудағы негізгі талаптарының бірі сапалы білім беру болып табылады. Қазақстан Республикасы оқу үдерісіне материалды сапалы меңгертуге бағытталған жаңа ақпараттық технологияларды белсенді түрде енгізуде. Білім беру технологиясының бірі қашықтықтан білім беру технологиясы болып

табылады. Қашықтықтан оқыту студенттерге білім беру орталығынан тысқары жерде, тіпті басқа мемлекетте отырып-ақ білім алуға мүмкіндік береді. Мақалада Қазақстан республикасының жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқытудың негізгі бағыттары мен жүзеге асыру жолдары, оның артықшылықтары мен негізгі мәселелері қарастырылады, басқа тілде білім беруде қашықтықтан оқытудың өзіндік ерекшеліктері бар.

D.M. Dzhusubalieva

d.p.s., professor, KazUIR&WL named after Ablai Khan
Almaty, Kazakhstan.

Modern informational technologies in quality management in training of specialists at linguistic higher educational institutions

One of the requirements of the international community to the training of specialists is a quality education. The Republic of Kazakhstan is actively implementing new information technologies in the educational process to promote quality of learning materials. One of the most promising educational technologies are the technologies of distance learning. Distance learning gives students the opportunity to study at a distance from the training center and thereby expands the boundaries of education, going even beyond a single state. The article shows the main trends and ways of implementing distance learning in higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan, their advantages and problems, the conditions which are necessary to implement the Distance learning technology. Distance learning in foreign language education has its own peculiarities. The article has covered the main ways of implementation of distance learning in higher education in Kazakhstan, their advantages and challenges, the necessary conditions for the implementation of technology of distance learning.

УДК 37.012

С.А. Узакбаева

д.п.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан. E-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

А.А. Нурдаулетова

магистрант, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан. E-mail: alua_nurdauletova@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

В данной статье рассматриваются современные подходы к классификации педагогических технологий. Педагогическая технология – это проект и реализация системы последовательного развертывания педагогической деятельности, направленной на достижение целей образования и развития личности обучающихся, гарантирующая воспроизводство результатов обучения вне зависимости от индивидуальности педагога. Качество подготовки студентов вуза к профессиональной деятельности во многом зависит от личностно-ориентированных, практико-ориентированных, развивающих, обучающих и воспитывающих технологий. При этом учитываются психолого-педагогические особенности обучающихся студентов, их мотивация на получение профессии.

Ключевые слова: технология, педагогическая технология, воспитательная технология, образовательная технология, профессиональная компетенция, системный подход, информационно-компьютерные технологии, технологии развития, технология обучения, профессиональное образование

В настоящее время в Казахстане идет становление новой системы образования, ориентированного на вхождение в мировое образовательное пространство. Этот процесс сопровождается изменениями в педагогической теории и практике учебно-воспитательного процесса. Происходит смена образовательной парадигмы: предполагаются иное содержание, подходы, право, отношения, поведение, педагогический менталитет. В Казахстанском образовании действует принцип вариативности, который дает возможность педагогическим коллективам выбирать и конструировать учебный процесс по любой модели, включая авторские. В этом направлении идет развитие системы образования: разработка различных вариантов содержания образования, использование возможностей современной дидактики в повышении эффективности образовательных структур; научная разработка и практическое обоснование новых идей и технологий.

В отечественной педагогике понятие «технология» широко используется: пишут об образовательных технологиях, педагогических технологиях, технологиях обучения, технологиях в образовании, технологиях в обучении, технологиях воспитания. Однако в понимании и употреблении понятия «технология» существуют большие разночтения, начиная с первоначального толкования ее как обучения с помощью технических средств до представления о «технологии» как о систематической и последовательной организации проектируемого процесса обучения.

Слово «технология» происходит от греческих слов «техно» (искусство, мастерство, умение) и «логос» (слово, учение, наука). В толковом словаре В.Даля, технология – определяется как совокупность приемов, применяемых в каком либо деле, мастерстве; искусстве. Дословно «технология – наука о мастерстве».

Технология в процессуальном смысле отвечает на вопросы, как сделать и какими средствами. С развитием науки и техники значительно расширились технологические возможности человека, появились новые технологии (например, промышленные, электронные, информационные, цифровые) с колоссальными обучающими ресурсами, которые неизбежно влияют на педагогику, организацию учебного процесса.

Появляются новые технические, полиграфические, аудиовизуальные, информационные, цифровые средства, а с ними новые методики и технологии, которые становятся неотъемлемым компонентом образовательного процесса, внося в него определенную специфику, и которые позволяют говорить в совокупности о своеобразной педагогической технологии. Эта мысль подчеркнута М.Кларком, он видит сущность педагогической технологии в сфере образования в применении изобретений, промышленных изделий и процессов, которые составляют часть технологий нашего времени [1]. Именно в этом смысле термин «технология» стал использоваться в педагогической литературе и получил множество формулировок в зависимости от того, что авторы включали в состав (структуру) данного понятия, отметим, что понятие «педагогическая технология» может быть представлено тремя аспектами: процессуально-описательным; научным; процессуально-действенным.

Отношение к понятию «технология» у ученых весьма неоднозначное. Одни считают понятие «технология» практически неприменимым в области образования, другие говорят о его ограниченном использовании, третьи – придают ему значение чуть ли не универсальной педагогической категории. Понятие технология пришло в педагогику из сферы техники. Введение термина вызвало разные толкования его, например технология – это предписание, инструкция о содержании, составе и порядке педагогических действий по управлению учебной деятельностью.

В понимании И.П.Волкова «Педагогическая технология – это описание процесса достижения планируемых результатов обучения». В.П.Беспалько

определяет педагогическую технологию как содержательную технику реализации учебного процесса.

С точки зрения М.М.Левиной, «педагогическая технология – это проект и реализация системы последовательного развертывания педагогической деятельности, направленной на достижение целей образования и развития личности учащихся» [2]. Б.Т.Лихачев определяет педагогическую технологию как совокупность психолого-педагогических установок, определяющих специальный набор и компоновку форм, методов, способов, приемов обучения, воспитательных средств; она есть организационно-методический инструментарий педагогического процесса.

«Понятие «педагогическая технология» в отечественной педагогике – пишет М.В.Кларин, – одно из часто употребляемых и вместе с тем недостаточно проясненных. В нашей образовательной практике это понятие, как правило, употребляется нестрого, обозначает воспроизводимые приемы, способы работы педагогов, и относится к области обучения и воспитания [3]. По его мнению, ключевыми признаками строгого представления о педагогической технологии являются, во-первых, диагностичность описания цели, во-вторых, воспроизводимость образовательного процесса (в том числе предписание этапов, соответствующих им целей обучения и характера деятельности обучающего и обучаемых) и, наконец, в-третьих, воспроизводимость педагогических результатов.

Педагогическая технология рассматривается в более узком смысле как конкретный инструментарий преподавателя учреждения профессионального образования, объект дидактических исследований и прикладных разработок, позволяющих оптимизировать деятельность всех субъектов учебного процесса и достигать поставленных целей в отдельных компонентах управления качеством образования, организации учебно-воспитательного процесса, формировании ключевых и профессиональных компетенций и качеств учащихся.

В.И.Загвязинский, определяет предмет педагогической технологии как область знаний, которая охватывает практические взаимодействия преподавателя и студентов в любых видах деятельности, организованных на основе четкого целеполагания, систематизации, алгоритмизации приемов обучения, пишет, что точнее говорить не о педагогических и образовательных технологиях, а об обучающих технологиях.

Педагогическая технология функционирует и в качестве науки, исследующей наиболее рациональные пути обучения, и в качестве системы способов, принципов и регулятивов, применяемых в обучении, и в качестве реального процесса обучения.

По мнению В.П.Беспалько, «системный подход лежит в основе любой педагогической технологии, воспроизводимость и планируемая эффективность которой целиком зависит от ее системности и структурированности». Он рассматривает педагогическую технологию как

часть педагогической системы, как определенную совокупность взаимосвязанных средств, методов и процессов, необходимых для создания организационного, целенаправленного и преднамеренного влияния на формирование личности с заданными качествами. В структуре педагогической системы выделяются блок ее задач и блок технологии их решения. В структуре дидактической задачи отображается цель воспитания и обучения, исходные личностные качества учащихся и содержание учебного предмета или воспитательного влияния. В структуре технологии обучения, с помощью которой решается дидактическая задача в рамках педагогической системы, выделяются три компонента: организационная форма, дидактический процесс и квалификация преподавателя (или качество ТСО и его функции). В Педагогической энциклопедии В.П.Беспалько также определяет педагогическую технологию как «совокупность средств и методов воспроизведения теоретически обоснованных процессов обучения и воспитания, позволяющих успешно реализовывать поставленные образовательные цели» [4].

В педагогической литературе представлено много разработок в области классификации педагогических технологий. Так, В.М.Максимовой предложена следующая классификация педагогических технологий: структурно-логические технологии; интеграционные технологии; игровые технологии; тренинговые технологии; информационно-компьютерные технологии; диалогические технологии; предметно-ориентированные технологии; технологии, построенные на основе усовершенствования содержания учебного материала; технологии интенсификации учебной деятельности обучающихся; технологии, основанные на эффективности управления учебным процессом; контрольно-оценочные технологии; личностно-ориентированные технологии; социальные технологии; здоровьесберегающие технологии; квалитативные технологии, политехнологии (комбинированные).

Кроме выше перечисленной классификации педагогических технологий, в литературе представлены:

- предметно-ориентированные технологии обучения: технология «полного усвоения»; технология уровневой дифференциации; технология концентрированного обучения; вузовская технология обучения в НПО и др.

- личностно-ориентированные технологии обучения: технология педагогических мастерских; технология модульного обучения; технология обучения как учебного исследования; технология коллективной мыслительной деятельности; технология деловых игр; технология учебного проектирования и другие [5].

Педагогические технологии могут быть классифицированы также следующим образом: технологии обучения, воспитания, развития.

Технологии обучения можно разбить на технологии обучения и самообучения (учения). Под технологиями обучения понимается набор операций по формированию знаний, умений, навыков.

Технологии воспитания – это набор операций по целенаправленному формированию относительно устойчивых и постоянных высокообобщенных отношений.

Технологии развития тесно связаны с технологиями обучения. Психическое развитие – это формирование умственных умений, это прирост каких-то операций в психике человека. Но при формировании предметных умений тоже идет прирост психических умений, без этого они не могут сформироваться. Таким образом, там, где происходит формирование умений, всегда наблюдается психическое развитие. Однако если при обучении конечным продуктом являются знания, предметные умения, навыки, то при развитии идет замер сформированности умственных умений. Для преподавателя-предметника результатом являются предметные знания, умения, навыки и материалом является содержание предмета, которое должно быть усвоено. При психическом развитии материал воздействия может быть любой, а результатом (психическим материалом) является степень сформированности психических умений (операций). При физическом развитии результатом являются физические умения. Таким образом, педагогические технологии по развитию могут не ограничиваться конкретным содержанием предметов.

Любая педагогическая технология исходит из представлений об источниках, первопричинах, определяющих психическое развитие человека. В зависимости от основного, ведущего фактора развития, на который опирается технология, можно выделить: биогенные технологии; социогенные технологии; психогенные технологии; идеалистические технологии; локальная (модульная) педагогическая технология; частнометодическая педагогическая технология; общепедагогическая (общедидактическая, общевоспитательная) технология.

Возвращаясь к терминологической проблеме, следует подчеркнуть, что термины «образовательная технология», «педагогическая технология», «технология обучения» не одно и то же, их можно разграничить.

Образовательные технологии отражают принятую в разных странах систему образования, т.е. способ системной организации образовательной деятельности: ее общую целевую содержательную направленность, организационные структуру и форму, представленные в государственных образовательных стандартах. По-видимому, система непрерывного образования в нашей стране может быть отнесена к разряду «образовательной технологии» (дошкольного, школьного, профессионально-технического, вузовского, поствузовского уровня). Понятие «образовательная технология» включает в себя «технологии обучения», «технологии воспитания», «технологии развития» и другие педагогические технологии.

Педагогические технологии отражают тактику реализации образовательных технологий и строятся на знании закономерностей функционирования системы «материальная среда – педагог - учащийся» в определенных условиях обучения (индивидуального, группового, коллективного, массового и др.). Педагогическим технологиям присущи общие черты и закономерности реализации учебно-воспитательного процесса, вне зависимости от конкретного учебного предмета. Педагогическую технологию должны отличать два обязательных условия: гарантированность конечного результата и проект будущего учебного процесса.

При внедрении педагогических технологий в практику образования (обучения, воспитания) важно отдавать себе отчет в том, в рамках какого из двух указанных подходов они разрабатывались, ибо рамки подхода задают рамку свободы преподавателя и студента при использовании технологии, возможности творческой переинтерпритации установок и рекомендаций, норм деятельности и форм субъектов педагогического процесса.

В связи с тем, что сказано выше, любая педагогическая технология должна удовлетворять некоторым основным методологическим требованиям (критериям технологичности). Педагогическая технология должна обладать всеми признаками системы: логикой процесса, взаимосвязью всех его частей, целостностью, эффективной по результатам и оптимальной по затратам, планировать достижения определенного образовательного стандарта, должна иметь возможность применения (повторения) в других образовательного стандарта, должна иметь возможность применения (повторения) в других образовательных учреждениях.

Таким образом, обобщая понятия педагогической технологии можно сказать, что педагогический (образовательный) процесс может быть признан проходящим на технологическом уровне, если гарантированы воспроизводимость и измеримость его результатов. В отличие от стандартизованного содержания педагогические технологии могут варьироваться. В зависимости от поставленных целей обучения из их различного сочетания складывается определенный набор моделей обучения. Педагогическая технология – это проект и реализация системы последовательного развертывания педагогической деятельности, направленной на достижение целей образования и развития личности обучающихся, гарантирующая воспроизводство результатов обучения вне зависимости от индивидуальности педагога. Качество подготовки студентов вуза к профессиональной деятельности во многом зависит от личностно-ориентированных, практикоориентированных, развивающих, обучающих и воспитывающих технологий. При этом учитываются психолого-педагогические особенности обучающихся студентов, их мотивация на получение профессии (специальности).

Список литературы

- 1 Кларк М. Технология образования или педагогическая технология? // Перспективы. Вопросы образования. - № 2. - 1983. - 80 с.
- 2 Левина М.М. Технология обучения, ее роль в структуре педагогического знания. - М.: Педагогика, 1991. - 14 с.
- 3 Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. - М.: Знание, 1989. - 16 с.
- 4 Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. - М.: ИРПО, 1996. - 126 с.
- 5 Новые технологии обучения на ФПК: теория, опыт, проблемы. Кн.1. - М.: Педагогика, 1991. - 25 с.

С.А. Ұзақбаева

п.ф.д., профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан. E-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

А.А. Нурдаулетова

магистрант, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан. E-mail: alua_nurdauletova@mail.ru

Педагогикалық технологияларды жіктеудегі қазіргі тәсілдер

Педагогикалық технология – педагогтың дербестігіне тәуелсіз оқыту нәтижелерінің іске асуына кепіл болатын, білімнің мақсатқа жетуіне және білім алушылардың тұлғалық дамыуына бағытталған педагогикалық іс-әрекет жүйесінің жобасы және біртіндеп жүзеге асырылуы. Жоғары оқу орындары студенттерінің кәсіби іс-әрекетке даярлық сапасы көп жағдайда тұлғалық-бағдарлылық, тәжірибелік-бағдарлылық, дамытушылық және тәрбиелеушілік технологияларға байланысты. Сонымен қатар білім алушы студенттердің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері, олардың мамандықты игеруге деген ынта-жігерлері ескеріледі.

S.A. Uzakbayeva

d.p.s., professor, KazUIR&WL named after Ablaihan,
Almaty, Kazakhstan. E-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

A.A. Nurdauletova

master's student, KazUIR&WL named after Ablaihan,
Almaty, Kazakhstan. E-mail: alua_nurdauletova@mail.ru

Modern approaches to the classification of pedagogical technologies

Pedagogical technology is a project and implementation of the progressive deployment of educational activities aimed at achieving the goals of education and personal development of students, which guarantees the reproduction of learning

outcomes regardless of the individuality of teacher. The quality of training students of high school to professional activities depends largely on student-centered, practice-centered that develop, train and educate technologies. This takes into account the psychological and pedagogical features of enrolled students, their motivation to get a profession.

УДК 377.12

Р.І. Қадірбаева

п.ғ.д., доцент, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты, Шымкент, Қазақстан

Ж.І. Құрманбаева

магистр, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты, Шымкент, Қазақстан

ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Мақалада информатиканы оқытуда проблемалық оқыту технологиясын пайдалану мәселесік өтерілген. Авторлар проблемалық оқыту технологиясын шығармашылыққа жетелейтін әдіс ретінде қарастыра келе, оның оқушыны ұғымдарды анықтауға, олардың арасындағы байланыстарды ажыратуға, топқа жіктеуге, математикалық модель құруға дағдыландырудағы тиімділігін мысалдар келтіру арқылы ашып көрсетеді. Проблемалық оқытудың аталған артықшылықтарымен қатар, проблемалық оқыту үдерісіне қатысушылардың танымдық іс-әрекеттерінің әлсіз басқарылуы мен жоспарланған мақсатқа қол жеткізуде уақыттың шамадан тыс көп жұмсалуды секілді кемшіліктеріне назар аудартылып, осы орайда оның дидактикалық мақсаттарға сәйкес басқа оқыту түрлерімен ұштастыра қолдану қажеттігі ескертіледі.

Тірек сөздер: проблемалық оқыту, танымдық іс-әрекет, оқу проблемасы, проблеманы таба білу, проблеманы шешу, проблемалық тапсырма, проблемалық ахуал

Қазіргі кезде білім берудің басты мақсаты – оқушыларды шығармашылық тұрғыдан оқыту. Сол себепті білім берудің міндеттерін орындауда оқытудың дәстүрлі емес әдістерін пайдалану қажеттілігі туындап отыр. Шығармашылыққа жетелейтін оқытудың дәстүрлі емес әдістерінің бірі - проблемалық оқыту технологиясы.

Осы мәселемен айналысқан ғалымдардың еңбектерін зерделей келе проблемалық оқытудың негізінде проблема жатқанын айтуға болады. Мәселен, жүйелі түрде ұзақ жылдар бойы проблемалық оқытуды зерттеген көрнекті ғалым М.И.Махмутов проблемалық оқыту негізінде оқу проблемасы жататындығын, ал проблеманың өзі бұрын меңгерілген білім мен берілетін жаңа білім арасынан туындайтынын сөз етеді [1].

Поляк ғалымы В.Оконь проблемалық оқытудағы проблемалық ахуалдың орнын сөз етеді, оны шешуге оқушыларды жұмылдыру, көмек беру мәселелеріне тоқталып, ең басты мәселенің - проблеманы таба білу мен оны ұсынудың маңызын айқындайды. Ол «проблеманы шешу арқылы оқыту үдерісінің мәні - оқушыны әрбір жағдайда шешімді өз бетінше іздеуге мұқтаж ететін ахуалды құру» деп түсіндіреді [2].

К.Ө.Өстеміровтың *проблемалық оқытуды* – оқытудың әдіс-тәсілдерін қолдана отырып білімді шығармашылық тұрғыдан меңгеруге негізделген дидактикалық жүйе деп түсіндіреді. Ол проблемалық жағдайдың құрылуы және оның оқу проблемасына ауысуы, проблемалық міндеттердің құрастырылуы – бұл проблемалық оқытудың бастапқы кезеңдері ғана, әрі қарай оқушылар оқытушының бағыттауымен төмендегідей шығармашылықпен ойлау операцияларын меңгеруі тиіс екенін айтады:

- проблеманы шешетіндей нұсқаларды ұсынып, болжамдарын айту;
- болжамдары теориялық және тәжірибелік тұрғыдан тексеру;
- қорытынды жасау;
- шешілген проблеманың дұрыстығын тексеру [3].

Сондай-ақ, проблемалық оқытудың нәтижелі болуын төмендегідей негізгі шарттардың сақталуымен байланыстырады:

- проблеманың мазмұнына қызығушылық тудыра алатындай жеткілікті мотивациямен қамтамасыз ету;
- әрбір кезеңде туындап отыратын проблемалардың шама жетерліктей болуы (белгілі мен белгісіздің тепе-тең қарым-қатынасы);
- шешілетін проблеманың оқушы үшін маңыздылығы;
- мұғалім мен оқушы диалогының өзара түсіністікпен, сыйластықпен құрылуы.

Демек, проблеманы шешу зерттеуді, ізденуді яғни шығармашылық еңбекті қажет етеді. Ал шығармашылықтың мәнін – жеке тұлғаның бір нәрсе жасап шығаруы немесе өзіне ғана тән бір жаңа нәтижеге қол жеткізуі деп түсінетін болсақ, онда проблеманы шешу оқушыларды ғылыми-ізденіске, зерттеушілік іс-әрекеттерге баули отырып, оқушыларды белсенді дербес еңбек пен шығармашылық ізденіске жетелейді. Сөйтіп, проблемалық ахуалды шешу оқушының алдына қойылған проблеманы шешуін, сол арқылы «жаңа өнімге» қол жеткізуін білдіреді. Мұндағы оқушы үшін «жаңа», «беймәлім» проблема дегендер ғылымға мүлде белгісіз, жаңа ғана ашылған жаңалықтар емес. Ол оқушының өз ізденісі, өз зерттеуі арқылы жеткен, бұрын оған «беймәлім»

болып келген деректер болғандықтан ғана оқушы үшін «жаңалық». Сол себепті, проблемалық оқытуды – дамытушылық сипаттағы оқыту, оның нәтижесінде шығармашылыққа қол жеткізуге болады деп айтуға негіз бар. Ал шығармашылық жұмыстар оқушылардың өз беттерімен іздену, зерттеу, қорытынды жасау іс-әрекетіне түрткі жасай отырып, оларды ғылыми ізденіске жетелейді.

Жалпы алғанда проблемалық оқыту технологиясы көпнұсқалы. Дидактикада проблемалық оқытудың көптеген түрлері жасалған: іскерлік ойындар, процестерді моделдеу (компьютер арқылы модельдеу) нақты жағдайларды талдау әдісі, ой майданы, эвристикалық әңгіме және т.б. Оның мазмұны мен әдістерінің ерекшелігі белгісіз Х-ке байланыстылығы: Х – мақсат; Х - іс-әрекет объектісі; Х - қызмет әдісі; Х - іс-әрекетті орындау шарты.

Проблемалық оқытудың аясында мұғалім оқытудың ізденушілік және зерттеушілік әдістерін қолдану арқылы оқушыларға білімді дайын түрде баяндап бермей, олардың алдына проблемалық міндет қоя отырып, оны шешу мен шешу жолдарын оқушы өзі іздестіруіне жағдай жасайды. Олай болса проблемалық оқытуда материалдың мазмұнын дәстүрлі баяндау мен оған проблемалық ахуалдарды енгізуді байланыстыру қажеттілігі туындайды. Проблемалық ахуалдарды құру үшін мұғалім төмендегідей әдістемелік тәсілдерді пайдаланады:

- оқушыларды қарама-қайшылыққа әкеліп, оны шешу тәсілдерін өздеріне табуды ұсыну;
- бір ғана мәселені әр түрлі көзқараспен мазмұндау;
- оқушылардың құбылысты әр түрлі позицияда қарастыруы;
- оқушыларды фактілерді салыстыруға, жалпылауға, ахуалдан шығуға үйрету;
- жалпылауға, негіздеуге, нақтылауға, талдау логикасына нақты сұрақтарды тұжырымдау;
- оқушыларға проблемалық есептерді (жеткіліксіз немесе артық бастапқы берілгендерімен, есептің қойылымындағы анықталмағандықпен, әдейілеп жіберілген қателікпен, қарама-қайшы берілгендермен, шешуге шектеулі уақыт берілумен) шешуді ұсыну.

Проблемалық тапсырмалардың оқулықтағы тапсырмалардан ерекшелігі оқулықта берілген білімді толықтыру, айтылмаған ұғымдарды оқушылардың өзіне іздету, тапқызу. Оларды оқушылар әр түрлі іздену, зерттеу іс-әрекеттері арқылы ғана шеше алады. Сондықтан да дәстүрлі мен проблемалық оқытуда зерттеу-іздену бағытындағы тапсырмалардың ерекшелігі бар. Оны төмендегі салыстырмалы кесте арқылы көрсетуге болады.

1 кесте – Проблемалық және дәстүрлі оқытудағы тапсырмалардың салыстырмалы ерекшеліктері

Дәстүрлі оқытуда	Проблемалық оқытуда
тапсырмаларда проблема қою міндетті емес	Проблеманы шешу міндетті тапсырмалар осы бағытта беріліп, олар дербес ізденіс, зерттеушілік еңбекті талап етеді
тапсырмалардың жауабы оқулықтарда, мұғалім түсінігінде бар	тапсырмалардың дайын жауабы жоқ, олар проблемалық ахуалды шешуді қажет етеді
оқушы-объект	оқушы– субъект, ол белсенді -тұлға
оқушы - орындаушы, жауапберуші, айтапайтушы	оқушы - білімді өз ізденісімен алушы және зерттеуші
оқушы «жаңалық» ашуға, жаңа өнім жасауға міндетті емес	тапсырмалар жеке тұлғаны дамыту үшін ғылыми-ізденіске жетелейтін шығармашылық бағытта болады

Әдетте проблеманы табу оңай емес, ол ашық көрініп тұрмайды. Сондықтан да оқушыларды ғылыми-зерттеу жұмыстарына баулығанда ең алдымен проблемаларды көре білуге жетелеген дұрыс. Бұл жерде оқушыға мұғалімнің көмегі, оның ой салуы, ойландыруы аса қажет.

Проблемалық оқытуды негізге алған сабаққа төмендегідей талаптар қойылады:

- сабақ мақсатын белгілеу, пайдаланылатын оқу жабдығы, әдіс-тәсілдер, оқу формаларын сұрыптауда проблемалық оқыту талаптарын басшылыққа алу;
- тақырыптың басты проблемасын тауып, қойылатын сұрақтарды реттеу;
- берілетін білімді проблемалық сұрақтарға негіздеу, оны проблема қоя отырып түсіндіру;
- сабақтың әр кезеңдерінде оқушылардың дербес ізденісіне, өзіндік зерттеулеріне жағдай туғыза отырып, оларды проблемалық ахуалды шешуге жетелеу.

Енді жоғарыда айтылған проблемалық оқыту технологиясының негізгі шарттарынескере отырып, информатиканы оқытуда проблемалық оқыту технологиясын пайдаланудың тиімділігін көрсетейік.

Информатиканы оқыту барысында проблемалық оқытуды пайдаланудың мақсаты – бұл оқушының білім алуға деген ынтасын, танымдық қызығушылығын ояту, шығармашылық белсенділікті, өз бетінше ізденуді арттыру болып табылады. Аталған мәселелерді жүзеге асырудың тиімді әдістерінің бірі – оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру. Ал, оқушының информатикадан өзіндік жұмыстарына олардың сабақ кезінде компьютерде түрлі тапсырмаларды орындауы, программа жазуымен оны

компьютерде орындауы сияқты жұмыстарды жатқызамыз. Сол себепті, информатиканы оқытуда проблемалық оқытудың тиімділігін көрсету үшін төмендегідей мысалдарды қарастырайық.

1-мысал. «Қарапайым кестелер» тақырыбы. Оның мақсаты: «Қарапайым кесте» ұғымын, олардың түрлерін: объект-қасиет, объект-объект қарастыру арқылы кесте құру дағдысын қалыптастыру. Мұнда проблемалық ахуалды былайша құруға болады: оқушыларға қандайда бір класқа тиісті объектілерді сөзбен сипаттауды және ол ақпаратты дәптерге конспектілеп жазудың немесе мәтіндік редакторда терудің тәсілін ойлаустыруды ұсыну.

«Қазақстанда өте көп көлдер бар. Оның ең үлкені Каспий теңізі. Ол Еуропа мен Азия аралығында орналасқан жер шарындағы ең үлкен тұйық көл. Үлкендігіне қарап, оны теңіз деп атайды, көлдің ауданы 371000 км². Ауданы жағынан Каспийден кейін тұратын Балқаш – Қазақстанның оңтүстік-шығысындағы тұйық көл. Ол Алматы, Қарағанды, Жамбыл облыстарының шегінде, Балқаш-Алакөл ойысында, яғни орталық Қазақстанда орналасқан. Ауданы құбылмалы, шамамен - 16400км². Сондай-ақ Қазақстан мен Өзбекстан шекарасында орналасқан Арал теңізі, мен Алматы және Шығыс Қазақстан облыстарының аумағында орналасқан Алакөл сияқты тамаша көлдеріміз де бар. Аталған көлдердің аудандары сәйкесінше, 13900, 2200 шаршы км-ді құрайды. Осы аталған көлдерден басқа ауданы олардан едәуір кіші болатын Шығыста орналасқан Зайсан көлі де бар, оның ауданы 1810 км². ...».

Проблемалық ахуал – мұндай мәтінді тез жаза алмаймыз. Сондықтан оқушылардың ұсыныстары тыңдалып, кесте құру ұсынысы қабылданады, өйткені кестеде ақпарат түсінікті, көрнекі, жеңіл толтырылады. Кестенің құрылымы жайлы мәселе талқыланады (проблеманы шешу тәсілі таңдалынады). Кестені құру (проблеманың шешімі). Кестені мәтінмен салыстырамыз (шешімнің дұрыстығын тексеру).

2 кесте – Қазақстанның көлдері

№	Көл атауы	Орналасқан жері	Ауданы, км ²
1	Каспий теңізі	Еуропа мен Азия аралығында	371000
2	Балқаш	Орталық Қазақстанда	16400
3	Арал теңізі	Қазақстан мен Өзбекстан шекарасында	13900
5	Алакөл	Алматы және Шығыс Қазақстан облыстарының аумағында	2200
6	Зайсан	Шығыс Қазақстанда	1810

2-мысал. Программалауды үйрету кезінде «Тармақталу және қайталау операторлары» тақырыбы бойынша ұйымдастыруға болатын проблемалық ахуалды сипаттау.

1-жағдай. Оқушылардың берілген тапсырмаға дейін программалау тілі жайлы жалпы мағлұматы бар, олар сызықты алгоритмдер негізінде программа жазып, оны жүргізуді біледі. Сабақтың бастапқы кезінде оқушыларға берілген n және x мәндерін клавиатурадан енгізіп, сол мәндер үшін $z = x/y$, мұндағы $y = n\sin(x) + 0.1$ функциясының мәнін есептеуге арналған бағдарламы жазу сияқты қарапайым тапсырма беріледі. Бұл жерде ешқандай проблема туындамайды.

2-жағдай. Берілген тапсырмадан кейін оларға келесі тапсырма мына түрде беріледі: n және x мәндерін клавиатурадан енгізіп, сол мәндер үшін $z = x/y$, мұндағы $y = n\sin(x) + 0.1$ функциясының мәнін есептеуге арналған программа жазыңыз. Берілген есептің кез келген жағдайда шешімі бар ма? Мұндағы y -тің мәні 0-ге тең болмауы керек деген идея айтылады. Олай болса y -тің мәні 0-ге тең болуына байланысты шартты тексеру қажеттілігі пайда болады. Осы кезде «тармақталу» алгоритмдік құрылымы және оны Turbo Pascal ортасында жүзеге асырылуы жайлы жаңа тақырып білінбей ашыла бастайды.

3-жағдай. Қайталау құрылымына көшу кезінде тапсырма мынадай түрде беріледі: h қадаммен $x \in [a; b]$ мәндері үшін $z = x/y$, мұндағы $y = n\sin(x) + 0.1$ функциясының мәнін есептеуге арналған бағдарламаны жазыңыз (h, a, b, n мәндері клавиатурадан енгізіледі).

3 кесте – Тармақталу және қайталау операторлары

1-жағдайдың шешімі	2-жағдайдың шешімі
<pre>PROGRAM P1; VAR x, y, z: REAL; n: INTEGER; BEGIN WRITELN ('x, n мәндерін енгіз'); READLN (x, n); y:= n*sin (x)+0.1; z:=x/y; WRITELN ('Z=', Z:6:2) END.</pre>	<pre>PROGRAM P2; VAR x, y, z: REAL; n: INTEGER; BEGIN WRITELN ('x, n мәндерін енгіз'); READLN (x, n); y:= n* sin (x)+0.1; IF y<>0 THEN BEGIN z:=x/y; WRITELN ('Z=', Z:6:2) END ELSE WRITELN ('Решенийнет'); END.</pre>

Оқушылар циклдік құрылым жайында әлі ештеңе білмегендіктен, тек қана тармақталу операторлары арқылы программажазу идеясы айтылады.

4-жағдай. Циклдік операторлар жайында мәлімет беріліп, берілген тапсырманы сол операторларды қолдана отырып қайта жазу ұсынылады.

Әрі қарай берілген тапсырмаға «кейін» циклін пайдаланып бағдарламаны жазу ұсынылады. Осы сияқты тапсырманы әртүрлі жағдайда орындауға ұсыныстар берілуі мүмкін. Мысалы, x мәні $h = 1$ қадаммен өзертін жағдайға программа жазу, т.с.с.

Міне осылайша әртүрлі жағдайда практикалық қиындықты туғызу тәсілі арқылы оқушылардың белсенді ойлау әрекетіне жағдай жасау мүмкіндігін

іске асыруға болады. Мұндай мысалдар оқушының алгоритмдік құрылымдардың біртіндеп күрделенуінің өзі әртүрлі проблемаларды тиімді шешу тәсілдерін ойластырудан пайда болғандығы жайлы мағлұматты түсінуіне де мүмкіндік береді.

4 кесте – Тармақталу және қайталау операторлары

3-жағдайдың шешімі	4-жағдайдың шешімі
<pre>PROGRAM P3; LABEL m; VAR x, y, z, h, a, b: REAL; n: INTEGER; BEGIN WRITELN ('h, a, b, n мәндерін енгіз'); READLN (h, a, b, n); x:=a; m: y:= n*sin (x)+0.1; IF y<>0 THEN BEGIN z:=x/y; WRITELN ('Z=', Z:6:2) END ELSE WRITELN ('Шешімі жоқ'); x:=x+h; IF x<=b THEN GOTO m1; END.</pre>	<pre>PROGRAM P4; VAR x, y, z, h, a, b: REAL; n: INTEGER; BEGIN WRITELN ('h, a1, a2, n мәндерін енгіз'); READLN (h, a, b, n); x:=a; WHILE x<=b DO BEGIN y:= n*sin (x)+0.1; IF y<>0 THEN BEGIN z:=x/y; WRITELN ('Z=', Z:6:2) END ELSE WRITELN ('Шешімі жоқ'); x:=x+h; END; END.</pre>

Проблемалық ахуалдардың типтері:

1. *Жаңа фактіні түсіндіру үшін бұрынғы білімдердің жеткіліксіз екенін түсіну.* Мысалы, «Меншіктеу операторы» тақырыбын өткенде мынадай есеп қарастырылады: А және В айнымалылары берілген екі санды меншіктейді. Олардың орындарын ауыстырындар. Бұл кезде үшінші айнымалының қажеттігі жайлы мәселе туындайды, яғни $C := A$; $A := B$; $B := C$. Өмірдегі жағдайды қарастырайық: берілген екі стакандағы сұйықтарды алмастыру үшін үшінші бос ыдыс қажет болады.

2. *Есепті шешудің теориялық тұрғыдан мүмкін болатын шешу жолы мен таңдалған тәсілдің практикалық тұрғыдан орындалмауы арасындағы қарама-қайшылықтың туындауы жағдайында проблемалық ахуалдың пайда болуы.* Мысалы, оқушыда барлығы 19 қалам бар, оның ішінде қызыл қалам - 3, сары қалам - 7, көк қалам - 4, жасыл қалам - 5. Байлаулы көзбен оларды көрмей бір түстен кем дегенде 3 қалам алатындай қаламдардың ең аз санын алу. Теориялық тұрғыдан $2+2+2+2+1$ болуы мүмкін, сондықтан жауабы 9 қалам.

3. *Оқу тапсырмасының орындалуы практикалық тұрғыдан нәтижеге жетуі мен оны теориялық тұрғыдан түсіндіруге оқушының білімі жетіспеуі арасындағы қарама-қайшылықтың орын алуына байланысты проблемалық ахуалдың пайда болуы.*

1-мысал: Нарядқа 2 адам жіберу керек, оның біреуін 3 сержанттың арасынан, екіншісін 6 солдаттың арасынан. Мұны неше тәсілмен орындауға болады? Жауабы 18 тәсіл.

2 - мысал: кластағы 20 оқушының барлығы бір-бірімен суреттермен алмасты. Класта барлығы қанша сурет таратылған? Жауабы: 380.

Сонымен, информатиканы оқытуда проблемалық оқытуды пайдаланудың тиімділігін төмендегідей саралауға болады:

- оқушылар өздеріне «беймәлім» проблеманы шешуге жұмылады, соның арқасында алгоритмдік ойлауы дамиды;
- іздену, зерттеу жұмыстарына төселеді;
- бұрынғы білімдерін жаңа мақсатқа пайдалана білу дағдылары дамиды;
- жаттандылықтан дайын білімді қайталап айтудан, өнімсіз еңбектен сақтандырады, шығармашылық жұмыстарға белсендіреді;
- білімді өз ізденістерімен алуға жаттықтырады;
- өзін-өзі оқыту, өзін-өзі тану үрдістері жүреді.

Қорыта айтқанда, информатиканы оқытуда проблемалық оқыту технологиясын пайдалану арқылы оқушыны ұғымдарды анықтауға, олардың арасындағы байланыстарды ажыратуға, топқа жіктеуге, математикалық модель құруға дағдыландыру тиімді. Проблемалық оқытудың аталған артықшылықтарымен қатар кей кездерде проблемалық оқыту үдерісіне қатысушылардың танымдық іс-әрекеттерінің әлсіз басқарылуы мен жоспарланған мақсатқа қол жеткізуде уақыттың шамадан тыс көп жұмсалуды сияқты кемшілігі де бар. Сондықтан оны дидактикалық мақсаттарға сәйкес, басқа оқыту түрлерімен ұштастыра қолданған дұрыс.

Әдебиеттер

- 1 Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе. – М., 1977. – 374 с.
- 2 Оконь В. Основы проблемного обучения. – М.: Просвещение, 1968. – 208 с.
- 3 Өстеміров К.Ө. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы, 2007. – 144 б.

Р.И. Кадирбаева

д.п.н., доцент, Южно-Казахстанский Государственный педагогический институт, Шымкент, Казахстан

Ж.И. Кадирбаева

магистр, Южно-Казахстанский Государственный педагогический институт, Шымкент, Казахстан

Эффективность использования технологии проблемного обучения при изучении школьного курса информатики

Вопросы применения технологии проблемного обучения при изучении школьного курса информатики остаются актуальными, так как содержание обучения информатики не ограничивается только информационными технологиями, а несет в себе большой потенциал, присущий данному предмету. Задачей учителя на уроках информатики является формирование у учащихся информационной компетентности – одного из основных приоритетов в современном общем образовании, который носит общеучебный и общеинтеллектуальный характер.

R.I. Kadirbaeva

d.p.s., docent, South-Kazakhstan State Pedagogical Institute, Shymkent, Kazakhstan

Zh.I. Kadirbaeva

master South-Kazakhstan State Pedagogical Institute, Shymkent, Kazakhstan

The effectiveness of the use of problem-based learning techniques in the study of computer science school course

Questions of application technology problem-based learning in the study of computer science school course remain relevant, as the content of teaching computer science is not limited to information technology, and has a great potential inherent in the subject. The task of the teacher in the classroom of computer science is to develop students' information competence - one of the main priorities in the modern general education, which is educational and intellectual character.

УДК 37.012

С.А. Узакбаева

д.п.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан, sahipzhamal.a@mail.ru

А.Б. Жаукебаева

магистрант, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан,
gulsanat_zhaukebayeva@mail.ru

КЛАССИФИКАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ ПРИ ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ

В данной статье показано современное состояние развития информационных технологий, их разнообразие возможностей использования в учебном процессе. Информационные технологии в обучении – это совокупность педагогической техники преподавателя, методов обучения, базирующихся на использовании компьютерных средств, и технологии педагогической измерений, обеспечивающих эффективное достижение поставленных целей обучения однозначное отслеживание результативности на всех этапах обучения. В профессиональной подготовке многообразие информационных технологий в обучении позволяет подобрать необходимые для подготовки специалистов конкретного профиля.

Ключевые слова: технология, информационная технология, технология педагогических измерений, компьютерная технология, мультимедиа, телекоммуникация, автоматизированное проектирование

Различным аспектам использования информационных и телекоммуникационных средств и технологий в обучении посвящены работы многих исследователей. В работах нет единой точки зрения в понятийном аппарате, а также в классификации информационных технологий.

Среди них ряд исследователей В.И.Гриценко, Б.Н.Паньшин, Г.А.Бордовский и В.А.Извозчиков определяют информационные технологии безотносительно к системам образования как «совокупность принципиально новых средств и методов обработки данных, обеспечивающих целенаправленное создание, передачу, хранение и отображение информационного продукта (данных, идей, знаний) с наименьшими затратами и в соответствии с закономерностями той социальной среды, где развивается новая информационная технология» [1].

В работе некоторых авторов информационные технологии в обучении определяются как «отрасль дидактики, занимающаяся изучением планомерно и сознательно организованного процесса обучения и усвоения знаний, в котором находят применение средства информатизации образования» [2].

Можно сделать вывод, что понятие «информационные технологии в обучении» охватывает учебный процесс, управление им на всех уровнях, методическую работу преподавателей. Наиболее удачным определением информационных технологий в обучении, в котором не упускается из виду и целеполагание, и результативность процесса обучения, по нашему мнению, является определение, предложенное Б.Е.Стариченко.

Информационные технологии в обучении – это совокупность педагогической техники преподавателя, методов обучения, базирующихся на использовании компьютерных средств, и технологии педагогической измерений, обеспечивающих эффективное достижение поставленных целей обучения однозначное отслеживание результативности на всех этапах обучения.

В литературе встречается несколько подходов к классификации информационных технологий, используемых в образовании. Например, в качестве классификационных признаков информационных технологий, используемых в обучении, Г.В.Ившина выделяет: знания, степень интеллектуализации, целевое назначение. Также определяет подход к классификации информационных технологий – по знаниям. В результате ею были выделены два класса программного обеспечения учебного процесса: декларативные и процедурные.

Декларативные ориентированы на предъявление обучающимся порций учебной информации и контроль ее усвоения (компьютерные учебники, тестирующие и контролирующие программы, справочники и учебные базы данных). Процедурные строятся на основе моделей изучаемых объектов, процессов и явлений (моделирующие программы, лабораторные практикумы, тренажеры, программы деловых игр, экспертные системы).

Возможен и другой подход к классификации информационных технологий – по степени интеллектуализации: системы программированного обучения и интеллектуальные или адаптивные обучающие системы [3].

Системы программированного обучения предполагают получение обучающимися порций информации в определенной последовательности (в соответствии с заданной преподавателем жесткой программой обучения) и контроль ее усвоения в заданных узлах учебного курса.

Интеллектуальные или адаптивные обучающие системы (экспертные системы, гипермедийные технологии, сетевые технологии, программы деловых игр, системы мультимедиа, динамическая графика и анимация). Эти системы характеризуются способностью адаптироваться к знаниям и особенностям студента, гибкостью процесса обучения, выбором оптимального учебного воздействия, способностью воспринимать ответы на языке, близком к естественному, определять причины ошибок обучающегося.

Деление технологий на системы программированного обучения и интеллектуальные обучающие системы не может быть строгим, так как системы одного класса могут включать в себя и компоненты другого.

И последний способ классификации информационных технологий по целевому назначению предполагает следующее разделение: системы обучения навыкам и системы обучения анализу.

Системы обучения навыкам обычно реализуются как системы программированного обучения и чаще соответствуют декларативным способом получения знаний.

Системы обучения анализу информации, ее систематизации, творчеству, исследованиям; тяготеют к процедурным технологиям и интеллектуальным обучающим системам.

Оба класса технологий взаимно дополняют друг друга, поэтому в целом ряде случаев неверным является отказ от систем первого класса в пользу систем второго класса.

Охарактеризуем приведенный список информационных технологий.

Компьютерный учебник – программно-методический комплекс, обеспечивающий возможность самостоятельно освоить учебный курс или его раздел. Обычно он соединяет в себе свойства традиционного учебника, справочника, задачника и лабораторного практикума, и содержит структурированный учебный материал, предоставляемый обучаемому в виде последовательности кадров.

Контролирующие программы - программные средства, предназначенные для проверки (оценки) знаний, умений, навыков студентов на всех этапах обучения. Компьютерный контроль предусматривает выбор из имеющегося банка заданий и предъявление их обучающемуся; предоставление обучающемуся средств выполнения заданий (экранный калькулятор, редактор текстов и т.п); количественную оценку результатов выполнения задания; в текущем контроле возможен также анализ допущенных ошибок; статическую обработку результатов контроля по группе студентов.

Тестирующие программы – программы для определения и научного измерения степени усвоения учебного материала, позволяющие оценить уровень знаний, умений и навыков обучаемого.

Для создания тестов по предметной области существуют и разрабатываются специализированные инструментальные программы-оболочки, позволяющие вырабатывать компьютерные тесты путем формирования базы данных из набора тестовых заданий (Адонис, Linkway, Тестум, I-now, Аист и др.).

Компьютерные тренажеры – программы для формирования и закрепления различных навыков. Обычно включают средства для оценки достигнутого уровня навыков и соответствующего изменения интенсивности (сложности, скорости и т.д.) тренирующих воздействий.

Программы деловых игр – обеспечивают по сравнению с обычными программным педагогическим средствам дополнительные возможности. По мнению экспертов, особенно эффективны деловые игры, ориентированные на получение лучших результатов решения сложных одностипных задач конкурирующими группами обучающихся. Возникающее при этом общение

выступает как одна из форм выражения личности в процессе информационного взаимодействия с компьютером и коллегами.

Экспертные системы – программы, «аккумулирующие знания специалистов некоторой конкретной области. Экспертные системы в пределах этой области способны предложить решение проблемы в форме разумного совета, дать объяснение своего решения, понятное задавшему этот вопрос специалисту».

Моделирующие программы – микро и макромиры, программы, моделирующие объекты какой-либо среды, их свойства и наглядное представление, отношение между объектами, операции над ними. Модель имеет ряд входных переменных и параметров, варьируя которые и отслеживая изменения в системе можно установить законы и принципы функционирования системы, то есть изучить её [4].

Помимо перечисленных информационных технологий студенты и преподаватели, безусловно, используют стандартные универсальные средства обработки информации, не имеющие выраженной педагогической направленности: прикладные программы, пакеты прикладных программ.

Пакеты прикладных программ – это система прикладных программ, предназначенных для решения не единственной, а целого ряда задач, относящихся в какой-либо области. Этот тип программ наиболее развитый в плане реализуемых функций и многочисленный по количеству созданных. Он включает следующие программные продукты: текстовые редакторы, табличные процессоры, системы управления базами данных (СУБД), графические редакторы, системы автоматизированного проектирования (САПР), демонстрационную графику (программы создания презентаций), программы распознавания символов, издательские системы. Рассмотрим некоторые программы данного типа.

Текстовые редакторы – специальные программы, позволяющие автоматизировать процесс составления и редактирования документов. Текстовые редакторы обеспечивают: шрифтовое оформление (любые установленные в системе шрифты, разрядка, кернинг, цвет, надстрочные и построчные индексы); оформление абзаца (отступы, табуляция, межстрочные расстояния, различное выравнивание, перенос слов, обрамление); использование стилей шрифтов и абзацев; разбиение текста на колонки; таблицы, сноски, колонтитулы, построение оглавления; импорт рисунков; врезки с текстом и графикой; вставка OLE-объектов и связей и др. Расширенные возможности по использованию шаблонов позволяют создавать различные документы (письма, акты, договоры, накладные и др.) необходимые в делопроизводстве. Признанными лидерами в части текстовых редакторов являются MS Word, WordPerfect, Лексикон, AmiPro, Work, Ventura.

Табличные процессоры – средство для обработки табличным образом организованных данных. С помощью табличного процессора проводится подготовка и анализ делового и личного бюджета, оценивается стоимость

проекта, а также выполнение финансовых, математических, статистических, или научных расчетов. Кроме этого, пользователь имеет возможность строить графики, управлять форматом ввода-вывода данных, компоновать данные и т.п.

В настоящее время наиболее популярными и эффективными пакетами данного класса являются MS Excel, Super Calc, Lotus 1-2-3, Qualtro Pro, Improv.

Программные пакеты первого типа предназначены для работы с фотографиями и включают в себя набор средств по кодированию фотоизображений в цифровую форму. Признанные лидеры среди пакетов данного класса - Adobe Photoshop, Corel PHOTO-PAINT. Известны также пакеты Aldus Photo Styler, Picture Publisher, Photo Works Plus.

Программные пакеты второго типа предназначены для работы, связанной с художественной и технической иллюстрацией и обладают достаточно широким набором функциональных средств для осуществления сложной точной обработки графических изображений. Наиболее популярными программными пакетами данного класса являются CorelDraw, Adobe Illustrator, Albus Free Hand, Professional Draw.

Системы автоматизированного проектирования (САПР) – предназначены для автоматизации проектно-конструкторских работ в машиностроении, автомобилестроении, промышленном строительстве и т.п. Пакеты САПР обладают набором инструментальных средств, обеспечивающих реализацию следующих основных функций: коллективная работа в сети пользователей с пакетом; экспорт – импорт файлов всевозможных форматов; масштабирование объектов; управление объектами в части их группировки, передвижения с растяжкой, поворота; разрезание, изменение размеров, работа со слоями; перерисовка (фоновая, ручная, прерываемая); управление файлами в части библиотек и каталогов чертежей; использование разнообразных чертежных инструментов, позволяющих рисовать кривые, эллипсы, произвольной формы линии, многоугольники и т.п., использование библиотеки символов, выполнение надписей и т.д.; работа с цветом; автоматизация отдельных процедур с использованием макросов.

В настоящее время наиболее популярными и эффективными пакетами данного класса являются AutoCAD, Design CAD, Graphic CAD Professional, Draw base, Solid Edge, КОМПАС 3D, Micro station, Ultimate CAD Base и Turbo CAD.

Следующий тип программ – это прикладные программы, предназначенные для решения конкретных задач в определенной области деятельности человека. Рассмотрим некоторые программы данного типа, которые могут быть использованы в профессиональной подготовке специалистов, относящихся к рассматриваемым нами типам профессий.

Справочные системы – программы, которые являются удобным средством поиска информации. Одними из самых распространенных справочных систем являются справочные правовые системы, обеспечивающие широкие возможности по поиску и работе с нужными документами и материалами.

Данные системы позволяют оперативно получать сведения обо всех изменениях в законодательстве, иметь под рукой разъяснения и консультации специалистов в сфере законодательства, налогообложения и бухгалтерского учета. В настоящее время на рынке справочных правовых систем представлено около десятка фирм – производителей правовых систем. Однако наибольшую распространенность получили пополняемые справочно-правовые системы Консультант Плюс, ГАРАНТ, Кодекс и справочно-правовые базы на СД – Референт, Ваше право, АРБТ.

Кроме вышеперечисленных информационных технологий в связи с быстрым развитием мультимедийных, сетевых, гипермедийных средств обучения можно выделить следующий ряд информационных технологий: мультимедийные, сетевые, гипермедийные.

Мультимедиа – технологии связаны с процессом создания мультимедиа – продуктов, то есть электронных книг, мультимедиа – энциклопедий, компьютерных фильмов, баз данных и т.д. Характерной особенностью этих продуктов является объединение текстовой, графической, аудио – видеоинформации, анимации. В отличие от обычных программных средств в мультимедиа продуктах на первый план выходит непосредственно сама информация, объем которой может составлять порядка сотен мегабайт. Технологии мультимедиа не только превратили компьютер в полноценного собеседника, но и позволили студентам, не выходя из учебного класса, присутствовать на лекциях выдающихся ученых и педагогов, стать свидетелями исторических событий прошлого и настоящего, посетить самые значительные музеи и культурные центры мира, самые удаленные и интересные в географическом отношении уголки Земли.

Мультимедиа – технологии положили начало «электронной книге» - новому типу книги, «живые» и озвученные страницы, которой отображаются на экране дисплея. Электронный учебник на первом уровне должен включать: основной теоретический материал, полностью отвечающий требованиям государственного образовательного стандарта; упражнения и задачи для выработки практических умений и навыков; методы и средства управления процессом обучения, итоговой оценки уровня усвоения базовых знаний. Второй уровень учебника составляют: дополнительный теоретический материал, к которому студент может обратиться, чтобы углублено изучить учебный материал; разделы курса, материал которых может удовлетворить профессиональные и творческие запросы студента; дидактические средства управления учебным процессом [5].

Одним из наиболее интенсивно развивающихся направлений технологии электронной книги является создание энциклопедических изданий – электронных энциклопедий. Современная техника сжатия, архивации и каталогизации информации позволяет втиснуть и без того большой объем (почти 700 Мбайт) тоненького оптического диска десятки томов справочной и энциклопедической информации со многими тысячами рисунков – слайдов

и даже с десятками коротких видеоклипов с динамической графикой в придачу. Общий объем одной оптической энциклопедии может достигать несколько Гбайт – а это десятки тысяч страниц. Опыт разработки и практического использования электронных курсов показывает, что более высокую педагогическую эффективность имеют те из них, учебный материал в которых изложен с учетом требований принципов как линейного его структурирования, так и циклического.

Сетевые технологии – наиболее бурно развивающееся направление информатизации общества в целом и образовании в частности и включающее в себя: электронную почту, телеконференции по электронной почте, почтовые серверы, поисковые серверы, электронные библиотеки, доступ к базам данных через электронную почту, телевидеоконференции, телеконференции в оперативном режиме.

В вузах использование сетевых технологий студентами должно иметь не только личностную и познавательную направленность, но и стать частью технологии, используемой в будущей работе по определенной специальности.

Оперативный доступ к разделяемым информационным ресурсам позволяет получить интерактивный доступ к удаленным базам данных, информационно-справочным системам, библиотекам при изучении конкретной дисциплины.

Все большее распространение получает использование информационных ресурсов глобальных сетей, в частности Интернет, при изучении гуманитарных дисциплин и выполнении научных работ.

Телекоммуникации добавляют новую размерность к обучению с использованием информационных технологий и очень быстро развивается карта в виде применения асинхронной электронной почты. Проведенный анализ позволил выделить базовые параметры, которые являются существенными при выборе информационных технологий для применения в программах компьютерного обучения в вузах.

Информационной технологией, применяемой в образовании, является – гипермедиа-технологии. Практически все современные информационно-справочные системы реализуются в технологии гипертекста.

«Гипертекст – это способ хранения и манипулирования информацией, при котором она хранится в виде сети связанных между узлов. Связь эта может быть прямой и опосредованной, т.е. с указанием имени вызываемого узла, либо характеризуется набором атрибутов». Следуя из определения, можно сказать, что технология гипертекста дает индивидуальную интерпретацию материала и позволяет выразить тем самым определенную точку зрения, представив свое понимание фактов. Таким образом, применение гипертекста в обучении обусловлено тем, что управление учением может осуществляться самим учащимся, имеющим простой доступ к учебным материалам, представленным в различной форме.

К наиболее распространенным в сфере образования гипертекстовых гипермедиа систем относятся: HyperCard, Super Card, Hyper Studio, Tutor Tech, Hyper Screen, Tool book.

Таким образом, в профессиональной подготовке многообразие информационных технологий в обучении позволяет подобрать необходимые для подготовки специалистов конкретного профиля.

Список литературы

1 Бордовский Г.А. Новые технологии обучения: вопросы терминологии / Г.А.Бордовский, В.А.Извозчиков // Педагогика. - 1993. – № 5. – 12-15 с.

2 Хузина С.А. Новые информационные технологии как фактор повышения квалификации преподавателей учреждений начального профессионального образования: дис. ... канд. пед. наук / С.А.Хузина. – Екатеринбург, 1997. – 191 с.

3 Зарецкая И.И. Профессиональная культура личности / И.И.Зарецкая //Понятийный аппарат педагогики и образования: сб.науч.тр. – Екатеринбург: Изд-во «СВ-96», 1996.– Вып.3. – 115 с.

4 Коновалец Л.С. Познавательная самостоятельность учащихся в условиях компьютерного обучения / Л.С.Коновалец // Педагогика. 1999. – № 2. – 46-50 с.

5 НТР: Проблемы и решения. – 1989. – № 9. – 3 с.

С.А. Ұзақбаева

п.ғ.д., профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан. E-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

А.Б. Жаукебаева

магистрант, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан. E-mail: gulsanat_zhaukebayeva@mail.ru

Мамандарды даярлауда қолданылатын ақпараттық технологиялар жіктемесі

Кәсіби даярлықта ақпараттық технологиялардың оқудағы әртүрлілігі нақты салада мамандар даярлауда қажетті дегендерді сұрыптап таңдауда көмектеседі. Оқытудағы ақпараттық технология – компьютерлік құралдар мен педагогикалық өлшемдер технологиясын пайдалануға негізделген, оқытудың алдына қойған мақсатына тиімді жетуін және оқытудың барлық кезеңдердегі нәтижесін қарастыруды қамтамасыздандыратын оқытушының педагогикалық техникасы мен оқыту әдістерінің бірлестігі.

S.A. Uzakbayeva

d.p.s., professor, KazUIR&WL named after Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan, E-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

A.B. Zhaukebayeva

master's student, KazUIR&WL named after Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan, E-mail: gulsanat_zhaukebayeva@mail.ru

Classification of informational technologies used in preparing of specialists

In preparing the variety of informational technologies in education allows to pick up necessary for the preparation of a specialists. This informational technologies in education - a collection of educational technique of teacher, teaching methods based on the use of computer tools, and educational measurement technology to ensure the effective achievement of the goals of learning-to-one tracking performance at all stages of education.

УДК 376.24

М.Р. Балтымова

п.ғ.магистрі Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ НАШАР ОҚУШЫЛАРДЫ СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІНЕ БАУЛУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада есту қабілеті нашар оқушыларды сөйлеу әрекетіне баулу жолдары қарастырылады. Есту қабілеті нашар балалардың сөйлеу әрекетін дамыту жұмыстары арнаулы мектептің оқу-тәрбие процесіндегі жетекші әрекеттің бірі. Автор білім беру ісіндегі оңтайлы жағдайлардың арнаулы мекемелерде жеке оқу жоспарларын, оқу бағдарламаларын құрудағы шығармашылыққа жол ашып, оқытудың жаңа әдістері мен тәсілдерін іздестіруге мүмкіндік беріліп отырғандығына тоқталады. Есту қабілеті нашар балалардың есту-сөйлеу қабілетін дамытудың қазіргі мақсатына сәйкес олардың тілдік контекстегі барлық танымдық әрекеттерін дамыту мен түзету және олардың тұлғалық қасиеттерін максималды түрде нормаға жеткізу, яғни нәтижесінде олардың ерте балалық жақтағы дамуынан бастап әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ету мүмкіндіктері сөз болады.

Тірек сөздер: есту қабілеті, есту қабілетінің бұзылуы, сөйлеу әрекеті, сөйлеу әрекетін дамыту, сөйлеу әрекетіне баулу

Білім беру жүйесіндегі модернизация үрдісі дәстүрлі оқытудағы ғана емес, сонымен қатар арнаулы білім берудегі жаңа, тиімді психологиялық-педагогикалық ықпалдастықтармен сәйкестенеді.

Экономикалық, әлеуметтік бағытта есту қабілеті нашар балаларға заманауи жағдайдағы білім беру жүйесі қоғамның жаңа даму кезеңінде айтарлықтай өзгерістермен ерекшеленуде. Қоғамның экономикалық дамуындағы қиындықтар арнаулы мектептегі басқару жүйесі мен бақылау, қаржыландыру мәселелеріне әсерін тигізбей қоймайды. Жалпы білім беру ісіндегі ізгілендіру мен демократияландыру идеялары есту қабілеті бұзылған балаларға білім беру ісіндегі оңтайлы жағдайлардың дамуына ықпал еткенімен, кей жағдайларда қиындықтардың да туындауына әсерін тигізеді. Арнаулы білім беру жүйесінің дамуындағы еркіндік арнаулы мекемелерде жеке оқу жоспарларын, оқу бағдарламаларын құрудағы шығармашылыққа жол ашып, оқытудың жаңа әдістері мен тәсілдерін іздестіруге мүмкіндік беруде.

Есту қабілеті нашар балалардың сөйлеу әрекетін дамыту жұмыстары арнаулы мектептің оқу-тәрбие процесіндегі жетекші әрекеттің бірі.

Есту қабілетінің бұзылуы оқушылардың сөйлеу тілінің дамуына кедергі жасап, олардың әлеуметтік ортадан оқшаулануына себепкер болып, жоғарғы психикалық процестердің дамуына да кері әсер етеді. Мұндай кемшілік бала дамуының әрбір кезеңіндегі ауытқулардың пайда болуына жол ашып, білім беру ісіндегі оқу-тәрбиелік міндеттерді орындауда кері ықпал етері сөзсіз. Дамудағы ауытқулардың ықпалынан әлеуметтік құзіреттіліктің қалыптасуына кедергі болатын дамудағы екінші кемшілік пайда болады.

Есту қабілеті нашар балаларды сөйлеу әрекетіне баулудағы прогрессивті бағыттың көрінісі ретінде тарихи психологиялық-педагогикалық тәжірибедегі талдаулардың қорытындысы; жан-жақты жүргізілген ғылыми зерттеулер; психофизиология, психология, лингвистика, әлеуметтану, семиотика және т.б. аралас ғылымдардың дамуындағы жетістіктерін рационалды түрде қолдану; адам дамуы туралы көзқарастардағы психиканың дамуына есту қабілетінің ықпалы туралы білімнің кіріктірілуі қабылданған.

Арнаулы педагогика саласында есту қабілеті нашар балаларға білім беретін мұғалімдер есту қабілетінің бұзылуы тікелей сөйлеу тілінің дамуына кедергі болатынын, сөйлеу тілінің дамуы есту қабілетінің дамуына тәуелді екендігін түсіндіріп, есту қабілеті нашар мектеп оқушыларын сөйлеу ортасына қосу мен сөйлеуге баулудың тәсілдері арқылы кедергіні жоюға талпынды. Есту қабілеті бұзылған балаларды оқыту әдістемесі кез-келген педагогикалық ғылым ретінде адам дамуы туралы тарихи деректерге, олардың жалпы қорытындылары мен талдауларына сүйенеді. Ғылыми деректердегі ретроспективті талдаулардың қорытындысы есту қабілеті нашар балаларды оқыту жүйесінің мазмұны әр уақытта адам және адам дамуы туралы ғылымдар жүйесінен ажыраған емес деген деректермен қорытындыланады. Арнаулы педагогиканың дамуында есту қабілеті бұзылған тұлғалардың қоғамдағы орны мен олардың даму мүмкіндіктері туралы көзқарастар толық баяндалады.

Оқу процесіндегі қарапайым жағдайлар мен сөйлеу әрекетінің функциялары қосымша жалпы адамдық аспектілер тұрғысындағы жүктемеге ие бола отырып, жалпы оқытудың бағытын ұстанады. И.С.Попелянскаяның пікірі біздің осы ойымыздың дәлелі бола отырып, былайша баяндалады: «оқыту процесінде сөйлеу әрекеті оқушылардың оқу әрекетіндегі құралына айналады. Дамудың деңгейіне жалпы білім беру саласындағы барлық оқу пәндерін игерудегі білім, іскерлік пен дағдының қалыптасуындағы жетістіктер тәуелді болып отырады. Жалпы білімді игеру саласындағы интеллектуалдық іскерліктер, тілді меңгеру іскерлігі біріншіден оқушыларға оқу-танымдық әрекеттегі игерген білімдерін көрсетуге мүмкіндік берсе, ал мұғалім оның адекватты түрдегі бағасын беруге мүмкіндік алады» [1].

Соңғы уақыттардағы көптеген ғылыми-педагогикалық зерттеулердің қорытындысы сөйлеу әрекеті қоғамның терең, де күрделі дамуындағы жүзеге асатын өзара байланысты органикалық жүйелердің компоненттері екенін, сонымен қатар оның табиғи-биологиялық факторлардың ықпалынан дамидығын дәлелдейді. Мектептегі білім беру процесі мұғалім мен оқушының арасындағы тілдік қарым-қатынас болып табылатын өзара байланыста құрылғандығы барлығымызға белгілі.

Ғылыми тұжырымдамалардың қатарында қарым-қатынас пен әрекет арасындағы қарама-қайшылыққа толы тенденциялардың да бар екендігін айта кетуіміз керек. Мұндай көзқарасты Г.М.Андреева былай деп есептейді: «пікірлесуден шынайы түрде, адамдық қарым-қатынастардың туындауын есепке алсақ, логикалық тұрғыда қарым-қатынастың кез-келген түрі спецификалық формада бірлескен әрекетке ұласады: адамдар әрекет барысында жай ғана пікірлеспейді, әрекеттің себебінен пікірлесу пайда болады. Осылайша, шығармашыл тұлға ғана әр уақытта пікірлесу арқылы қарым-қатынасқа түседі, яғни оның шығармашыл әрекеті басқа адамдардың әрекетімен қиысып отырады» [2]. Дегенмен, тәжірибеде әрекет пен қарым-қатынас арасындағы байланыстар түрліше түсіндіріледі. Кей уақытта әрекет пен қарым-қатынас шынайы адам тұрмысындағы екі жақты қатынас ретінде қарастырылады. Қорытындысында, қарым-қатынас әрекеттің ерекше түрі ретінде интерпретацияланады. Бұл көзқарастың ішкі астарында екі түрлі пікір пайда болады: оның біріншісі, коммуникативтік әрекет немесе қарым-қатынас әрекеті, екіншісі қарым-қатынас сөйлеу әрекетінің бір түрі ретінде қарастырылады да, соның негізінде өзіндік әрекет, операция, мотив түріндегі өзара байланысты әрекеттер негізге алынады (А.А.Леонтьев, В.В.Рыжов, Г.В.Гусев).

«Сөйлеушінің сөзі, тілі, хабарламасы, өнері туралы мәселенің барлығына белгілі болғандай бірнеше жүз жылдықтарға созылған тарихы бар..., қазіргі күні тілдік қарым-қатынас, нақты айтқанда педагогикалық тұрғыда философия, әлеуметтану, әлеуметтік лингвистика, психолингвистика, әлеуметтік психология, жалпы психология, педагогика және педагогикалық психология ғылымдарындағы көзқарастар бойынша олардың әрбіреуі кешенді мәселелердің шегін қарастырады» [3].

М.Р.Львовтың пікірінше, «сөйлеу коммуникативтік функция ретінде әр уақытта екі жақты немесе көп функциялы процесс атқарады, яғни коммуникатор мен перципиенттің қызметін атқарады» [4], үйренушінің сөйлеу әрекеті әр уақытта ұйымдасқан екі жақты, мақсатқа бағытталған сипатқа ие болады.

Сөйлеу әрекеті туралы мәселенің педагогикалық жағынан танылуы, біздің көзқарасымыз бойынша, адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасының нақты формасы түріндегі, адамның қызығушылығына бағытталған, белгілі бір жаңару мен өзгеруге бағытталған адам әрекетіндегі тілдің қолданылуына талдау жасау тұрғысынан қарастырылуы тиіс. Мектеп оқушыларының сөйлеу әрекетінің дамуындағы педагогикалық мүмкіндіктер тілдік қарым-қатынастың логикалық және экспрессивтік жақтарының ықпалынан өзінің білімі мен болжамдарын адекватты түрде баяндауға бағытталған тілдің құндылықты мағыналы қабылдануынан шығады. Сөйлеу әрекетінің даму процесі ойлау мен сөйлеудің белсенділігі, жекелік, қызметтік, жағдаяттарды шешу, жаңашылдық қағидаларын есепке алу негізінде жүзеге асады.

Сөйлеу әрекетінің аспектілеріне психологиялық-педагогикалық талдау жасауда (Н.М.Борытко, Л.П.Буева, Б.Г.Ананьев, А.А.Бодалев, А.А.Леонтьев, О.Я.Гойхман, И.А.Зимняя, Е.И.Пассов) коммуникативтік немесе сөйлеу арқылы қарым-қатынастағы сөйлеу әрекетіне тілді меңгеру сауаттылығының жағдайы, оқу-танымдық қызығушылықты белсенді түрге айналдыру жұмыстары ерекше әсер етеді.

И.С.Попелянская «Сөйлеу әрекетінің жемісті жүзеге асуы үшін оқушылардың алға қойған мақсатына себеп болып, соған бағытталуы тиіс» деп болжайды [1].

Кіші мектеп жасындағы балалардың сөйлеу әрекетіне тән ерекшелік тілдік қарым-қатынастағы мотив пен мақсаттың бірігуі, сонымен қатар тілді игеру мотивінің қандай да бір әрекетке, мысалы ойын әрекетіне араласуы екендігі белгілі. Кіші мектеп жасындағы балалардың сөйлеу әрекетін дамытуда, біріншіден, сөйлеуді қабылдау мен оны қарым-қатынас барысында еркін, белсенді қолдануда маңызды болып табылатын мотивті құру қажет. Сонымен қатар, бұл жастағы балаларда сөйлеу әрекетін қалыптастыру мотив әрекеттің басқа бір түрінде (ойын, бейнелеу өнері, еңбекпен шұғылдану әрекеті, т.б.) болуы мүмкін.

Оқу процесіндегі сөйлеу әрекеті біріккен ойлау әрекеті түрінде қарастырылады. Бұл өз мәнінде сөйлеу әрекетіндегі оқу әрекеті жаңа бір сапалы білімдік, дамытушылық міндеттердің артуына әкеледі. Ғылыми зерттеулер аясында қазіргі күні оқу әрекетінің ұйымдастырылған тілдік формалары ақыл-ой қабілеті, білімді игеру күзиреттілігін дамыту базасына айналдыру турасындағы сұрақтар кеңінен қарастырылуда.

Бұл көзқарас туралы мектеп оқушыларының сөйлеу әрекетін дамыту жұмысы қалыптасқан дағдыларды нақтылау емес, керісінше шығармашылық элементтермен бірікпейтін, екінші бір іскерліктерді сипаттайтын білімді игеру, тілді меңгеру жағдаяттарын құру болып табылады.

Мектеп оқушыларының сөйлеу әрекетін дамыту процесінде тұлға бойында интеллектуалдық, эмоционалдық, адамгершілік қасиеттерді дамытудағы, яғни әлеуметтік ортада өзіне де, өзгеге де тиімді әрекеттерге түсу қабілетін дамыту керек. Т.А.Слухай эксперименттік жұмыс барысында сөйлеу әрекетінің формалары (монологтық және диалогтық) білім беру процесіндегі белсенді позицияны айқындау, сонымен бірге сөйлеу әрекетінің мағыналық құрылымы қоршаған ортадағы адамдарға ғана емес, адамның өзіне де тікелей ықпал етеді деген қорытындыға келеді.

Сөйлеу әрекетінің педагогикалық мүмкіндіктері оқушылардың субъектілік позицияларының қалыптасуында да үлкен қызмет атқаратынын білдік. Соның ішінде, когнитивтік-мотивтік, мазмұнды және орындаушылық компоненттердің құрылымы түріндегі оқушының жеке, өзіндік, мақсатқа бағытталу қабілеттерінің дамуы, белсенді түрдегі өзіндік жаңару стратегиялары туралы сөз болады. Көрсетілген компоненттер қалыптасқан үрдіс бойынша, сөйлеу әрекетінде өзіндік түсіну, өзіндік жаңару, өзіндік қорытынды жасау, өзіндік даму, өзіндік баға беру қызметтері арқылы жүзеге асырылады.

Мектеп оқушыларының сөйлеуін дамыту процесінің негізінде ойлау сөйлеу әрекетінің құрылымындағы жана да, сапалы құрылымдардың талдауы ретіндегі қолданбалы адам қабілеттерін дамыту жұмысына ерекше тоқталамыз.

Сөйлеу әрекетін дамыту мәселесі жалпы және арнаулы педагогика мен психологиядағы маңызды мәселе болып табылады. Бұл адам өміріндегі сөйлеудің ерекше орны туралы қорытындымен айқындалады. «Тілдің дамуы бастапқыда қарым-қатынас құралының ролін атқарғанымен, болашақтағы қарым-қатынас құралына, ойлау мен ойды бейнелеу құралына айналып, адамдық мәдениетті игерудегі адам әрекеті мен адам тәртібін ұйымдастырады» [5].

Есту қабілеті нашар оқушылардың сөйлеу тіліндегі ерекшеліктер олардың қарым-қатынасқа түсуіне тікелей кедергі жасайды, яғни олардың өзара қарым-қатынасқа түсуі, қоршаған адамдармен қарым-қатынасы да сол күйінде қалып отырады. Сөйлеудің дамымауы, білімнің фрагменттілігі мен тайыздығы, болған жағдайларға талдау жасай алмау, қарым-қатынастағы тәжірибенің аздығы мен тұлғалық қасиеттердің өзіндік дамуы тілдің коммуникативтік қызметінің дамуын тежейді.

Вербальдық қарым-қатынастардың шектелуі қоршаған орта туралы білім мен бейнелеулерді игеруге кедергі келтіріп, есту қабілеті нашар оқушылардың әлеуметтенуін қиындатады. Осылайша, есту қабілеті нашар оқушыларды мақсатты түрде коммуникативтік сөйлеу тіліне баулудың қажеттілігі туындайды.

Қазіргі сурдопедагогикалық әдебиеттерде (А.Г.Басова, Н.А.Белова, Р.М.Боскис, С.А.Зыков және т.б.) саңыраулардың есту қабілетінің дамуы туралы ақпараттар келтірілген. Қазіргі күні есту қабілеті нашар оқушыларды сөйлеу тіліне баулудың координациясы мен интеграциясын ұстанған көптеген зерттеушілер (Т.С.Зыкова, С.А.Қасымов, Л.П.Носкова және т.б.) пікірлеріне

сәйкес Л.А.Головчиц: «есту қабілеті нашар балалар тілді меңгеру мен тілдік қарым-қатынасқа түсуге қиынсынатын балалар», - деп түсіндіреді. «Есту қабілеті нашар балалардың есту қабілетінің бұзылу деңгейі түрліше болуы мүмкін, яғни сыбырлаған дыбысты естімеушілік пен ауызекі сөйлеу тілін ести алмаушылыққа дейін айқындалады. Есту қабілеті нашар бала тілінің даму жағдайы естудің нашарлау деңгейіне, есту қабілетінің бұзылу уақытына, есту қабілеті нашар баланы тәрбиелеу жағдайына, баланың жеке даму ерекшеліктеріне байланысты анықталады» [6].

Есту қабілеті нашар баланы қалыпты сөйлеу ортасына интеграциялаудағы жетістіктер үшін арнаулы мамандар мынадай көрсеткіштерді ұсынады:

- кемшілікті ерте уақытта анықтау (өмірдің алғашқы жылында) және естудің нашарлау уақытынан бастап отбасында түзету-педагогикалық жұмыстарды ұйымдастыру;

- арнаулы мамандар тарапынан есту қабілеті бұзылған балаға көмек көрсетудің мүмкіндіктерін жүйелі түрде ұйымдастыру;

- есту қабілеті нашар балалардың психофизикалық даму деңгейінің жоғары болуы;

- есту қабілеті нашар балалардың сөйлеу тілін дамыту деңгейінің жеткіліктілігі.

Қорытындылай келе, қазіргі уақытта есту қабілеті бұзылған балаларға білім беру тәжірибесінде ғылыми негізделген коммуникативтік-әрекетке түсуге үйрету, тұлғалық-бағдарлық сөйлеуді дамыту жүйесі, жетекші сурдопедагогикалық заңдылықтардың тарихы, олардың арасындағы бірізділіктің орындалып отырғандығын айтуымызға болады.

Есту қабілеті нашар балалардың есту-сөйлеу қабілетін дамытудың қазіргі мақсаты олардың тілдік контекстегі барлық танымдық әрекеттерін дамыту мен түзету және олардың тұлғалық қасиеттерін максималды түрде нормаға жеткізу, яғни нәтижесінде олардың ерте балалық жақтағы дамуынан бастап әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ету болып табылады.

Сөйлеу әрекетіне баулудың нәтижесі мен оның мәнділігі есту қабілеті нашар оқушылардың есту-сөйлеу тілін дамытудың негізгі міндеті ретінде оқушылардың сөйлеу ортасындағы игеруге бағытталған тілдік нормаларды реттету және оны болжау, сөйлеу әрекетінің барлық түрінде байланыстырып сөйлеу, сөздік қорды молайту, сөйлеу тілін белсендірудің мағыналы дамуын жоспарлау жұмысы арқылы жүзеге асырылады.

Нәтижесінде, есту қабілеті нашар оқушыларды сөйлеу әрекетіне баулу тілді меңгеру тәжірибесінде сөйлеуге үйрену белсенділігін, психологиялық-педагогикалық негіздеріне болжам жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1 Попелянская И.С. Индивидуализация формирования речевой деятельности учащихся средних профтехучилищ: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Казань, КГУ, 1986. - 210 с.

2 Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 376 с.

3 Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 1999. - 384 с.

4 Львов М.Р. Речь: Методические указания и материалы для студентов факультета педагогики и методики начального обучения. – М.: МГПИ им. В.И.Ленина, 1984. - 49 с.

5 Лингвистический энциклопедический словарь. Под ред. В.Н. Ярцева. - М.: Сов. энциклопедия, 1990. - 685 с.

6 Головчиц Л.А. Дошкольная сурдопедагогика. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 304 с.

М.Р. Балтымова

магистр п.н., Актюбинский региональный
государственный университет им. К.Жубанова,
Актобе, Казахстан

Пути развития речевой деятельности детей с нарушениями слуха

Изучение проблемы развития речи у слабослышащих детей весьма актуально, так как с точки зрения современной сурдопсихологии только глубокое изучение этого вопроса позволит проявить и правильно интерпретировать специфику личностного развития ребенка с нарушенным слухом в современных условиях. Исполнить психолого-педагогически обоснованную характеристику как эмоциональной, так и межличностной сфер ребенка-инвалида по слуху.

M.R. Baltymova

c.p.s., Aktobe Multidisciplinary university named after K.Zhubanov,
Aktobe, Kazakhstan

Ways of development of speech activity of children with hearing impairment

Study of the problem of speech development in deaf children is very important, because from the point of view of modern surdopsihologii only in-depth study of this issue and allow the show to correctly interpret the specifics of the personal development of children with hearing loss in the current conditions. Perform psychopedagogically sound characteristic of both emotional and interpersonal spheres child with a disability hearing.

3 БӨЛІМ ЭТНОПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ МЕКТЕП ПЕДАГОГИКАСЫ

РАЗДЕЛ 3 ЭТНОПЕДАГОГИКА И ПЕДАГОГИКА ШКОЛЫ

УДК 808.1

Ә.С. Әлметова

п.ғ.д., профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМ ЖӘНЕ ӨЗГЕ МӘДЕНИЕТКЕ БЕЙІМДЕЛУ

Мәдениетаралық қатысымның әртүрлі лингвомәдениеттанулық қоғам өкілдерінің арасында жүретіні белгілі. Мұндайда адамдардың бірін-бірі түсінуі қиындайтыны да рас. Осының салдарынан адамдар тұйыққа тіреледі. Сол себептен жеке тұлға өзінің алдына бірнеше міндет қойып, соны шешудің жолдарын іздейді. Ондай жолдар - сан тарау. Тілшілер мен әдіскерлер ондай жолдарды талдап, қайсысын қалай таңдаудың амалдарын ұсынады.

Тірек сөздер: мәдениет, тіл, мәдениетаралық қатысым, жеке тұлға, ұлттық діл, мәдениетаралақ қатысым түрлері

Мәдениетаралық қатысым жағдайындағы сұхбаттасу үстінде адамның тұйыққа тірелетіні рас. Ол тірелу жеке тұлғаның алдында тұрған бірнеше жолдың қайсысын таңдау мәселесіне байланысты болса керек. а) өзінің мәдениетін түгелдей ұмытып, басқа мәдениет ішіне ену, тіпті соған сіңіп кетуді тілейді; ә) сұхбаттасын өз мәдениетіне тарту, оның өзінікін ұмыттыруды, оны «жұтып қоюды» көздейді; б) үшіншісі ғана өзара бір-бірінің мәдениетін байытуға, бірін-бірі дамытуға негізделеді [1]. Бірақ бұл жол - өте ауыр жол. Ол - жеке тұлғаға қай жағынан да үлкен салмақ салатын жол. Бұл жол адамды шаршатады. Себебі ол адамнан ақыл-ой да, интеллектуальдық қажыр да тілейді. Бұдан адамдардың мәдениетаралық қатысымға түсуінің әрі жауапты, әрі құрметті әрекет екені көрінеді.

Мәдениетаралық қатысымда тағы бір төртінші жолдың да бой көрсетуі мүмкін. Ол – сұхбаттастар арасында ешқандай байланыстың болмауы, басқаша айтқанда сұхбаттастар - бір-бірінің тілінен де, мәдениетінен де

бейхабар. Мұндайда адам өзге мәдениет өкілімен кездесуден, басқа мәдени құндылықты түсінуден қашқақтайды. Мұндай жолды адам саналы түрде әдейі таңдауы да мүмкін, өйткені оған өзіне бейтаныс, бөтен әлемнен, бөтен адамнан бойын аулақ ұстау, бой тасалау, жалғыздық, жат дүниеге жатырқау тән болуы мүмкін. Осы тұста мәдениетаралық қатысым жағдайындағы сұхбаттасу үстінде адамның тұйыққа тірелуінің бір себебі болып саналатын «сұхбаттасын өз мәдениетіне тарту, оның өзінікін ұмыттыруды, оны «жұтып қоюды» көздейді дейтін үшінші тармағы бой көрсетеді. Оған мысал ретінде мына төмендегі үзіндіні келтіруге болады.

Үзіндіде Англияда орыс тілінен сабақ беріп жүрген ағылшын таныстарына қонаққа барған (ұлты орыс) адамның орыс ұлтының ұлттық ділінен туындайтын ұлттық стереотиптерді тілдің қатынас үшін пайдаланғанын және оның ағылшын отбасы тарапынан қалай қабылданғанын көрсетеді: *«Однажды мы с женой гостили на севере Англии в семье преподавателей русского языка. Супруги проходили практику в СССР, неплохо знали наш быт и учили говорить по русски своего шестилетнего сына. – Ну-ка, Томи, иди сюда. Расскажи нам, как ты себя ведешь, как ты кушаешь – обратилась к нему моя жена. Это привычная нам фраза заставила хозяев смеяться. Нас всегда удивляло и даже забавляло, - говорили они,- что в представлении советских родителей хорошо кушать – значит хорошо себя вести. Если ребенок может сам держать ложку, английской матери, вряд ли придет в голову обращать внимание на его аппетит. Как и сколько ест – его дело»* [2].

Демек, орыс халқының бала тәрбиелеу туралы түсінігінде баланың тамақ жеуіне ерекше мән беру бар. Ал ағылшындар үшір бұл күлкілі жағдай екен. Олар баласы қасықты өзі ұстағаннан бастап, баласының тамақты қалай жейтініне, қанша жейтініне мән бермейді екен. Қанша жеу, қалай жеу баланың өз ісі деп қарайтын көрінеді. Бұдан әр этностың ұлттық ділі арқылы туындайтын да ерекшеліктер болатыны және оның да адамдарды тұйыққа тірейтіні көрінеді.

Әрине, бұл мысалдан «сұхбаттасын өз мәдениетіне тарту, оның өзінікін ұмыттыруды, оны «жұтып қоюды» көздейді дейтін бөліктің бәрін бірдей көре алмаймыз. «Сұхбаттасын өз мәдениетіне тарту» деген бөлікті ғана көре аламыз, онда да сұхбаттастардың бірі (орыс әйелі) екінші жақтың (ағылшын отбасының) СССР-да болып кеткендерін ескеріп айтып тұруы да мүмкін немесе өз әдеті бойынша баламен тілдесу жолы осы жол деп түсініп, айтуы да мүмкін. Оны автордың *«Это привычная нам фраза заставила хозяев смеяться»* деген сөзінен аңғарамыз. Қалай болғанда да бұл мысалдан да мәдениетаралық қатысым кезіндегі әр түрлі ұлт өкілдерінің ұлттық діл ерекшеліктері, содан туындайтын түсінбестік (бұл жерде адамдар бірін-бірі түсініп тұр, түсіне тұра ұлттық айырмашылыққа күліп тұр), тұйыққа тірелу байқалады.

Мәдениетаралық қатысым сұхбаттасу үстінде әртүрлі арнаға бет бұруы мүмкін. Кейде ол күтпеген, кері нәтижеге бұрылып кетуі де ықтимал. Мұның

мәнісін түсіну үшін қатысымға түскен мәдениеттер арасындағы негізгі айырмашылықтарды еске түсіру керек. Мұндайда адамдар арасындағы тілдік қатынас пен мінез-құлық мәдениетіне қатысты айырмашылықтарды білу маңызды. Себебі олар - мәдениетаралық қатысымның негізінде жататын басты қажеттіліктер [3]. Бұл тұстағы ең басты нәрсе тілдік қатынастың екі жақ үшін де тең болуы, ал жалпы қатысым функциональдық теңсіздікпен айқындалады. Себебі бірі - ақпаратты беруші де, екіншісі - қабылдаушы.

Тілдік қатынас дегеніміз - сұхбат, сұхбаттасу. Ал сұхбат кем дегенде екі адамның арасында жүретіндіктен олар үнемі бір-бірінің жеке тұлға ретіндегі ерекшеліктерін білуге тиіс. Жеке адамның мінез-құлқына және тілдік қатынасына байланысты айырмашылық мәдениетаралық қатысымның әр тұсында байқалады. Осындай жан-жақты мәдениетаралық қатысымның бір түріне ғылымда «аккультурация» деген ат берілген. Мұның мәнісі жеке тұлғаны өзге мәдениетті тұлға деп тануға саяды. Аккультурацияға В.Е.Болдырев былайша анықтама береді: «Аккультурация –одновременно процесс и результат взаимного влияния разных культур, при котором все или часть представителей одной культуры (культуры-рецепиента) перенимают нормы, ценности и традиции другой культуры (культуры- донора)» [4].

Демек, аккультурация тұрғысынан қарап барып мәдениетаралық қатысым теориясын жазғанда ештеңенің мағынасы өзгермейді. Өзгеретін - қарастыру деңгейі ғана. Өйткені қатысымның қай түрі болса да адамға тіреледі. Сонымен бірге берілген айқындама мәдениетаралық қатысымдағы екі жақты тілдесімнің тең еместігін көрсетеді. Бұл - әрине шындыққа өте жақын келетінін кез келген адам білетін мәселе. Аккультурация жағдайында екі мәдениет те бірін-бірі дамыта да, байытып толықтыра да алмайды.

Сондықтан мәдениеттердің ешқайсысы да деңгейі жағынан жоғарылай алмайды. Бірақ бір бағытта мәдени нормаларды беру үрдісі жүреді. Мұны Америкада болып келген көптеген азаматтар сөздері растайды. Белгілі мүсінші, суретші Эрнест Неизвестный Америкаға алғаш келгенде мұндағы адамдар арасындағы қарым-қатынасқа ғана емес, өмір сүрудің жаңа стиліне де үйрене алмағанын былай жазады: « *Самое трудное для человека нашей (русской) цивилизации – постоянное напряжение. Ежеминутное. Ежесекундное. Здесь (то есть в России), несмотря на отсутствие всего, жизнь относительно беспечна. Ужасна, но беспечна. Только приехав в Америку, я впервые ощутил, что время – деньги. Раньше я понимал эту фразу вульгарно. Америка научила меня ценить время, научила самодисциплине, собранности*», - деп жазған [5]. Берілген мысалда мәдени нормаларды беру үрдісі (уақыт және оны бағалау, уақытты ақша деп түсіну, тәртіпке, жинақылыққа үйрену, алаңсыз болмау) жүріп жатыр.

Аккультурация кезіндегі мәдени нормаларды беру үрдісі жеке тұлғаның ішкі қарсылықтарына кездесуі әбден мүмкін. Ол қарсылық өзге мәдениетті қабылдағысы келмеу ниетінен туындайды. Мұндайда аккультурация адамның өзге мәдениетті қабылдауына бағытталған іштей күресті ұсынады. Бұл

күресті шешу аккумуляция ұсынған төрт стратегия арқылы жүзеге асады: а) ассимиляция - жеке тұлғаның өзге мәдени құндылықтарды толықтай қабылдап, өз мәдениетіндегі құндылықтар мен нормалардан бас тартуы; ә) сепарация – өз мәдениетін сақтап қалу үшін өзге мәдениетті жоққа шығару. Мұндайда мәдениетаралық қатысымда саны жағынан аз топ өкілдері саны басым ұлт өкілдерінен бөлектенуді қалайды. Егер бұлайша бөлектенуді саны жағынан басым топ өкілдері талап еткен болса, онда мұндай стратегияны сегрегация дейді; б) маргинализация – өз мәдениетін де, өзге мәдени құндылықтарды да бір мезгілде жоғалту.

Мұндай жағдай жеке тұлғаның өз мәдениетін сақтап қалуға мүмкіндігі жоқ кезде, сонымен бірге басқа мәдени нормаларды қабылдауға деген қызығушылығы болмаған кездерде пайда болады; в) интеграция – өз мәдениеті мен өзге мәдениетті біріктіру [1].

Бұл аталған стратегиялардың ешқайсысы жеке тұлғаның өзіне бейтаныс мәдени құндылықтарды танып білуінде, қабылдауында таза, қоспасыз күйінде кездеспейді. Жеке тұлға аталған стратегиялардан өзіне қажетін ретіне қарай таңдай алады. Мысалы, ассимиляцияны экономика саласы мамандары таңдай алса, интеграцияны тіл үйренушілер (өзінің ана тілін де білуі тиіс, сонымен бірге белсенді түрде өзге тіл мен сол халық мәдениетін бірге үйрену) таңдауы мүмкін. Ал сепарация стратегиясын әлеуметтік салада (өзге ұлт өкіліне үйлену не тұрмысқа шығу) пайдалану тиімді көрінеді.

Мәдениетаралық қатынастың кейбір түрі өзге мәдениетпен кездескен кезде байқалуы мүмкін немесе өзін қоршаған ортаның әсері арқылы сіңуі мүмкін не екеуі де бір мәдениет өкілі бола тұрып, бірі екіншісін білмейді, түсінбейді деп санаған кезде тууы мүмкін немесе оған қарсылық көрсету түрінде көрінуі де ықтимал. Мысалы: *« - Замандас, ертең ауылдарыңызға концерт қойғалы келген әртістер едік, қызыл іңірден қайтіп ұйықтаймыз? Қонақ кәде болсын бір-екі күй тартып бере қояйын,- деп домбырасын қолына алды. Онымен де қарап отырмай, «Күй шығаратын өнерім бар еді», - демесі бар ма! «Мынау менің алғашқы шығарған күйім еді»- деп, Құрманғазының «Адайын» аңыратсын. «Ал мынау екінші күйім», - деп, «Сарыарқаны» қоя берген кезде шыдамай кетіп, тонымды лақтырып жібердім де: «Врешь, подлец, неге өтірікті сықпыртып отырсың?»- деп едім. Әукең ұялған тек тұрмас дегендей сылқ-сылқ күлді. Әйелдің бетінде де ептеп күлкі нышаны байқалды.*

-Бұл қонағымның күйшілігін қайтейін, менен ұялмаса да, Күрекеңнің аруағынан ұялмағаны үшін аш жатқызайын деп едім, сіздің шыншылдығыңыз үшін қазан көтерейін,- деп орнынан тұрғаны» [6].

Бұл үзіндіден мәдениетаралық қатысымның бір ұлт өкілдерінің арасында болып отырғаны көрінеді. Және сұхбаттас-серіктесі ауылдың адамы болғандықтан, айтушының тыңдаушыны күйді түсінбейді, күйшіні де білмейді, күйлерді ажырата алмайды деп қарауы байқалады. Мұндай жағдайдың ел арасында кездесіп қалатыны да рас. Бірақ келтірілген үзіндідегі: *«Бұл қонағымның күйшілігін қайтейін, менен ұялмаса да,*

Құрекеңнің аруағынан ұялмағаны үшін аш жатқызайын деп едім, сіздің шыншылдығыңыз үшін қазан көтерейін, - деп орнынан тұрғаны», - деген сөзі үй иесі әйелдің күйден де, күйшіден де хабары бар екенін аңғартып тұр. Бұл үзінді мәдениетаралық қатынастың «адамдар түсінбейді деп санаған кезде тууы мүмкін немесе оған қарсылық көрсету түрінде көрінуі де ықтимал», - дейтін түріне мысал бола алады.

Дәл осындай мысалды Ресейге көшіп келген немістер жөнінде айтылған мына бір үзіндіден көруге болады: «Немкам в России тоже непросто. Почему когда я выхожу из автобуса мои здешние знакомые подают мне руку – вед я могу сама без посторонней помощи сделать это? Почему они вырывают у меня сумки? Я не настолько слаба и могу сама донести мои покупки. Почему я не могу за себя заплатить? «Так полагается», слышу я каждый раз в ответ. Вежливость, конечно, есть вежливость, но все хорошо в меру. Я стою на собственных ногах, я отвечаю за мои решения и поступки» [2].

Келтірілген үзінді бір мәдениет өкілінің өзге мәдениетпен кездесуін де және оған өзінің қарсылығын да айтып тұр. Жеке тұлғаның өзге мәдениетті қабылдауымен айқындалатын сыртқы шарттар өте көп. Бұған өзге мемлекетке көшу қажеттігінен немесе сол елде тұру қажет болғандықтан не тұруға мәжбүр болғандықтан туындайтын экономикалық-саяси факторларды жатқызуға болады. Зерттеулерге қарағанда, басқа мемлекетке тұрақты қоныс аударған эмигранттар ассимиляция стратегиясына жүгінетін тәрізді. Өз елін тастап кетуге мәжбүр болғандар елімен байланысын үзбеуге тырысады, сондықтан сепарацияны таңдайды. Әрине жаңа қоныс аударған елінде бұған мүмкіндік болса ғана.

Аккультурацияның ең жақсы түрі ол - өзге тілді мәдениетке ұзақ бейімделу. Мұндай бейімделу психологиялық және әлеуметтік қиындықтармен байланысты болуы мүмкін. Психологиялық тұрғыдан бейімделу дегеніміз адамның басқа мәдени ортаға психологиялық жағынан қанағаттануымен байланысты жүзеге асады. Ол оның жақсы көңіл-күйінен, өзін сергек ұстауынан, өзге ел мәдени нормаларын өз ұлтыныңкімен бірлікте сіңіре алуымен сипатталады. Әлеуметтік бейімделу тұрмыста, отбасында кездесетін мәдени алшақтықтарды шеше білуімен, жаңа мәдениет пен қоғамға тез үйреніп, ондағы ерекшеліктерді оңай, еркін игеріп кетуімен ерекшеленеді.

Әдебиеттер

- 1 Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. – Москва: «Индрик», 2005. – 125 с.
- 2 Берков В.П., Беркова А.В., Беркова О.В. Как мы живем. – Санкт-Петербург: Златоуст, 2003. – 90с.
- 3 Воробьев В.В. Лингвокультурологическая парадигма личности / Монография. – Москва: Изд-во РУДН, 1966. – 85с.

4 Болдырев В.Е. Введение в теорию межкультурной коммуникации // курс лекций. – Москва: Русский язык, 2009. – 130 с.

5 Маркина Н.А., Прохоров Ю.Е. Мы похожи, но мы разные... (уч. пособие по русской культуре и русскому менталитету). – Москва: Русский язык, 2004. – 75 с.

6 Әшімов А. Менің жанрым күнделік. – А.: Қазығұрт, 2007.– 120 с.

А.С. Альметова

д.п.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Межкультурная коммуникация и адаптация к другой культуре

Проблема межкультурной коммуникации и пути ее преодоления была и остается очень актуальной. Результаты исследования показали, что культура являясь результатом человеческого труда, раскрывает поведение человека, формирует его коммуникативные способности. Влияние культуры на личность человека и на его отношение с другими людьми особенно ярко проявляется с представителями другой лингвокультурологической общности.

A.S. Almetova

d.p.s., professor, KazUIR&WL named after Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan

Intercultural communication and adaptation to another culture

The article discusses the difficulties of cross-cultural communication and ways to overcome it. The results of the study, which examined the question of the relation of a human with the world, prove that culture is what stands between person and personality. These studies suggest that the culture is the result of human labor, because culture shows the behavior and discipline of the person and, therefore, culture is what forms a person. The influence of culture on an individual and on his or her relations with others is particularly noticeable with representatives of other lingvoculturalogy.

УДК 37.035.8

А.А. Бейсембаева

к.п.н., доцент, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

ВОСПИТАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ И КУЛЬТУРЫ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ В СТУДЕНЧЕСКОЙ СРЕДЕ

В статье рассматривается проблема воспитания толерантности и культуры межнационального общения в студенческой среде, которая является особенно актуальным для полиэтнического государства, каким является Республика Казахстан. В связи с этим, автор указывает, что педагогические условия вуза должны дать не только профессиональные знания, но и сформировать ряд профессионально значимых и социально необходимых качеств, относящихся к взаимодействию человека и социальной среды. В содержании образования важное место должна занять этнокультурная составляющая, основанная на процессе изучения и практического освоения этнокультурного наследия.

Ключевые слова: толерантность, культура, межнациональное общение, этнос, этнокультура, студенческая среда, воспитание

На современном этапе развития общества, когда в сферу межэтнических конфликтов оказываются втянутыми не только взрослые, но и дети, очень важно соединить в обучении и воспитании высоко гуманистические принципы духовной культуры как веротерпимость, толерантность, национальные и общечеловеческие ценности, не растерять гуманистическую направленность воспитания растущей личности, максимально учесть этнопедагогические и этнопсихологические характеристики.

Современные условия этнического многообразия, в котором растет и формируется подрастающее поколение многонационального Казахстана, являются одним из источников серьезных проблем для общества как политического, экономического, религиозного, культурного пространства, так и воспитания этнической толерантности.

Проблема межнационального общения всегда была и будет актуальной, ею всегда интересовались ученые многих стран. Общение – специфическое межличностное взаимодействие людей как членов общества, представителей определенных социальных групп, культур и как важная составная часть социального бытия человека является источником его жизнедеятельности, условием формирования, как общества, так и личности. Потребность в общении является одной из базовых потребностей общественного индивида, так как человек не может существовать вне общения с другими людьми.

Студенческая среда – это одна из наиболее интенсивных зон межэтнических контактов. В крупные города приезжает учиться молодежь практически из всех регионов Казахстана, стран ближнего и дальнего зарубежья. Именно в высших учебных заведениях встречаются представители самых разнообразных этнических групп, и вступают в контакт различные системы мировосприятия и миропонимания. Именно в результате этих контактов у многих студентов закрепляются стереотипы межэтнического восприятия и поведения.

Студенческий возраст, по мнению И.С.Кона, С.В.Сальцева и др, выступают как особый, вполне самостоятельный этап жизни человека, на протяжении которого он имеет и формирует собственную среду развития, участвует в таких видах деятельности, которые сегодня выступают в качестве лично-образующих факторов и определяют модель его социального поведения [1]. Это ступень индивидуализации, связанная с поиском своей идентичности в мире, с выработкой собственного мировоззрения, с определением своей самобытности и уникальности, с развитием собственного взгляда на жизнь. Вместе с тем, это период наиболее активного развития нравственных чувств, повышенного интереса к моральным проблемам. В целом студенческий возраст от 18 до 22 лет является решающим периодом развития этнического самосознания, его упрочнения и закрепления. В период обучения в вузе этническое самосознание молодого человека расширяет систему его представлений о мире и укрепляет его место в нем. Студенческий возраст представляет собой кризисный переход между юностью и взрослостью, в течение которого в личности происходят многомерные, сложные процессы: обретение взрослой идентичности и нового отношения к миру.

В повседневной жизни этничность подавляющего большинства студентов не актуализирована и этническая самоидентификация не занимает ведущих позиций. Несмотря на это, студенты проявляют довольно живой интерес к различным этническим вопросам. В то же время следует отметить существующие элементы предвзятости и негативизма в национальных отношениях. Хотя многие студенты имеют среди своих друзей и близких представителей других национальностей, достаточно значительное количество определяют свое отношение к человеку, исходя из его этнической принадлежности. Огромным мобилизационным фактором для большинства студентов является оскорбление по национальному признаку или негативная оценка народа, к которому принадлежит человек. Именно это чаще всего оставляет глубокий след в памяти человека и заставляет предпринимать какие-либо действия. Ещё одним мощным фактором этнической мобилизации является сопричастность или сопереживание какому-либо общему успеху или достижению.

Всё это повышает ответственность высшего образования за будущее государства, за то, по какому пути она пойдёт, как будут развиваться

процессы межэтнического взаимодействия. Но, к сожалению, сегодня в этом направлении слабо ведется данная работа. И современная система образования не гарантирует формирования позитивных межэтнических установок. А оформившееся в студенческой среде негативное восприятие той или иной этнической группы или исключительность своей национальной группы опасны вдвойне. Ведь носителем негативных установок в межэтническом взаимодействии может стать будущая интеллектуальная элита, которая будет определять жизнь в будущем.

В условиях общения осуществляется коммуникативный процесс, происходит взаимодействие, взаимовлияние индивидов, возникает взаимопонимание.

Главенствующее положение в межкультурной коммуникации занимает культура межнационального общения представителей различных этнонациональных общностей, где определяющим фактором является этническая толерантность личности [2].

Этническая толерантность понимается как сложное установочное образование личности. Она выражается в терпимости к чужому образу жизни, чужим обычаям, традициям, нравам, иным чувствам, мнениям и идеям. В соответствии с Декларацией принципов толерантности, принятой ЮНЕСКО, толерантность определяется как ценность и норма гражданского общества, проявляющаяся в праве быть различными всех индивидов гражданского общества; обеспечение устойчивой гармонии между различными конфессиями, политическими, этническими и другими социальными группами; уважении к разнообразию различных мировых культур, цивилизаций и народов; готовности к пониманию и сотрудничеству с людьми, различающимися по внешности, языку, убеждениям и верованиям.

Этническая толерантность личности проявляется в различных критических ситуациях межличностного и внутриличностного выбора тогда, когда выработанные в ином социально-культурном образе жизни этнические стереотипы и нормы решения встающих перед личностью проблем не срабатывают, а новые нормы или стереотипы находятся в процессе своего формирования. Этническая толерантность личности обнаруживается и в известном смысле возникает в проблемно-конфликтных ситуациях взаимодействия с представителями других этнических групп. Этническая толерантность личности не может изучаться изолированно от процессов этнической идентификации, так как все этнопсихологические феномены являются гранями одного целостного явления – этнической вариативности личности [3].

Сравнительно-сопоставительное рассмотрение народно-педагогических знаний разных народов, исключает навязывание тех или иных ценностей, межнациональную нетерпимость, способствует не только выявлению общности духовных истоков разных этносов, но и наглядно иллюстрирует, что именно в диалоге культур проявляется духовность этноса, его

гуманистические ценности. Такие знания позволяют привести учащихся к пониманию взаимосвязи национальных духовных культур, умению мыслить аналитически, сопоставляя категории «частного» и «общего», взаимосвязи «национального» и «межнационального», что способствует принятию общегуманистической позиции.

Обучение и воспитание подрастающих поколений, обеспечивая механизм трансляции этнического наследия новым поколениям, призвано, вместе с тем, обеспечить и интеграционные процессы, заложить основы для понимания и общения с другими культурами, нацеливать на умение поддерживать и развивать диалог культур. Этим задачам как нельзя лучше отвечает процесс этнопедагогизации вуза, в ходе которой оптимально решаются задачи формирования культуры межнациональных отношений, воспитания межэтнической толерантности.

Одним из основных направлений в решении проблем воспитания культуры межэтнического общения может стать увеличение роли этнопедагогики и этнопсихологии в образовательных программах. Именно эти дисциплины способны ярко продемонстрировать и объяснить специфику отличий, лежащих в области межнациональных различий. Показ неповторимой сущности самых разнообразных культур и демонстрация того, что носители этих культур не могут думать и чувствовать абсолютно одинаково, могут во многом способствовать повышению межэтнической терпимости (толерантности). При этом особое внимание необходимо уделять не только теоретической подготовке, но и практическим контактам между представителями различных культур, как на межгосударственном уровне, так и внутри страны, где межэтнические различия оказываются зачастую даже более яркими.

В целом, именно в студенческой среде должна формироваться и распространяться межнациональная политика. Именно здесь должна формироваться общая система ценностей и установок, обеспечивающая единство многонационального казахстанского общества. Современное студенчество как будущая интеллектуальная элита страны может стать активным гарантом стабильного развития общества.

При работе со студентами необходимо помнить, что многие из них – будущие преподаватели, которые должны будут передать полученные знания и сформированные установки последующим поколениям. А современные исследования показывают, что можно говорить о наличии социальных и психологических факторов, в той или иной степени нарушающих адекватность поведения детей в группах, в которых работают учителя с неадекватными формами выражения этнического самосознания. Дети, обучающиеся у учителей с адекватной позитивной формой выражения этнического самосознания, лучше адаптированы в микросоциуме, их поведение характеризуется больше гибкими и гармоничными способами взаимодействия с окружающими. Особая роль в этом процессе принадлежит

системе образования. Система образования призвана скорректировать негативные проявления разного рода, создать условия для формирования и распространения тех ценностных ориентиров, которые предпочтительны как для личности, так и для общества.

Развитие толерантности в образовании должно происходить путем диалога сотрудничества обучающей и обучаемой сторон, гуманизации процесса образования.

Необходимо обогатить содержание учебных курсов и программ гуманитарных, социальных и естественнонаучных дисциплин поликультурной тематикой, а так же совершенствовать методы преподавания всех видов дисциплин.

На основе инвариантных общечеловеческих ценностей должны быть сформированы и поддержаны национальные и межнациональные ценности, парадигмы конвергенции и интеграции духовных ценностей, базовая культура личности, ее соответствие реалиям меняющегося мира.

В поликультурных образовательных учреждениях должны пройти апробацию более гибкие, мягкие педагогические системы и операции обучения и развития, способствующие адаптации личности к культуре посредством образования. Особенными характеристиками педагогических технологий в ходе учебно-воспитательных операций поликультурного образования выступают: сотрудничество, диалог, деятельностно-творческий характер, направленность на поддержку, защиту индивидуального развития человека, предоставление ему свободного, защищенного пространства для принятия самостоятельных решений, разнообразие способов, форм и приемов творческого самовыражения личности в ее культурной идентификации [4].

В открытом поликультурном образовательном пространстве реализуется процесс, основная цель которого – создание условий, обеспечивающих защиту и поддержку развития каждой личности. В соответствии с этим в практику работы целесообразно внедрять методы и технологии, способствующие индивидуально-личностному подходу в социальном становлении, адаптации человека в интеркультурную образовательную среду посредством различных видов деятельности: активизирующей процессы самопознания, саморазвития, способствующей развитию механизмов рефлексии; направленной на выявление субъектов образования их важнейших потребностей и проблем по организации процесса педагогического взаимодействия, в котором каждый имеет возможность выявить личностно-значимые цели жизнедеятельности (индивидуальной сферы самореализации); направленной на поиск средств и форм адаптации, защиты и поддержки личности консультативного, информационного и практического характера.

Компонентами поликультурного образовательного пространства выступают: ценностно-содержательный; личностно-ориентированный; операционно-деятельностный; регионально-интеграционный. Они отражают

комплекс отношений: к личности как высшей ценности в педагогическом взаимодействии, как субъекту жизни, способной к культурному самоопределению и самоизменению; к педагогу как посреднику между человеком и культурой, способному ввести его в мир культуры и оказать помощь и поддержку каждой личности в индивидуальном самоопределении в мире отношений, ценностей и деятельности; к образованию, его содержанию как культурному процессу, в основе которого стоят личность, личностный смысл, общечеловеческие и национальные ценности, диалог и сотрудничество; к учебному заведению как к целостному, поликультурному образовательному пространству, где живут и воссоздаются культурные ценности, осуществляется интеркультурная коммуникация, межнациональное воспитание человека культуры [5].

Воспитанию толерантности может способствовать внедрение в образование элементов поликультурности. Главным в решении этой проблемы можно считать, прежде всего: всестороннее овладение студентами культурой своего собственного народа, как неперемное условие интеграции в иные культуры; обучение студентов правам человека и миролюбию; формирование представлений о многообразии культур в многонациональном Казахстане и мире; воспитание положительного отношения к культурным различиям, способствующим прогрессу человечества; формирование умений и навыков эффективного взаимодействия с представителями различных культур; воспитание в духе мира, терпимости, гуманного межнационального общения.

Кроме того, эффективность педагогического обеспечения поддержки и защиты студентов в мультикультурном образовании зависит от разумных внедрений новых педагогических технологий поликультурного образования, а также соответствующего уровня позиции педагогов. Внедрение инновационных технологий в поликультурные образовательные учреждения с полиэтничным составом учащихся обеспечит каждой личности возможность самоидентифицироваться как представителю той или иной национальной культуры; создаст условия для равноправного диалога с этнокультурным окружением; вовлечет студентов в глобальные процессы современности по усвоению национальных и общечеловеческих ценностей, основанных на принципах равенства и значимости культур [6].

Подлинная культура межнационального общения, взаимодействия и сотрудничества народов может возникнуть только на основе раскрытия духовно-нравственного потенциала каждой нации, обмена опытом социального и культурного творчества, на основе реализации идеалов свободы, справедливости и равенства. И именно образование призвано обеспечить сочетание интернационального и национального воспитания у студентов.

Список литературы

- 1 Кон И.С. Психология ранней юности. – М., 1989. – 256 с.
- 2 Асмолов А.Г., Шлягина Е.И. Национальный характер и индивидуальность: опыт этнопсихологического исследования. Выпуск 2. – М., 1984. – 356 с.
- 3 Вяткин Б.А., Хотинец В.Ю. Этническое самосознание как фактор развития индивидуальности.// Психологический журнал, Т. 17. – № 5. – 1996. – 36 с.
- 4 Гасанов Н.Н. Особенности формирования культуры межнационального общения в многонациональном регионе. // Педагогика. – № 5. – 1994. – 245 с.
- 5 Леонтьев А.А. Психология общения. – Тарту, 1974. – 140 с.
- 6 Хотинец В.Ю. Этническое самосознание. – СПб., 2000. – 183 с.

А.А. Бейсембаева

п.ғ.к, доцент, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Студенттер ортасында толеранттылық пен ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу

Студенттерді толеранттылыққа тәрбиелеу көпұлтты этникалық мемлекет Қазақстан мемлекеті үшін өзекті мәселе болып табылады. Мұнымен байланысты жоғары оқу орындарында педагогикалық жағдайлар тек кәсіби білім берумен ғана шектелмей, кәсіби мәнді әлеуметтік қажет қасиеттерді қалыптастыруы қажет. Білім беру мазмұнында этномәдени мұраны зерттеуге және практикалық игеруге негізделген этномәдени құрал маңызды орын алуы тиіс.

А.А. Beisembayeva

с.ғ.с, docent of KazUIR&WL named after Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan

Upbringing tolerance and culture of international dialogue among students

Development of tolerance and culture of international dialogue among students, the awareness of the younger generation of their belonging to a particular ethnic group. Pedagogical conditions of the university intended to provide not only professional knowledge, but also to form a number of professionally significant and socially desirable qualities related to the interaction of human and social environment.

УДК 101.9

Г.Р. Бахтиярова

п.ғ.к., доцент, Қ.Жұбанов атындағы
Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті,
Ақтөбе, Қазақстан

ҚАЗАҚ ФИЛОСОФИЯСЫ МЕН ДӘСТҮРЛІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТ САБАҚТАСТЫҒЫ ТУРАЛЫ

Мақалада қазақ философиясы мен дәстүрлі педагогикалық мәдениет сабақтастығы қарастырылады. Автор қазақтардың дәстүрлі дүниетанымындағы педагогикалық мәдениеттің көріністеріне мазмұндық талдау жасай отыра, қазақ халқының өзіндік дүниетанымын құрайтын ұғым-түсініктерінің тереңдігін, мазмұндылығын, кең танымдық-тәрбиелік мүмкіндікке ие рухани мұралар екендігін дәлелдеуге ұмтылады. Дәстүрлі ұлттық дүниетанымды құрайтын халық білімі мен іскерлігі жөніндегі қысқаша пайымдаулар, этнотабиғи орта – этностың айрықша мәдениетінің, соның ішінде педагогикалық мәдениетінің және жер бетінде өмір сүруінің негізі болып табылады деген тұжырымға келеді.

Тірек сөздер: педагогика, халықтық педагогика, қазақ философиясы, дәстүрлі педагогикалық мәдениет, ұлттық дүниетаным, күнтізбе, педагогикалық мәдениет

Дәстүрлі ұлттық дүниетанымымызда бірте-бірте ғарыш, әлем шеңберінде адам орны үнемі өзгеріп, жаңа мәнге ие болып отырған. Қоршаған болмысты, дүниені танып-білудің жануарлық сатысы, хайуандарға табыну адам танымынан бірте-бірте ығыстырылып, ақыры рухани адам болмысы жетекші мән ала бастаған. Адам баласы бірте-бірте табиғат сырларын терең ұғына келіп, оған өз үстемдігін жүргізе бастаған. Демек адам баласының әлем тану аясы дүние құбылыстарын түйсіну қасиетінің өзінде түбегейлі көп өзгерістерді өткерген, яғни, ежелгі дәуірлердің өзінде табиғатқа деген жаңаша көзқарастар бірте-бірте қалыптасқан.

Бұл туралы: «XV–XVII ғасырлардағы қазақтардың қоршаған орта, төңіректегі табиғат әлемі жөнінде нақты тәжірибеге негізделген елеулі бағыт-бағдары, ғылыми түсінігі болды», - деп жазады өз зерттеуінде тарихшы ғалым Х.Маданов [1].

Ал, Ж.К.Каракозова мәдениеттану саласынан жазған «Казахская культура и символ» атты зерттеуінде: «Кочевник всегда знал соотношение главных в жизни человека небесных тел – солнца, луны, звезд. Он был прекрасным метеорологом, выделив пять дней, предшествовавших празднику весеннего равноденствия Наурызу, с 17 наурыза (марта) по 21 наурыза, в которые закладывалась программа погоды на весь следующий год, программа его

жизнеобеспечения, на которую можно было воздействовать при помощи шамана для создания благоприятных условий», - деп қазақтардың қоршаған әлем болмысын танудағы жинақталған мол тәжірибесі бар халық екендігін айтады [2].

Зерттеушілер көзқарастарын негізге ала отырып талдап қарасақ, шындығында да, ертедегі қазақтардың дүниетанымында ғылыми таным-түсініктердің негізі болғандығына көз жеткізуге болады. Мәселен, ұлан байтақ кең даланы, ашық аспан астын мал бағып, мекен еткен қазақтар табиғат құбылыстарын жете бақылай отырып, аспан әлемі туралы небір керемет мол астрономиялық түсініктер мен білімдер жүйесін қалыптастыра білген.

Бұл туралы «Халық календары» атты еңбекте М.Исқақов: «Қазақтардың арасында аспан денелерін бақылып, уақыт есебін жүргізіп отырған адамдар да болды. Олар ежелгі түркілерде жұлдызшылар деп, бергін, қазақтарда есепшілер деп аталды. Бұлардан басқа жорушы астролог – абыздар да шықты. Қазақтардың практикалық астрономиядан әжептәуір білімдері болған. Олар жұлдыздар бойынша жат жерлерде жол тауып, жыл мезгілдерін айырып, есепшілердің айтуына қарай шаруашылықтарын ұйымдастырып отырған. Қазақ тілінде көптеген жұлдыздардың да атаулары бар», - деп жазады [3].

Ертеде қазақтар аспан әлемінің сырларын игеріп жұлдыздарды бақылау арқылы күнделікті ауа-райының, жыл мезгілдерінің (көктем, жаз, күз, қыс) қалай болатынын алдын-ала болжай білген. Дана халқымыз күн мен түннің, ай мен жыл мерзімдерінің ауысуын мұқият қадағалау арқылы тұрмысын, шаруашылығын қалай ұйымдастыру керектігін күні бұрын болжап, жоспарлап отырған. Қазақтар жаз ыстық болса қыс аязды, суық болады, ал жаз жаңбырлы болса қыста қар көп түседі деп есепке алып отырған. Халық жасаған бұл болжамдар көбіне дұрыс шығып отырған.

Біздің бұл пайымдауларымызды ғалым М.Орынбековтың: «Қазақтардың XVI–XVII ғасырлардағы философиясы космологияға бағытталды. Мұның ішінде жұлдыз орналасу негізіне байланысты астрономиялық ұғымдар – мұсылман күн тізбесіне және эмперикалық матереологияға елеулі орын берілді» деген пікірі дәлелдей түседі [4]. Осындай халық тәжірибесіне негізделген танымдық-тәрбиелік білім, іскерліктер жүйесі қазақтардың дәстүрлі педагогикалық мәдениетінің айқын көрінісі ғана емес, ол сонымен қатар ұлттық дүниетанымды қалыптастырудың басты, бірден-бір жетекші факторы болғандығын аңғаруға болады.

Еуразияның кең даласында көшпенділік пен жартылай отырықшылық жағдайда төрт түлігін өсіріп келген қазақтардың дәстүрлі педагогикалық білімі – *біріншіден*, ғасырлар бойы күнделікті тұрмысы мен шаруашылығы негізінде қалыптасып атадан балаға мұра ретінде жалғасын тауып келе жатқан халық даналығының мектебі болса, *екіншіден*, адам, табиғат, қоршаған орта туралы қазақтардың таным, түсінігінің, ақыл-ой күшінің айқын көрінісі.

Осы орайда айрықша сөз ететін жайт, қазақтардың ұлттық дүниетанымын құрайтын *аспан әлемі, ондағы жұлдыздардың орналасу сырын терең меңгеріп, ұғына білген халық тәжірибесі*. Төрт түлік малды өмірлік тірегі еткен қазақтар жұлдыздарды өздерінің малшылық тіршілігіне байланысты аттармен атады. Қазақ халқы жұлдызды аспан картасын Темірқазықтан бастады. Темірқазық – қазақтардың түнде жол жүргендегі бағыт-беталысын бағдарлайтын астрономиялық компасы іспеттес. Оның маңындағы екі жұлдыз «Ақбоз ат», «Көкбоз ат» деп аталады. Күздің ұзақ таңында мал күзеткен күзетшілер астрономиялық сағат есебінде Жетіқарақшыға қарап орын алмастырған. Ал, қыстыгүні кешкі Шолпан (Сан жұлдыз) туған кезде қойды қораға әкелген. Меркурийді қазақтар «Таң шолпан», кейде «Кіші шолпан» деп те атаған. Юпитерге – «Есекқырған», Марске – «Қызыл жұлдыз», Близнецке – «Қос жұлдыз», Сириуске – «Сүмбіле» деген ат берген және бұлардың жай-күйін, орнын, қозғалысын жақсы білген.

Жетіқарақшы – қазақтардың бәріне кеңінен таныс шоқжұлдыз. Ол – шөміш сұлбасын құрайтын жеті жарық жұлдыз тобынан тұрады. *«Жетіқарақшыны таныған жеті қараңғы түнде адаспас»* дейді дана халқымыз.

Үркер жұлдызының қазақтар үшін әрі астрономиялық, әрі метеорологиялық мәні болды. Халық күнтізбесі осы Үркер жұлдызының аспандағы қозғалысы бойынша жасалды. Сол сияқты Үркер жұлдызына байланысты халық әртүрлі жорамалдар да жасады. Жазға салым үркер іргеге жақындағанда қазақтар енді көктем келді деп есептеп, *«Үркер жерге түспей жер қызбайды»* деп отыратын қариялар ол көрінбей кеткеннен кейін енді қырық күн шілде, ең ыстық күндер басталады деп болжамдар жасайтын. Енді бірде «Үш арқар», кейде «Тараз» деп аталатын жұлдыз шыққан кезде *«Тараз туды таң салқындайды, енді егін жинауға кірісуге болады»* деп қазақ шаруасын реттеп отырған. Сүмбіле айы – жаздың соңғы айы. Осы айда сүмбіле жұлдызы туады. Осыған орай ауа-райының өзгерісін есепке алған қазақтар *«Сүмбіле туса су суиды»* деп жас балаларды өзен, көлге суға түсуден сақтандырып, ескертіп отырған. Дәл осы кезеңде қазақтар егіс алқабындағы шаруасын да аяқтап, қыс қамына кірісетін болған.

Халқымыздың байырғы күн қайыру тәжірибесі бойынша қазақ есепшілері жыл сайын белгілі бір уақытта қайталап отыратын ауа райындағы құбылыстарды (жауын-шашын, жел, боран, ыстық, суық, т.б.) **амал** деп атап, оның қай кезде болатынын тоғыс есебі бойынша анықтап отырған. Сөйтіп олар күнқайыру жүйесіне амал деген жаңа бір төл ұғымды енгізді. Шаруашылықты ұйымдастыруда, әсіресе, малшы қауым тоғыс есебіне сүйене отырып, әр айдағы амалдардың қалай өтетініне мұқият көңіл бөлген. Енді осы халқымыздың дәстүрлі дүниетанымдық тәжірибесінде ерекше орын алатын **амал түрлеріне** тоқталып кетейік.

Киіктің матауы деген амал он жеті тоғысқа (қыркүйектің аяғы, қазанның басына) сәйкес келеді. Бұл кезде киіктің (ақбөкен, қарақұйрық, жайран, т.б.)

текесі үйірге түседі. Елік, құралай лағын сәуірдің басында өтетін 5-10 күндік салқында өргізеді. Үш тоғыстағы бұл амалды **құралайдың салқыны** дейді. Он бес тоғыста (қазанның аяғы, қарашаның басында) өтетін жауын-шашынды 5-10 күндік амалды есепшілер бұғының мойын жуары деп атаған. Бұл кезде бұғы маралмен насай топыр құрады. Марал қодығын сәуірдің аяғы, мамырдың басында ерітеді. Таутекенің тауешкімен, құлжаның арқармен үйірге түсетін кезінде – он үш тоғыста (қарашаның аяғы) – өтетін амал **теке бұрқақ (бұрқылдақ)**. Арқар мен тауешкі төлін мамырдың ортасы ауа өргізеді. Он бір тоғыстағы (желтоқсан) **қаңтардың қарлы бораны** деген амалдан соң, тоғыз тоғыста (қаңтар) өтетін аязды күндерді **ай мүйізді алтын күн** немесе **ақпан-тоқпанның (дақпанның) аязы** деп атайды (орыстарда бұл аязды күндер **крещенские морозы** делінеді). Кейбір жылдары, мысалы ақ қоянның жылы қыс қатты болып, көпке дейін күннің сағы сынбай тұрады. Малға жайсыздау тиетін мұндай кездегі амалды «**ай мүйізді алтын күн, қаһарлы келсе – қатты күн, қырына алса – қырық күн**» дейді. **Бес тоғыстың бет жуары** деген сөз орамы бес тоғыстағы (наурыз) амалдың (жауын-шашынды 5-10 күн) шаруаға жайлы өткенін білдіреді. Кей жерлерде бес тоғыстан соң он күнде өтетін амалды **отамалы ойылған қыс** деп атайды. Есепшілердің айтуынша отамалының: «**Қара жерге келсем, қар әкелемін, қарға келсем қар әкетемін**», - дейтін серті бар. Отамалы қара жерге келсе, жайсыздау болып, боранды, жауын-шашынды күн көп болады [5].

Міне, осы сараланған амал түрлері туралы түсінік халық танымында деректі ойлаудың деңгейінде жасалған және аса сирек ұшырасатын, басқа халықтарда қайталанып кездеспейтін ай жүйелі күн қайыру тәжірибесі болып табылады. Бұл табиғат құбылыстарынан хабардар ететін халық дүниетанымындағы тұжырымдардың бүгінгі шаруа камында жүрген дала қазақтары үшін де мәні мен маңызы зор екендігі даусыз. Сондықтан осындай халық танымынан хабардар ететін ұғым, түсініктерді бүгінгі жастарға да кеңінен меңгертіп, хабардар етудің еш артықтығы жоқ.

Қазақ қауымы аспан әлемін жан-жақты бақылай отырып, «құс жолы», «құйрықты жұлдыз», «ақпа жұлдыз» секілді аспан денелері мен «кемпірқосақ» жайында да жақсы білді. Олар туралы ата-бабаларымыз жас балаларды ес тоқтатқаннан хабардар етіп, жан-жақты ұғындырып, үйрете бастаған. Жазғы түнде ашық аспан астында жұлдыздарға қарап жатып-ақ балалардың көзі ұйқыға кеткенше үлкендер балаларға аспан әлемі туралы небір қызықты аңыз әңгімелермен астарластыра отырып терең мәнді ұғым, түсініктерді беріп, ұлттық дүниетанымды, дүниеге деген көзқарасты қалыптастыра білді.

Табиғат құбылыстарын: айнала қоршаған органы, жұлдыздарды, аспан әлемін бақылаудан туған, халықтың көпжылғы тәжірибесінде жинақталған астрономиялық түсініктер мен білімдер негізінде байырғы қазақ күнтізбесі жасалғаны белгілі. Қазақ есепшілері жылдың айларын дұрыс есептеу үшін

айдың қозғалысын үнемі бақылап, бір жылды он екі айға, айдың тууына, толысуына, солуына қарай бір айды үш ондыққа бөлді.

Байырғы қазақ күнтізбесі бойынша 12 ай бір жылға, 3 ай бір тоқсанға, 7 күн бір аптаға, бір күн мен бір түн бір тәулікке есептеледі. Халық ішіндегі есепшілер күннің ұзару, қысқару құбылыстарын да мұқият бақылаған, олар күн тоқсанда – *торғай адым, қаңтарда – қарға адым, ақпанда – ат адым ұзарады, шілдеде – шіл адым қысқарады* деседі.

Қазақтың байырғы күнтізбесі жайында көлемді зерттеулер жүргізген М.Исқақов еңбегінде ұсынылған Ш.Уәлиханов жазып қалдырған көне ай аттары мен реттерін осы орайда бере кеткенді жөн көрдік. Шоқан Уәлиханов жүйелеуі бойынша қазақ айлары (*ескерту*: көне ай атаулары бүгінгі айлардың айтылуы бойынша ауыстырылып жазылды) және олардың тетелестік реті мынадай:

1. отамалы (наурыз), 7. қазан (қыркүйек),
2. саратан (сәуір), 8. қараша (қазан),
3. көкек (мамыр), 9. тоқсан (қараша),
4. шілде (маусым), 10. қаңтар (желтоқсан),
5. сарша-тамыз (шілде), 11. ақпан (қаңтар),
6. қыркүйек (тамыз), 12. наурыз (ақпан) [3].

М.Исқақов еңбегінде берілген тұжырымдардан көне қазақ календарлары туралы бір-біріне қарама-қайшы көзқарастардың да бар екендігін аңғардық, яки, кейбір пайымдаулар бойынша көне қазақ жылында 13 ай болса, ал енді бір зерттеушілер көрсеткендей 12 ай деген тұжырымдардың орын алатындығы сөз етіледі [3].

«Шығыстық ғылым мен дәстүрді негізге алған қазақ халқы да уақыт, мерзім өлшемдерін жеке-жеке бөліп қарап, оны Ай санау, Күн санау және Жыл санау деп атаған. ...Демек халқымыз бір кезде уақытты Күннің, Айдың, Жұлдыздың қозғалысы мен тууына қарай белгілегенін, қажетті жағдайда оған табынғаны да анық. ...Соның ішінде аптаның әр күнінің анық қасиеттері туралы анықтама жасап, оны «күн санау» деп атаған. Күн санау – ертеден келе жатқан халықтық жүйелік есеп қағидасы» [6].

Көптеген этнографиялық зерттеулердің авторы С.Кенжеахметұлының көзқарасын негізге ала отырып, біз халық тәжірибесі негізінде ұлттық санада орнығып, қалыптасқан кейбір апта күндерінің ерекшелігі мен қасиеттері туралы қысқаша мәлімет бере кеткенді жөн деп білдік. Мысалы, аптаның **1 - күні, дүйсенбі** деп аталады. Қазақтар үшін жақсы күн деп есептеледі. Әр адам бастаған ісін табысты аяқтауға жұмыстанады. Бұл күні сапарға шыққан, сауда жасаған адамның жолы болады. Тырнақ алған адамның ақыл-ойы артады, күш-қуат қосылады. Дүйсенбі күні жаратылған бала ақылды, жақсы әрі сергек болады.

2 - күн, сейсенбі. Халық ұғымында бұл сәтсіз күн саналады. Осы күні қазақтар жолға, сапарға шықпайды. Қандайда болмасын істі бастамайды, той

өткізбейді, неке қимайды. Дегенмен бұрын бастаған ісінен қол үзбейді. Бұл күні жаратылған бала мейірімсіз, қатігез болады деген түсінік бар.

3 - күн, сәрсенбі. «Сәрсенбінің сәтіне» деп қазақтар бұл күнді айрықша жоғары бағалайды. Қандайда болмасын шаруасын осы күні бастағанды сәттілікке бағалап, дәл осы күні бастағанды жөн көреді.

Аптаның **5 - күні, жұма** мұсылмандар үшін маңызы өте жоғары, қасиетті саналады. Жұмада аруақтар әр шаңырақтан дұға дәметеді деп, әр үй өмірден өткен ата-ана, туыс, бауырлары үшін аттарын атап дұға оқып, «жеті нан» пісіреді. Босағаға аруақтар келетін қасиетті күн деп бағалаған халық жұмада кір жуып, кірдің суын төгуге қатаң тыйым салады. Мешітке (жұма намазына) баратын халықтан өз бойын, яки, жан тазалығы мен дене тазалығының үйлесімділігін талап ететін күн. Дұға, тілек қабыл болатын күн де осы қасиетті жұма.

Жұма күні қайтыс болған немесе жерленген адамдар халық ұғымында иманды, жаны таза жақсы адамдар деп саналады. Жұмада тырнақ алғандардың дәулеті артады. Осы күні жаратылған бала ғалым, өнерлі, өнегелі болады. Сол секілді халқымызда **бейсенбі, сенбі, жексенбі** деп аталатын апта күндері де бар, жоғарыда келтірілген талдаулар қазақтар тіршілігіндегі әр күннің ерекшелігін танып, анықтауға аса мән бере отырып, ұлттық дүниетанымда оған айрықша орын бергендігін аңғаруға болады.

Бұдан біз қазақ халық дүниетанымында аптаның әр күнінің өзіндік қадір-қасиеті бар екендігін көреміз. Дегенмен қазақтар: *«Алланың әр күні де сәтті»* деп өз тіршілігінде амандықта өткізген әр күнді қадірлеп жоғары бағалай білген және халық санасынан орын алған осындай даналық ой иірімдерін кейінгі жас ұрпақ бойына ерте жастан сіңіруге талпынған. Бұл орайдағы халықтық тәрбиенің мақсаты, өз ұрпағын ертеңгі күнге сеніммен қарап, тіршіліктегі әр күнінен жақсылық күтуге талаптандырып, өмірдің әр сәтін мәнді де, мағыналы ұйымдастырып өткізуге, алла берген өмірді қадірлеп, бағалай білуге бағыттау десек артық айтқандық болмас. Халықтық білімдердің әрқайсысы философиялық тұрғыда көшпелі өмір салтының қоршаған орта мен табиғатты, дүниені танудың алғышарттарының негізін құрап қана қоймай, қазақ этносының қоғамдық, тарихи дамуының әр кезеңінде ұлттық рухани, материалдық мәдениетті дамытып, сақтай отырып, этностық ой-сананың, дүниеге деген көзқарастың жетілуіне барынша ықпал етті.

Қазақтардың дәстүрлі дүниетанымынан хабардар ететін педагогикалық мәдениеттің тағы бір бағыты көне түркі мәдениетінен бастау алатын уақыт есебін айқындаудағы **мүшел жылы есебін** жүргізудегі тәжірибесі жөнінде де айтуға болады. Бұл туралы «Көне түріктердің рухани мәдениеті» атты А.Ш.Махаева еңбегінде: «Түрік тайпалары он екі жыл уақытты мүшел деп атаған. Мүшелдегі жылдар 12 түрлі хайуанның: тышқан, сиыр, барыс, қоян, ұлу, жылан, жылқы, қой, мешін, тауық, ит, доңыз атымен байланыстыра саналғандығы» айтылып және «Мүшелдің шығуы мен дамуын арнайы зерттеген француз ғалымы Э.Шаванн (1865 – 1918) өзінің «Түркілердің он екі

жылдық мүшелі» (1906) атты еңбегінде мүшел есебін ойлап тапқан түріктер» деген автордың ғылыми тұжырымы келтіріледі [7].

Қазақтар адамның жас мөлшерін де осы мүшел жылы бойынша есептеген. Адам жасына қарай мүшел жылды анықтағанда сәбидің құрсақтағы мезгілін есепке кіргізіп, алғашқы мүшел 13 жыл да, қалған кездегі мүшел 25, 37, 49, 61 т.б. жастар *«мүшел жасы»* деп есептеген. Бұл кезеңдер қазақта адам өмірінде әрбір 12- жылдан 13- жылға қараған уақытта болатын «қатерлі» кезең ретінде қабылданатын наным да бар. Қазақ халқы мүшел жасқа аяқ басқан бала тәрбиесіне ерекше назар аударып, оларға түрлі қауіп, қатерлерден сақтанып жүруді ескертіп отырған.

Әр жылдың басы күн мен түннің теңелген кезі 22 наурызға сәйкес келеді. Бұл күні Шығыс елінің бүкілхалықтық жаңа жыл мейрамы – *Наурыз* тойланады. *«Наурыз»* – парсының нау – жаңа, руз – күн, яғни *жаңа күн* деген сөзінен шыққанның белгілі. Қазақтар үшін бұл күн жаңа жыл, ырыс, береке, мереке, жыл басы деп есептеледі. Жылдың құт мезгілі, жылдың алғашқы айы, төл басы есебінде де наурыз айына бүкіл халық құрметпен қарап, оны есте қаларлық қасиетті ай деп бағалаған.

Ескі жыл санау бойынша осы айдың 14-ші жұлдызынан келетін наурыз мерекесі бауырластық пен бірліктің, берекенің бастауы ретінде халық арасында кеңінен тойланатындығы белгілі. Әсіресе, Қазақстанның батыс өңірінде күні бүгінге дейін 14-ші наурыздан басталатын ағайын-туыс, ауыл-аймақ арасына кеңінен таралған *«көрісу»* дәстүрі халықтың асыға күтетін *«Ұлыстың ұлы күні»* саналатын наурыз мерекесінің бастауы деуге болады. Бұл ең алдымен үлкенді сыйлау, құрметтеу болса, екіншіден, ағайын-туыс арасындағы сыйластық, береке, бірліктің белгісі.

Жаңаша 22 наурыздан бастап күн ұзарады. Оны қазақтар *«Ұзын сары»* дейді. Осы кезеңді халқымыз *«жуанның жіңішкеріп, жіңішкенің үзілетін шағы»*, адам ағзасының әлсірейтін кезі деп ұғынып, сондықтан бар құнарлы, адам бойына қуат беретін тағамдарын дайындауға тырысады. Осы кезде күн жылынып, мал төлдей бастайды. Сонымен қатар осы айда *«Наурызнама»* тойы өтіп, халық жеті түрлі тағамнан жасалған *«Наурыз көжеден»* дәм татады және *«Наурыз бата»* беріліп мереке ерекше атап өтіледі. Бұл күн жақсы тілектердің айтылып, адамдардың бір-бірімен көрісіп, бірін-бірі құттықтап, кешірім жасау, табысу секілді адамгершілік қасиеттердің айрықша көрініс беретін күні, әсіресе, кейінгі жастар үшін үлкендер үлгі-өнегесін алып, терең тәлім-тәрбиенің берілетін күні. Наурыздың айрықша әлеуметтік-мәдени мәнділігімен қатар қазақтар үшін қоғамдық тәрбиелік те, маңызы өте зор. Наурыз мерекесінің келуімен халық ішінде кеңінен атап өтілетін түрлі әдет-ғұрыптар, жөн-жоралғылар сән-салтанаттық, жомарттық тұрғыдан біздің халқымыз үшін қадірлі болумен қатар, адамды жоғары адамгершіліктік қасиеттерге, еңбекке, әдептілікке, саналыққа, сыйластыққа, ізеттілік пен білімдарлыққа баулуымен де құнды саналады.

Жалпы қазақтардың *астрономиядан өзге геология, зоология, биология, медицина* саласынан сан алуан ғасырлар бойы өмір тәжірибесі негізінде қалыптасқан таным-түсінігі терең мазмұнымен, мәнділігімен бүгінде өзінің педагогикалық маңызын жоғалтқан жоқ. Қазақ халқының өзіндік дүниетанымын құрайтын ұғым-түсініктерге үңіле түскен сайын оның тереңдігін, мазмұндылығын, кең танымдық-тәрбиелік мүмкіндікке ие рухани мұралар екендігін аңғарасыз.

Сонымен біз жоғарыда жан-жақты мазмұндық тұрғыдан талдауға талпынған дәстүрлі ұлттық дүниетанымды құрайтын халық білімі мен іскерлігі жөніндегі қысқаша пайымдаулар, этнотабиғи орта – этностың айрықша мәдениетінің, соның ішінде педагогикалық мәдениетінің және жер бетінде өмір сүруінің негізі болып табылады деген тұжырым жасауға мүмкіндік берді.

Бала осындай ұлттық дүниетанымды құрайтын құндылықтар арқылы жер бетіндегі тіршілік атаулының бір-бірімен табиғи ажырамас бірлікте өмір сүретіндігін және адамның саналы тіршілік иесі ретінде табиғат алдындағы жауапкершілігін ұғынып, меңгерді.

Әдебиеттер

- 1 Маданов Х. Қазақ мәдениетінің қалыптасу кезеңдері. – Алматы, 1995. – 197 б.
- 2 Каракозова Ж.К. Казахская культура и символ. Уч.пособие по курсу «Культурология». – Алматы, 1997. – 69 с.
- 3 Исақов М. Халық календары. – Алматы, 1963. – 210 б.
- 4 Орынбеков М. Ежелгі қазақтың дүниетанымы. – Алматы, 1996. – 168 б.
- 5 Уәлиұлы Н. Халқымыздың байырғы күн қайыруы. //Ана тілі. – 1992. – 6 б.
- 6 Кенжеахметұлы С. Жеті қазына (үшінші кітап). – Алматы, 2006. – 136 б.
- 7 Махаева А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті: Көмекші оқу құралы. 2-басылым. – Алматы, 2002. – 68 б.

Г.Р. Бахтиярова

к.п.н., доцент, Актюбинский региональный
государственный университет им. К.Жубанова,
Актобе, Казахстан

О преемственности казахской философии и традиционной педагогической культуры

Проблемы преемственности казахской философии и традиционной педагогической культуры является одной из основных проблем

педагогической науки республики. Содержательная характеристика педагогической культуры казахов позволяет раскрыть особенности их миропонимания, мировоззрения, содержательность, возможности широко познаваемого, воспитательного и духовного наследия народа.

G. R. Bakhtiyarova

s.p.s., docent, Aktobe Multidisciplinary University
named after K.Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan

About Kazakh philosophy of continuity and traditional pedagogical culture

Problem of continuity of the Kazakh philosophy and traditional pedagogical culture. The author found a reflection of pedagogical culture in the traditional outlook of the Kazakhs. Considered the depth of notion and submission component of its worldview, the content, widely cognized educational spiritual heritage of the Kazakh people.

УДК 371.48

Г.С. Егенбаева

п.ғ.магистрі, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Г.Қ. Сарқанбаева

п.ғ.магистрі, оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

ЖАС ҰРПАҚТЫҢ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕСІНЕ ҚОҒАМНЫҢ ЫҚПАЛЫ

Мақалада патриотизм идеяларының ежелден бастау алатыны және бұл идеяларды меңгерудегі патриоттық тәрбиенің маңызы, патриотизмнің мәні, тәрбиенің күрделі үдерісінің маңызды бір қыры ретінде жас ұрпақтың патриоттыққа бағдарланған тұлғасын тәрбиелеуде педагогика ғылымының қазіргі бағыттары қарастырылады. Авторлар тәрбие адамзат дамуының барлық тарихи кезеңдерінде қоғам дамуының талап-сұраныстарынан туындаған және нақты мақсатқа бағытталғанына назар аудартып, патриоттық тәрбиенің жүйелілікпен берілуін маңызды мәселе ретінде ашып көрсетеді.

Тірек сөздер: патриотизм, ұлттық патриотизм, жалпы ұлттық патриотизм, қазақстандық патриотизм, тәрбие, қоғам, жас ұрпақ

Елдің болашағы білім саласында болып жатқан өзгерістерден талап етілетіні белгілі. Олай дейтініміз оқу орындары қоғамның даму үдерістері мен жағдайын көрсете алатын және оның дамуына ықпал ететін маңызды әлеуметтік институты бола алады. Өйткені қоғамдық қатынас жүйесінде болып жатқан жағдайлар өз кезегінде білім саласына тікелей әсер етеді, ал білім саласы болса, жаңа тарихи кезең міндеттерін шешуде белсенділік танытады. Осыған орай республикадағы қазіргі білім беру жүйесін Қазақстанның даму сұраныстарына қарай сәйкестендіру қажеттігі арта түседі.

Қоғам мен тәрбие бір-бірімен тығыз байланысты. Тәрбие адамзат дамуының барлық тарихи кезеңдерінде қоғам дамуының талап-сұраныстарынан туындағанын және нақты мақсатқа бағытталғанын этнопедагогика мен педагогика саласында орындалған зерттеулер (Т.Тажимаев, С.Қалиев, Қ.Жарықбаев, С.Ұзақбаева, К.Қожахметова, Т.Әлсатов және т.б.) дәлелдеп отыр.

Кезінде белгілі педагогтар А.С.Макаренко мен В.А.Сухомлинский тәрбиенің мақсаты қоғамның талаптары мен сұраныстарына сәйкес анықталуы тиіс деп атап көрсеткен. Бұл тұрғыда, біріншіден, жастардың белгілі бір ортаға бейімделуіне септігін тигізетін тұлғалық сипатын қалыптастыру қажет болса, екіншіден, тәрбие үдерісінде тұлғаның өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, оның дарындылығы мен қабілеттілігін де дамыту керек.

Жас ұрпақты тәрбиелеу жүйесінің негізгі қағидалары Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында (1999) тұжырымдалған. Заңда тәрбие білім берудің ажырамас бір құрамдас бөлігі болып саналады, «білім беру дегеніміз - адам, қоғам, мемлекеттің талап сұраныстарын қанағаттандыруға мақсатты бағытталған тәрбиелеу мен оқыту үдерісі» деп түсіндіріледі. Мемлекеттік саясаттың білім саласындағы негізі принциптерінің бірі болып адамзаттық және Отанын сүйуге тәрбиелеу болып табылады.

Қазақстанның егеменді ел болуынан бастап мемлекетте қайта құру басталды, нәтижесінде саяси-экономикалық жүйелер мен білім беру жүйесінде елеулі өзгерістер көрініс алды. Осы кезеңде қоғамда саяси-экономикалық және әлеуметтік тұрақтылықтың болмауы заңды құбылыс болды. Ал бұл болса, ең алдымен, білім беруге кері әсерін тигізетін бірқатар факторлардың пайда болуына әкеліп соқтырды. Әсіресе тәрбие үдерісі нашарлап кетті және бірқатар проблемалардың шешімін іздестіру қажеттігі туындады: тәрбие үдерісінде ақиқатты өмірді көрсете алатын теориялық негіздердің болмауы; тәрбиенің оқыту үдерісінен бөлініп шығуы; бұқаралық ақпарат құралдарының жастар тәрбиесіне оң әсерінен гөрі кері әсерінің басым болуы; жастар тәрбиесінде қазақ халық педагогикасының озық тәжірибелерінің негізге алынбауы және т.б.

Бұл проблемалар мектеп пен жоғарғы оқу орындарының әлеуметтік-тәрбие функциялары күшінің жойылуына себеп болды. Сөйтіп тәрбиелеу «білім беру» ұғымының аясынан шыға алмады.

Кезінде Кеңестік оқу орындарының өзіне тән ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырған тәрбие дәстүрлері мен бай тәжірибесі болды. Шын мәнінде тәрбие үдерісі адамның тыныс-тіршілігінің негізі болып табылатын рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастырды. Қазіргі таңда құндылықтардың бұрынғы жүйесі артта қалды, ал жаңа жүйесі бүгінгі күнге дейін әлі толығымен қалыптаса қойған жоқ.

Бұның жарқын айғағы заманауи жастарының құқық бұзушылықтан жоғары көрсеткіштер көрсетуінде болып отыр. Балалардың қатал да, ашушаң, бұзақы мінездері, отбасының да, ата-аналарының әлеуметтік-материалдық жағдайына да, не олардың жасы мен кәсібіне де, ақпарат құралдары арқылы берілетін көрілімдерге де тікелей байланысты емес. Мұндай жағымсыз мінез-құлықтардың болуы қоршаған ортаны, өмірді тануға, адамдар мен қоғамдық қарым-қатынастарға байланысты және оның қалыптасуы тәрбие үдерісі нәтижелерінен талап етіледі. Ғалымдар да осы пікірді ұстанады. Егер, И.А. Ильин «тәрбиесіз білім, – бұл жалған және қауіпті іс. Ол шала сауатты, мен-меншіл өркөкірек, атакқұмар, өктем, арсыз мансапқұмарларды тәрбиелеп шығарады; ол адамды рухқа қарсы күштермен қаруландырады; адам бойына «жауыздықты» дарытады» десе [1], Н.Д. Никандаров мектептегі тәрбиенің дұрыс жолға қойылмауының басты себебі мұғалімдердің білімсіздігі емес, біздің елімізде жастар тәрбиесінің қажетті құндылық тұрғысында қабылданбауы болып табылады деп ой тұжырымдайды [2].

Жастардың рухани құндылықтарының қалыптасуына қоғамда болып жатқан әлеуметтік катаклизмнің әсері де басым екендігін жоққа шығаруға болмайды. Қоғамның әлеуметтік топтарға бөлінуі, жергілікті халықтың басым көпшілігінің өмір тіршілігі деңгейінің төмендегі және осы іспеттес келеңсіз жағдайлардың жастардың жан дүниесіне әсер етпеуі мүмкін емес.

Күрделі әлеуметтік жағдайларды бастан кешіп отырған қоғамдағы отбасылары да құқықтық, моральдық және экономикалық қорғауға зәру. Осының салдарынан жағдайы нашар отбасылардың саны өсуде. Оған қоса жағдайы жақсы отбасыларында да ата-аналар тарапынан балаларға жеткілікті деңгейде көңіл бөліне бермейді. Бұның бәрі отбасы мен тәрбиенің рөлін және балалардың әлеуметтенуін төмендететіні даусыз.

Әдетте, жас ұрпақтың әскери-патриоттық тәрбиесіне Қазақстанның Әскери күштері баса назар аударады. Олар білім мекемелерімен бірлесе отырып Отанды қорғаушы жас жеткеншектердің әскери тәрбиесінің бағдарламасы мен тұжырымдамасын жасайды. Дейтұрғанмен, соңғы уақытта жергілікті тұрғындардың Әскери күштерге деген көзқарасы бірдей деуге болмайды. Егер 70-80-ші жылдарда әскери қызметті өтеу бозбалалар өмірінің қажетті кезеңінің бірі болып табылса, ал қазір әскерге шақырушылар әскери қызметті өтеуден бас тартады, ата-аналары оларды жібермеуге тырысады. Бұның

себебі ішкі саясаттың тұрақсыздығына, үлкендердің кішілерге күш көрсетуіне байланысты.

Кезінде әлемдегі ең қарулы күштің бірі болып саналған Кеңес Одағының Әскери күштері Одақ тарқағаннан кейінгі жылдары бұрынғы Одақ республикаларының арасында бөлініске түсті. Мұндай күрделі жағдайларда тәрбие үдерісін қамтамасыздандыратын әлеуметтік институттың бірден-бірі мектеп болып табылатыны сөзсіз. Алайда оның тиімді жүзеге асырылуына мектептің материалдық-техникалық базасының жаңа қоғам талап-сұраныстарынан артта қалғандығы, олардың жеткілікті деңгейде ғылыми-әдістемелік тұрғыда қамтамасыздандырылмауы, шараларды ұйымдастыруға қажетті қаражаттың болмауы, көптеген педагогтардың әлеуметтік жағдайларының төмендігі кедергісін келтірді.

Егемендіктің алғашқы жылдарында білім заңдарының құқықтық нормаларына енгізілген бірқатар өзгерістер тәрбие үдерісіне тәрбиеленушілерді жаппай қамтуға, жас ұрпақ тәрбиесі бойынша отандық тұжырымдамалар жасауға мүмкіндік туғызды. Тұжырымдамаларда мәдени-әлеуметтік өмірдің, ұлттық жетістіктердің, жалпы мәдени және кәсіби біліктің құндылықтары, азаматтық, отбасылық мәдениет, адамдардың өзінің және өзгелердің алдындағы жауапкершілігі атап көрсетіледі. Тәрбиенің жаңа мәдени негіздері, яғни плюрализм мен тәрбие практикасының вариативтілігі, оқу-тәрбие үдерісі субъектілерінің демократиялық қарым-қатынастары, балалар мен жастар тәрбиесіне мемлекеттің жауапкершілігі жайлы сөз болады.

«Тәлім-тәрбие тұжырымдамасы» (1993), «Мемлекеттің білім беру саласындағы саясатының тұжырымдамасы» (1995), «Қазақстан Республикасының орта білім берудің мемлекеттік дамыту жүйесі» (1997) сияқты жаңа құжаттар жобаларында мемлекеттің білім саласындағы саясатының мақсаты мен міндеттері, даму бағыттары мен перспективасы беріледі. Мектеп жұмысының маңызды бағыттарының бірі – тәрбиеге аса назар аударылады. Осының бәріне қарамастан құжаттарда жас ұрпақты тәрбиелеуге байланысты іс-шаралар бағдарламасы жеткіліксіз қарастырылады.

Демек, қазіргі білім беру жүйесінде тәрбиені бүгінгі қоғамның талабына қарай дамытуға байланысты арнайы бағдарламалар қажет. Бұны тәрбие саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асыруға байланысты жасалған кадамның бірі деп қабылдауға болады. Бағдарламада тәрбие жүйесінің басты проблемалары, тәрбие үдерісінің мақсаты мен міндеттері, ұйымдастырудың негізгі принциптері мен бағыттары, тәрбие жүйесін қалыптастыруға қажетті шарттары қарастырылуы керек. Бағдарлама мектепке дейінгі, жалпы білім беретін, қосымша және кәсіби білім мекемелерінде, яғни үздіксіз білім беру мекемелерінде тәрбие үдерісін жүзеге асыруды көздейді.

Қазіргі жағдайда патриоттық тәрбие тұжырымдамасын қайта толықтырып жасау қажеттілігі де туындап отыр. Отанды сүюге тәрбиелеу – патриотизмнің

ең маңызды құрамдас бөліктерінің бірі. Дейтұрғанмен соңғы он жылдықтарда Отанға деген, оның шекараларына деген көзқарас едәуір өзгеріске ұшырады. 80-ші жылдардың соңында басталған Қазақстанның өткендегі тарихын қайта қарап зерделеу мәселесі күні бүгінге дейін жалғасып келеді.

Орыс тілді қазақтардың да өзінің ана тіліне, өз елінің әдет-ғұрыптары мен дәстүрлеріне немқұрайдылықпен қарауы – патриоттық тәрбие саласында әлі де болса шешімін таппаған проблемалардың бар екендігін дәлелдейді. Өзін сыйлай білмеген халықтың, басқа халықтарды да сыйлай алмайтындығы кімге болсын тансық емес. Олай болса, қазақтың ұлттық сана-сезімінің қайта өркендеуі патриоттық тәрбие жүйесін жетілдірудің қажетті шарты болып табылады.

Ғылыми әдебиеттерге жасаған талдау «патриот», «патриотизм» ұғымдарына берілген анықтамаларды жүйелеп, тәрбиедегі мәнін дұрыс түсінуге мүмкіндік береді. Егер оның философиялық түсіндірмесіне жүгінсек: «патриотизм (грекше *patris* – Отан) мазмұны – Отанға сүйспеншілік, оған шынайы берілгендік, оның өткені мен бүгінгісі үшін мақтаныш, отан мүдделерін қорғауға ұмтылу болып табылатын адамгершілік және саяси принцип, әлеуметтік сезім» - дегенді [3], ал лексикалық мағынада Отанға сүйіспеншілік, өз Отанына, өз халқына берілгендік дегенді білдіреді. Анықтамалардағы назар аударарлық нәрсе оларда жеке адамның Отанға деген түрлі көзқарастарына көңіл бөлінеді, әйтсе де, бұл көзқарастарды тек адамгершілік сезімдері тұрғысында қабылдауға болмайды. Олардың мағынасы неғұрлым кең, ол жеке адамға тән қажеттілікті, оның патриоттық сана-сезімі мен мінез-құлқын қамтиды, олар нәтижесінде патриотизмді моральдық қасиет ретінде сипаттайды. Осы тұрғыда патриотизмді адамның Отанға берілгендігін, сүйіспеншілігін, оның құдіретін, өзінің онымен рухани байланысын, қажеттігін сезінетін, оны қайбір жағдайда болмасын қорғауға даярлығын көрсететін адамгершілік қасиеті ретінде айқындау керек. Патриотизмнің мазмұнына мыналарды жатқызған жөн: адамның туып-өскен жеріне құштарлық сезімі; ана тіліне құрметпен қарауы; Отан мүдделеріне қамқорлық жасауы; азаматтық сезімдерінің көрініс беруі және Отанға адалдықты сақтауы; әлеуметтік және мәдени жетістіктерге деген мақтаныш сезімі, оның бостандығы мен тәуелсіздігін қорғауы; Отанның тарихи өткеніне, салт-дәстүрлерге қарауы; өз еңбегін, күш-жігері мен қабілеттерін Отанын көркейтуге арнауы. Патриотизмнің мәні туралы сөз өткенде, патриотизм идеяларының ежелден қалыптасқанын және бұл идеяларды меңгерудің патриоттық тәрбиеде маңызы зор екенін атап өткен жөн. Патриотизм идеясының (идеялар мен құндылықтар жүйесі ретіндегі патриотизм идеологиясының) дамуы, ең алдымен, Аристотель, Платон, Цицерон секілді ежелгі ойшылардың есімімен байланысты. Мәселен, Аристотель «Риторикада» дәстүрлердің, заңдардың жеке және ортақ екі түрі бар екенін дәлелдеді, ал Цицерон болса патриоттық сана-сезімдегі ең басты нәрсе Отанға деген көзқарас, Отан ең алдымен саяси ортаны, құқықтық

қатынастармен байланысты адамдардың бірігуін және мемлекетті қамтиды деп есептеді.

Патриотизм тәрбиенің маңызды міндеті, педагогиканың қуатты құралы екенін кезінде орыстың революционер-демократтары да (В.Г.Белинский, Н.Г.Чернышевский, Н.А.Добролюбов), ұлы классик педагогтары да (К.Д.Ушинский, М.И. Калинин, Н.К. Крупская, А.В.Луначарский) айтып өткен.

Патриотизм идеялары қазақ жерінде де ежелден дамыған. Көшпелі қазақ өркениетінде отаншылдық ең қасиетті міндеттердің бірі болып саналады. Ежелгі түрік қағандығы кезінде тасқа жазылған Күлтегін ескерткіштерінде ел билеушілерінің патриотизмдік үлгісі көрініс тапқан. Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би, Ақтамберді, Бұхар жыраулар және XX ғасырдың басындағы А.Байтұрсынов, Ә.Бөкейханов, Ж.Аймауытов, С.Торайғыров, М.Жұмабаев және т.б. ұлт зиялылары мен қайраткерлері патриотизмді сөзбен ғана емес іспен өнеге ете білді. Әйтеке би «Өмірім халықтікі, өлімім ғана өзімдікі» деп халыққа қызмет етуде патриотизмнің айнасы бола білді. Тәуекел хан заманында патриотизм байлықтан да жоғары бағаланды.

Соңғы жылдардағы мерзімді басылымдар мен зерттеу еңбектерінде «ұлттық патриотизм», «жалпыұлттық патриотизм», «қазақстандық патриотизм» ұғымдары жиі пайдаланылады. Ұлттық патриотизм әдетте өз ұлтыңа деген, оның мәдениетіне, тіліне, дәстүрлеріне деген сүйіспеншілік пен жанашырлық, жергілікті елдің азаматы ұғымымен байланысты болса, жалпы ұлттық патриотизм өзін осы мемлекет құрамындағы халықтардың бір бөлігі ретінде сезінуді білдіреді. Қазақстандық патриотизм дегеніміз – Қазақстанда тұрып жатқан барлық ұлт өкілдерінің ұлттық Отаны деген іргелі негізге сүйенген ұлттық патриотизмдердің синтезі. Ұғымдардың мазмұны олардың бір-бірімен өзара байланыста екенін, мазмұнының әр жылдардағы саясат пен идеологияға байланысты жетілдіріліп отыратынын, әлеуметтік орта мен ұжымның ықпалында, патриоттық тәрбиенің негізінде қалыптасатынын дәлелдейді.

Әдетте патриотизм, отбасына, өскен ортаға, туған жер топырағы мен табиғатына деген сүйіспеншіліктен басталады. Сондықтан патриотизмнің қайнар көзі адамгершілік қасиеттері болмақ. Патриотизмнің ірге тасы ұлтжандылық. Өз ұлтын сүйіп, оның мұңын мұңдап, жоғын жоқтайтын азамат қана отаншыл болады. Патриотизмді рухани құбылыс ретінде адам санасына күштеп, билік-нұсқаумен міндеттеп күй мүмкін емес. Патриотизм білім беру жүйесіндегі тәрбиенің мақсаттары мен міндеттерінің нәтижелі жүзеге асырылуы барысында ғана санада орнығады.

Патриоттық тәрбие ең алдымен, өз Отанының құндылықтарын танудан басталады. Сондықтан тәрбие жұмысы барысында өз халқының, ұлтының ұлылығын, олардың жетістіктерін, үкімет саясаты мен Қарулы Күштер қызметінің озық тәжірибесін дәріптеп, жастарды ерлік-патриоттыққа

тәрбиелеуде ұлттық дәстүрлер мен халықтың Отанды қорғау туралы ілімін насихаттап отыру қажет.

Жастарды халықтың рухани және ұлттық құндылықтарын дұрыс бағалауға тәрбиелеуде де осы білімдерді пайдалану қажет. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың сөзімен айтқанда, патриоттық тәрбие үдерісінде «әрбір адам біздің мемлекетімізге, оның бай да даңқты тарихына, оның болашағына өзінің қатысты екенін мақтанышпен сезіне алатындай іс-қимыл жүйесін талдап жасау қажет. Елдің проблемалары да, келешегі де барлық адамға жақын әрі түсінікті болуы тиіс.... Әрбір адам бала кезінен Қазақстан–менің Отаным, оның мен үшін жауапты екені сияқты мен де ол үшін жауаптымын деген қарапайым ойды бойына сіңіріп өскені жөн» [4].

Тәрбиеленушіні патриоттық іс-әрекетке қатыстыру, оның білімге, ұлттық құндылықтарға деген сенімін артырады, мінез-құлқына өзгерістер әкеледі, мемлекеттің әскери күшін дамытуға, Қарулы күштерде қызмет етуге, өз Отанын жаудан қорғауға және т.б. даярлығын қалыптастырады.

Патриоттық тәрбиенің жүйелілік сипаты ең алдымен тәрбие мен патриоттық сана-сезімнің жүйесімен айқындалатынын ұмытпаған жөн.

Жүйелі патриоттық сана тұрғысынан алғанда, патриоттық тәрбие тәрбиенің саяси-идеялық, адамгершілік, құқықтық, эстетикалық және т.б. элементтерінсіз өмір сүре алмайды, ол соңғысына Отанды өркендету мен қорғауға ішкі даярлық пен қабілетті қалыптастыруға белгілі бір әлеуметтік-саяси бағыт береді. Сөйтіп, патриоттық тәрбие, басқа тәрбиенің барлық негізгі бағыттарымен бірге жүзеге асырылады. Патриоттық тәрбиенің соңғы нәтижесі ретінде патриоттық сана өз Отанын өркендету жолындағы күресте, оны нығайту мен қорғау жолындағы қызметте көрініп, өлшенеді, сөйтіп, сол арқылы тиісті ерлік, жауынгерлік және ұлттық дәстүрлер түзе отырып, кейіннен олар тәрбиелеуші факторға айналады.

Патриоттық тәрбиенің жүйелілігі, біріншіден, тәрбие объектісі – жеке адамның біртұтастығынан; екіншіден, отбасында, мектепте, жоғары оқу орындарында, еңбек және армия ұжымдарында патриоттық тәрбиенің сабақтастығы мен бірмәнді бағыттылығын талап ететін қоғамдық өмірдің барлық салаларының өзара байланысынан; үшіншіден, тәрбиенің негізі принциптері мен жалпы заңдылықтарынан және төртіншіден, патриоттық тәрбие мұраты жеке адамды жарасымды және жан-жақты тәрбиелеу болып табылатын тәрбиенің неғұрлым жалпы жүйесіне патриоттық тәрбиенің ықпалдасуынан туындап жатады.

Ең бастысы, патриоттық тәрбие қоғамдық-саяси қызметтің күрделі, салыстырмалы-дербес жүйелерінің барлық белгілеріне ие болады. Біріншіден, ол өзара байланысты құндылықтардың белгілі бір құрылымын қарастырады; екіншіден, патриоттық тәрбие жүйесіне оның міндеттерінен көрінетін өзіндік белсенділік тән; үшіншіден, патриоттық тәрбие дегеніміз өзіне тән басқару тетігі, субъектісі мен объектісі, басшылық құралдары мен әдістері бар, өзін-өзі басқаратын жүйе; төртіншіден, патриоттық тәрбие уақыт пен кеңістікте

дамып отыратын жүйе, оның өз тарихы және өзіне тән заңмен белгіленетін қалыптасу, қызмет атқару мен даму үдерістері бар; бесіншіден, патриоттық тәрбие жүйесі оқшау емес, әлеуметтік тұрғыдан алғанда да, табиғи жағынан келгенде де басқа жүйелермен тығыз байланыста өмір сүреді.

Қазіргі жағдайларда патриоттық тәрбиеге кешенді көзқарас материалистік диалектиканың әдіснамалық талаптарына негізделеді және тәрбие үдерісінің барлық объективтік жағдайлары мен субъективтік факторларын келісіп жүзеге асыру негізінде патриоттық тәрбие жүйесін жан-жақты дамытуды, Отан қорғаушысына қажетті барлық қасиеттер жиынтығын жеке адам бойында бір мезгілде қалыптастыру үшін неғұрлым тиімді жолдарды, құралдар мен әдістерді таңдауды көздейді.

Патриоттық тәрбиеге қатысты жүйені қажетті бағытта дамыту мен тәрбие үдерісінің жоғары тиімділігін қамтамасыз ететін проблемаларды анықтау диалектиканың талабын білдіреді. Мәселен: а) әскери-патриоттық тәрбиені ұйымдастыруда – перспективалық және ағымдық жоспарлаудың кешенді сипатын білу, патриоттық тәрбиенің ұжымдық, мазмұндық және әдістемелік қырларының басты міндеттерін анықтау; тәрбиеленушілердің ерекшеліктерін ескере отырып, саяси-идеялық, еңбек және адамгершілік тәрбие бағыттарында патриоттық сананың қалыптастырылуын қамтамасыз ету; б) патриоттық тәрбие мазмұнында – патриоттық сананың саяси-идеялық құрамдас бөліктері туралы, Отан және оны қоғау, жауынгерлік және еңбек, ұлттық дәстүрлер туралы халықтық ілімді қарастыру; в) патриоттық тәрбие әдістемесінде – мазмұн мен принциптердің негізгі бағыттардың, құралдар мен әдістердің бірлігін қамтамасыз ету.

Жалпы айтқанда тәрбие әрекетіндегідей, патриоттық тәрбиеге кешенді тәсілді тиімді пайдаланудың негізі шарттарына мыналар жатады: саяси-идеялық, еңбек және адамгершілік тәрбиелеріндегі қатаң сабақтастық; мектеп басшыларының бұл жұмыста практика арқылы тексерілген әдіс-тәсілдерді пайдалануы; мектептердің объективті және субъективті жағдайларға талдау бере білуі. Оларда тәрбие үдерісі тәрбиеленушілердің мүдделері мен талап тілектерінің ерекшеліктері мен тәрбие үдерісін жоспарлау мен үйлестіруге, басқару мен ұйымдастыруда кешенді тәсілді жүзеге асыруға тәрбиенің бұқаралық және жеке әдістерінің тиімді арақатынасын практикада қамтамасыздандыруға, оқу ұжымдарында және тәрбиеленушілердің тұрғылықты жерінде идеологиялық ықпалды үйлестіруге, тәрбие жұмысының тиімділігін ғылыми негізде талдауға және тәрбие түрлері мен әдістерін үнемі жетілдіруге мүмкіндік беретін өлшемдер арқылы жүзеге асырылады. Патриоттық тәрбие тәжірибесін зерделеу оның тиімділігі көрсеткіштерінің мынадай жиынтығын: жүргізілген шаралардың саны мен сапасын және тәрбиеленушілердің қамтылу дәрежесін, патриоттық сананың деңгейін, яғни тәрбиеленушілердің білім, дағдыларын, олардың патриоттық сенімінің қалыптасу деңгейін, ерік-жігер мен сезім мәдениетін, Отанға деген терең сүйіспеншілігін, Отан қорғауға саналы даярлығын, патриоттық әлеуметтік

белсенділік (еңбек, қоғамдық- саяси, танымдық) деңгейін, тәрбиеленушілердің патриоттық тәрбиеге қатысуын айқындайды.

Қорыта айтқанда өскелең ұрпақты тәрбиелеу қазіргі білім беру жүйесінің қажетті компоненті болып табылады. Тәрбиенің күрделі үдерісінің маңызды бір қыры болып тәрбиеленушілердің патриоттыққа бағдарланған тұлғасын тәрбиелеу болуы тиіс. Өскелең ұрпақты патриоттық рухта тәрбиелеу тек қоғам мен мемлекеттің сұраныстарына ғана емес, әрбір тәрбиеленушінің дара тұлғалық дамуына бағытталған педагогика ғылымының қазіргі бағыттарына да сәйкес болуы тиіс. Өйткені Отанға сүйіспеншілік адамның өзін тұлға ретінде сезінуіне, өз елін мақтан тұтуына, өзін онымен байланыста сезінуіне мүмкіндік береді, ал бұл болса оның өмірде өзіне сенімді болуына, рухани және адмагершілік құндылықтарының артуына септігін тигізеді. Патриоттық тәрбиедегі адам мен қоғам және мемлекет арасындағы байланыстың маңыздылығы да міне осыдан көрінеді.

Әдебиеттер

- 1 Ильин И.А. Наши задачи. Т.2. – М.,1992. – 360 с.
- 2 Никандаров Н. Д. Качество образования. – 2010. – С. 10-11.
- 3 Философский словарь / Нед. И.Т. Фролов. – М., 1986. – 358 с.
- 4 Назарбаев Н.А. Идейная консолидация общества – как условия прогресса Казахстана. – М., 1997. – 230 с.

Г.С. Егенбаева

магистр п.н. КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Г.К. Сарканбаева

магистр п.н. КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Влияние общества на патриотическое воспитание молодежи

Патриотическое воспитание – это сложное социально-педагогическое явление, связанное с передачей жизненного опыта от поколения к поколению, с целенаправленной подготовкой человека к труду на благо Отечества, с его специализацией, с формированием и развитием духовно-нравственной личности, способной любить свою Родину, постоянно ощущать связь с ней, защищать ее интересы, сохранять и приумножать лучшие традиции своего народа, ценить культурные ценности, постоянно стремиться к обеспечению безопасности личности, общества и государства.

G.S. Yegenbayeva

master of pedagogical science, KazUIR&WL named after Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan

G.K. Sarkanbayeva

master of pedagogical science, teacher, KazUIR&WL Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan

Influence of society on patriotic education of youth

Patriotic education – is a complex social and pedagogical phenomenon associated with the transfer of experience from generation to generation, with targeted training the person to work for good of the Fatherland, with its specialization, with the formation and development of the spiritual and moral personality, able to love their country, constantly feel relationship with her, to protect her interests, to promote and propagate the best traditions of his people, to appreciate the cultural values, constantly strive to ensure the security of the individual, society and state.

ТРЕБОВАНИЯ
к статьям, представляемым в
«Хабаршысы-Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана»

Представленные для опубликования материалы должны соответствовать следующим требованиям:

1. Содержать результаты научных исследований по актуальным проблемам в области лингвистических, филологических и педагогических наук, переводческому делу, межкультурной коммуникации, востоковедения, международных отношений, международного права и экономических отношений, регионоведения, менеджмента и международных коммуникаций, маркетинга, туризма.

2. Доминантная идея публикаций: следование принципам научности, инновационности, целостности и системности.

3. Статья предоставляется в бумажной и электронной форме.

Шрифт Times New Roman, кегль - 14, интервал - 1, поля: верхнее, нижнее, левое, правое - 2 см.

Абзац (отступ) – 1 см.

4. Принимаются статьи от 5 до 16 страниц (1 п.л.), включая таблицы, рисунки.

Структура статьи:

1. В левом верхнем углу – шифр УДК

2. Автор

(по центру, фамилия полностью, имя, отчество – инициалы, с указанием должности, ученой степени, места работы / жирным шрифтом)

3. Название – по центру (жирным шрифтом).

4. Аннотация на языке статьи (без написания самого слова «аннотация», 70-80 слов, 10-12 строк), на каз., рус. яз. и англ.яз. (без ключевых слов) – в конце статьи.

5. Ключевые слова (8-10 слов).

6. Текст статьи

7. Ссылки на использованную литературу (**список литературы, references**). **Обратите внимание: после слов (список литературы, references) двоеточие не ставится.** Ссылки на использованную литературу даются цифрами в прямых скобках по мере упоминания [1, с. 15]. Постраничные сноски не допускаются.

8. Список литературы (не менее 5 наименований), в котором указывается литература за последние 5-7 лет (**обратите внимание: после цифры точка не ставится**):

1 Кунанбаева С.С. Реализация культурного проекта «Триединство языков в Республике Казахстан // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Сер. «Филология». -2012. - № 1.- С. 3-9.

2 Усубалиева С.Ж. Экологический менеджмент: уч.пособие. – Алматы: Экономика, 2011. – 128 с.

3 Urbain C., Bissot H. Cuisines en partage. Le plov dans tous ses йtats. Constitution d'une diaspora autour d'un plat d'Asie centrale // Diasporas. –2005. – N7. [электронный ресурс] – Режим доступа – URL: http://w3.framespa.univ-tlse2.fr/revue/articles_fiche.phpid=335- (дата обращения 31.07.2012).

Таблицы, схемы, графики и т.д. создаются средствами Microsoft Word, нумеруются, имеют название, которое печатается без отступа строки.

Например

Таблица 1 -Систематизация текстов о хронологии

Таблица вставляется в текст сразу после ссылки на нее.

Если таблица переходит на следующую страницу, необходимо на предыдущей странице сделать нумерацию строк. Следующая страница с таблицей начинается со слов: «Продолжение таблицы 1».

Таблица 1 -Систематизация текстов о хронологии

Автор и название статьи	Наименование издания	Год и № издания	Страницы
1	2	3	4
Чокаев М.	Милли Туркестан	1989. - № 4.	С.55-89.

Следующая страница

Продолжение таблицы 1

1	2	3	4
Чакликова А.Т. О качестве структурирования содержания компетентностного образования в модульном формате	Известия КазУМОиМЯ	2012. - № 3.	С.25-31.

Графики и диаграммы создаются средствами Microsoft Excel, снабжаются заголовками, соответствующими подрисуночными подписями, расположенное по центру, и вставляются в текст сразу после ссылки на них.

Например:

Рис.1 -Портрет Бальзака

Фотографии (изображения), иллюстрации представляются в формате JPEG (jpg), разрешение не менее 300 пикселей, и предоставляются отдельными файлами. К каждому изображению обязателен заголовок (сопроводительный текст, аннотация).

Формат 60x84/16, средний объем-12п.л.= около 200 стр. формат А4.

Уважаемые коллеги! Вы можете присылать статьи на электронную почту кафедры педагогики и психологии pedagoginyaz@mail.ru

Публикации для авторов – 3 000 тенге.

1. Серия «Филологические науки»,
2. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация»,
3. Серия «Востоковедение»,
4. Серия «Педагогические науки»,
5. Серия «Международные отношения».

РЕКВИЗИТЫ

АО «Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана».

Юридический адрес:

050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200

Банковские реквизиты:

РНН 600700016 904

ИИК KZ 358 560 000 000 010 712

АГФ АО Банк Центр Кредит

БИК KСJB KZ KХ

Кбе 16

БИН 011140001654

При перечислении обязательно указать «Целевой взнос за публикацию статьи в – «Известия-Хабаршысы» серия педагогические науки КазУМОиМЯ им. Абылай хана».

Проживающие в Алматы могут оплачивать в бухгалтерии КазУМОиМЯ им. Абылай хана.

Пример

УДК 37.025.7

Бейсембаева А.А.

к.п.н., доцент кафедры педагогики и психологии
КазУМОиМЯ им. Абылай хана

КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧИТЕЛЯ

В статье рассматриваются вопросы критического мышления студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе. Автор анализирует одно из активно развивающихся направлений реформирования системы современного высшего образования как ориентация на развитие критического мышления личности, которое предполагает наличие навыков рефлексии

относительно собственной мыслительной деятельности, умение работать с понятиями, суждениями, умозаключениями, вопросами, развитие способностей к аналитической, прогностической деятельности, проблемному видению, поиску альтернативных, инновационных форм, средств и методов, способствующих рациональному решению задач и проблем.

Ключевые слова: мышление, критика, критическое мышление, рефлексия, мыслительная деятельность, саморазвитие, самоанализ

В современном обществе все большую актуальность приобретает потребность в воспитании личности, способной не только к воспроизведению существующих норм и традиций, но и умеющей самостоятельно анализировать, оценивать, делать выводы, принимать адекватные, объективные решения, саморазвиваться в личностном и профессиональном плане, отказываться от собственных стереотипов в деятельности и поведении. Вместе с тем повышаются требования...

Список литературы

- 1 Коржуев А.В. Академический проект. – М., 2004. - 432 с.
- 2 Попков В.А. Критическое мышление в контексте задач высшего профессионального образования. – М., 2001.-168 с.
- 3 *Сорина Г.В.* От вопроса к решению // Психология для руководителя. 2009. N5(17). С. 68-73.
- 4 Шаров Д.А. Развитие критического мышления учащихся при обучении программированию в курсе «Информатика и ИКТ» Омск, 2006.-23с.
- 5 Шаршов И.А. Профессионально-творческое саморазвитие: методология, теория, практика. М., 2005.- 400 с.

Бейсембаева А.А.

п.ғ.к., доцент педагогика психология кафедрасы,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

Болашақ педагогтардың сыни ойлауы – мұғалімнің кәсіби мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі

Жоғары оқу орындарындағы кәсіби даярлық үдерісіндегі студенттердің сыни ойлауын қалыптастырудың ролі ерекше. Тұлғаның сыни ойлауын дамыту атап айтқанда жеке өзіндік ойлау әрекетіне қатысты рефлексияны дағдыларының болуы, ұғымдармен, пікірлермен, ой-тұжырымдарымен жұмыс істей алу, аналитикалық және болжам жасау, проблеманы көре алу қабілеттерін дамыту. Осыған орай міндеттер мен проблемаларды тиімді шешуге ықпал ететін балама жолдарды, инновациялық формалар, құралдар мен әдістерді іздестіру қажеттігі туындайды.

Beisembayeva A.A.

c.p.s., associate professor chair of pedagogy and psychology
Kazakh Ablai Khan University of International
Relations and World Languages.

**Critical thinking of future teachers as an important component of teacher
professional culture**

This article focuses on the critical thinking of students in vocational training in high school. The author analyzes one of the rapidly developing areas of reform of the system of modern higher education as a focus on the development of critical thinking of the person, which implies the existence of skills of reflection about their own mental activity, the ability to work with concepts, judgments, conclusions, issues, and development of analytical, forecasting activities problematic vision, the search for alternative and innovative forms, means and methods for facilitating management to meet the challenges.

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«Педагогика ғылымдары» сериясы

№ 4 (35) 2014

серия «Педагогические науки»
ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Ответственный за выпуск тиража начальник ИПЦ
Есенгалиева Б.А.
Компьютерное оформление и верстка
Кынырбеков Б.С.

Подписано в печать 22.12.2014 г. Формат 70X90 1/16
Бумага офсетная. Печать RISO. Объем 7,25 п.л. Усл.-печ. 9,2.
Заказ № 765. Тираж 500 экз.
Издательско-полиграфический центр
Казахского университета международных отношений
и мировых языков имени Абылай хана
г. Алматы, ул. Муратбаева, 200